

Μακεδονικά

Τόμ. 20, Αρ. 1 (1980)

Φορολογικές κατηγορίες των χωριών της
Θεσσαλονίκης κατά την Τουρκοκρατία

Βασίλης Δημητριάδης

doi: [10.12681/makedonika.413](https://doi.org/10.12681/makedonika.413)

Copyright © 2014, Βασίλης Δημητριάδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Δημητριάδης Β. (1980). Φορολογικές κατηγορίες των χωριών της Θεσσαλονίκης κατά την Τουρκοκρατία. *Μακεδονικά*, 20(1), 375–462. <https://doi.org/10.12681/makedonika.413>

ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΤΩΝ ΧΩΡΙΩΝ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ

Σκοπὸς τῆς μελέτης αὐτῆς εἶναι νὰ παρουσιάσει μερικὰ ἀποτελέσματα ἀπὸ τὴν ἔρευνα τῶν τουρκικῶν ἀρχείων, κυρίως αὐτῶν ποὺ βρίσκονται στὸ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Μακεδονίας, σχετικὰ μὲ τὶς συνθῆκες ζωῆς στὸν καζά Θεσσαλονίκης κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς τουρκοκρατίας¹.

Τὸ πρόβλημα ποὺ ἐξετάζεται κυρίως εἶναι ἡ θέση τοῦ κάθε χωριοῦ μέσα στὸ διοικητικὸ καὶ φορολογικὸ σύστημα τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Ὅπως εἶναι γνωστὸ, τὸ σύστημα αὐτὸ δὲν ἦταν ἐνιαῖο σὲ ὅλη τὴν αὐτοκρατορία, οὔτε καὶ παρέμεινε τὸ ἴδιο σὲ ὅλο τὸ διάστημα τῆς τουρκοκρατίας. Αὐτὸ φαίνεται κυρίως στοὺς *kanunname*, τὶς κωδικοποιήσεις δηλαδὴ τῶν διαφύρων, φορολογικῶν ἰδίως, νόμων, ποὺ ἦταν διαφορετικοὶ γιὰ κάθε περιοχὴ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους².

Στὴν ἀρχή, ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο καταλάμβαναν οἱ Ὀθωμανοὶ ἕναν τόπο καὶ οἱ συνθῆκες ποὺ ἐπικρατοῦσαν ἤδη ἀπὸ τὸ προηγούμενο καθεστῶς καθόριζαν τὸν τρόπο διοικήσεως καὶ τὸ φορολογικὸ σύστημα ποὺ ἐφαρμοζόταν στὸν τόπο αὐτό. Ὑπῆρχαν φυσικὰ πολλὰς διατάξεις ἴδιες γιὰ ὅλες τὶς περιοχές, κυρίως αὐτὲς ποὺ πῆγαν ἀπὸ τὸ Ἰσλαμικὸ ἱερὸ δίκαιο (*seri'at*)³, παράλληλα ὅμως ὑπῆρχαν καὶ διαφορές, ἄλλοτε μικρὲς κι ἄλλοτε σημαντικές. Ἀργότερα ἀναπτύχθηκε ἡ τάση γιὰ τὴ γενίκευση τῶν νόμων καὶ τὴν ἀφομοίωση τῶν διαφορετικῶν περιοχῶν διοικήσεως σὲ ἕνα ἐνιαῖο σύστημα, οἱ συνθῆκες ὅμως ποὺ ἐπικρατοῦσαν σὲ κάθε τόπο διαφοροποιούσαν καὶ πάλι τὸ διοικητικὸ καὶ φορολογικὸ σύστημα.

1. Ὁ καζά (διοικητικὴ περιοχὴ κάτω ἀπὸ ἕναν καδή) τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὸν 17^ο-18^ο αἰ. περιελάμβανε τοὺς ναχιγιέδες τοῦ Μικροῦ καὶ Μεγάλου Βαρδάρη, τοῦ Λαγκαδά, τοῦ Μπογντάν (τῆς περιοχῆς δηλαδὴ βόρεια ἀπὸ τὶς λίμνες τῆς Μικρῆς καὶ Μεγάλης Βόλβης), τοῦ Παζαργιάχ ('Ανατολικῆς Χαλκιδικῆς) καὶ τῆς Καλαμαριάς (Δυτικῆς Χαλκιδικῆς). Ἰδιαιτέρως περιοχὲς μέσα στὸν ἴδιο καζά ἀποτελοῦσαν τὰ χωριά τῶν Σιδηροκωσίων καὶ τῆς Κασσάνδρας, καθὼς καὶ οἱ μονὲς τοῦ Ἁγίου Ὁρους.

2. Βλ. σχετικὰ Ö. L. B a r k a n, XV ve XVI'nci asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda ziraî ekonominin hukukî ve malî esasları. I. Kanunlar (Νομικὲς καὶ οἰκονομικὲς βάσεις τῆς γεωργικῆς οἰκονομίας στὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία κατὰ τὸν 15^ο καὶ 16^ο αἰῶνα), İstanbul 1943.

3. Γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ *seri'at* στὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία βλ. H. A. R. G i b b - H. B o w e n, Islamic Society and the West: vol. I, Islamic Society in the Eighteenth Century, London-New York-Toronto 1957, σ. 19 κ.ε.

Παρακάτω θα προσπαθήσουμε να ξεακριβώσουμε σε ποιά κατηγορία ανήκε το κάθε χωριό της περιοχής της Θεσσαλονίκης. Να βρούμε δηλαδή ποιά χωριά είχαν ένταχθεί στο τιμαριωτικό σύστημα, ποιά είχαν μετατραπεί σε βακούφια και ποιά είχαν ιδιαίτερη μεταχείριση χάρη στις υπηρεσίες που πρόσφεραν στο κράτος. Πρέπει ακόμη να εξετάσουμε σε ποιά χωριά κατοικούσαν Γιουρούκοι, που αποτελούσαν ιδιαίτερη ομάδα, και σε ποιά ήταν έγκατεστημένοι φορολογούμενοι υπήκοοι, χριστιανοί ή μουσουλμάνοι. Ή ακόμη πρέπει να δούμε τις μεταβολές που είχε υποστεί ένα χωριό, μεταπηδώντας από τη μία κατηγορία στην άλλη. Το τελευταίο πρόβλημα είναι και το δυσκολότερο, γιατί απαιτεί μακρόχρονη έρευνα σε πλήθος εγγράφων.

Α'. ΤΑ ΧΩΡΙΑ ΤΟΥ ΚΑΖΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 15ο-16ο ΑΙΩΝΑ

Η κατάκτηση της Μακεδονίας από τους Τούρκους άρχισε κατά το τελευταίο τέταρτο του 14ου αι. και ολοκληρώθηκε το 1430 με την τελευταία άλωση της Θεσσαλονίκης. Την εποχή αυτή το οθωμανικό κράτος οργάνωσε τη διοίκηση της περιοχής κατά το διοικητικό σύστημα που εφάρμοζε τότε. Τα χωριά της Θεσσαλονίκης διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες, που θα εξεταστούν ή κάθε μιὰ χωριστά: τὰ τιμαριωτικά, τὰ χωριά τῶν Γιουρούκων και τὰ χωριά τοῦ βακουφίου τοῦ Γαζή Ἐβρενός Μπέη (βλ. χάρτη 1, σ. 393-394).

1. Τὰ τιμάρια

Η πρώτη εφαρμογή του τιμαριωτικού συστήματος¹ στην περιοχή της Θεσσαλονίκης πρέπει να έγινε κατά τα τελευταία χρόνια του 14ου αι., γύρω στο 1394, έπειτα από την πλήρη ύποταγή της πόλης από τον Βαγιαζίτ Α' (1389-1402). Κατά την πρώτη ύποταγή της Θεσσαλονίκης το 1387, έπειτα από τεσσάρων χρόνων αντίσταση, ή πόλη παραδόθηκε κι έγινε φόρου ύποτελής στον Μουράτ Α' (1362-1389)², χωρίς όμως να ακολουθήσει διανομή τιμαριών στην περιοχή της. Κατά τον Ἀπ. Βακαλόπουλο, σύμφωνα με τη μαρτυρία του Δούκα, το 1491 ὁ Βαγιαζίτ «εἶλε καὶ Θεσσαλονίκην καὶ τὰ μετὰ τὴν Θεσσαλονίκην χωρία»³. Τὰ χωριά αὐτὰ πρέπει νὰ καταγράφηκαν (tahrir) καὶ νὰ διανεμήθηκαν στοὺς τιμαριούχους στὰ ἀμέσως ἐπόμενα δύο ἢ τρία χρόνια.

1. Γιά τὸ τιμαριωτικὸ σύστημα καὶ γιά τὸν τρόπο καταγραφῆς (tahrir) βλ. H. Inalcik, *Hicri 835 târihlî sûret-i defter-i sancak-i Arvanid*, Ankara 1954, Εἰσαγωγή. Τοῦ ἴδιου, «Timar», *İslam Ansiklopedisi*, τεύχ. 123, σ. 286 κ.έ.

2. Ἀπ. Ε. Βακαλόπουλου, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, 1354-1833, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 60.

3. Ducas, Bonn., σ. 90. Βακαλόπουλου, ὁ.π., σ. 62 κ.έ.

Ἡ καταγραφή αὐτὴ δὲν σώζεται· σώζονται ὅμως καὶ εἶναι δημοσιευμένες δύο ἀπὸ τὶς μεταγενέστερες¹. Ἄν καὶ δὲν εἶναι χρονολογημένες, ἡ πρώτη ἀπὸ αὐτὲς πρέπει νὰ εἶχε γίνῃ πρὶν ἀπὸ τὶς ἀρχὲς Δεκεμβρίου 1445· αὐτὴ εἶναι ἡ νεώτερη χρονολογία μεταβολῆς τιμαριούχου ποὺ σημειώνεται². Μποροῦμε ἐπομένως νὰ υποθέσουμε ὅτι ἡ καταγραφή ἔγινε κατὰ τὴ διάρκεια τῆς πρώτης, σύντομης βασιλείας τοῦ Μεχμέτ Β' (1444-1446)³.

Στὴν καταγραφή αὐτὴ ἀναφέρονται τιμαριοῦχοι, ποὺ γιὰ νὰ πιστοποιήσουν τὰ δικαιώματά τους πάντω στὸ τιμάριό τους εἶχαν ἐπιδείξει διοριστήρια ἔγγραφα (μπεράτια) τοῦ Μουράτ Β' (1421-1451) καὶ διαφόρων ἄλλων ἀξιωματούχων τοῦ κράτους· τὰ χωριά ποὺ ἀναφέρονται πρέπει νὰ εἶχαν γίνῃ τιμάρια ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Θεσσαλονίκης τὸ 1430. Ὑπάρχει ὅμως ἀνάμεσα σὲ αὐτὰ καὶ ἡ γεωργικὴ περιοχὴ (mezra'a) ἑνὸς χωριοῦ ποὺ εἶχε ἐρημωθεί⁴, τῆς Μαυροσυκιᾶς, ποὺ ἦταν «βακούφι τοῦ ἰμάμη τοῦ τζαμιοῦ τῆς Θεσσαλονίκης». Σύμφωνα μὲ τὴ σημείωση, αὐτὴ «τὴν ἐποχὴ τοῦ μακαρίτη σουλτάνου Bayezid Hündkâr ἦταν στὰ χέρια τοῦ ἰμάμη τοῦ τζαμιοῦ Hamidü'd-din»⁵. Βακούφι εἶχε γίνῃ ἐπίσης ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ ἰδίου σουλτάνου καὶ τὸ χωριὸ Vişan, ποὺ ἀνῆκε στὸν «ἰμάμη τοῦ Πύργου»⁶.

Ἄσχετα μὲ τὸ ποιοὶ ἦταν τὸ τζαμί τῆς Θεσσαλονίκης ποὺ ἀναφέρεται⁷, οἱ ἐγγραφὰς αὐτὲς δείχνουν χωρὶς ἀμφιβολία ὅτι ὁ Βαγιαζίτ Α' εἶχε μοιράσει τιμάρια ὅταν πῆρε τὴν πόλη. Εἶναι ἀπίθανο νὰ εἶχαν δοθεῖ ἀπὸ τὸ σουλτάνο μόνο αὐτὰ τὰ δύο χωριά· οἱ δύο ἰμάμηδες τὰ εἶχαν μετατρέψει σὲ βακούφια⁸, καὶ γι' αὐτὸ δὲν εἶχαν ἀλλάξει ἰδιοκτητὴ. Τὰ ἄλλα τιμάρια εἶχαν

1. Turski Izvori za Bălgarskata Istorija, Serija XV-XVI. Ἐπιμέλεια Ν. Todorov-B. Nedkov, τ. 13, Sofija 1966, σ. 388-467.

2. Ἀρχὲς Ramazan 849. Βλ. Turski Izvori, σ. 402.

3. I. H. D a n i ş m e n d, *Izahl Osmanlı Tarihi kronolojisi*, Istanbul 1947-1955, τ. 1, σ. 212 κ.ε. Βλ. καὶ F. B a b i n g e r, *Mehmed the Conqueror and his time*, Princeton University Press 1978, σ. 42 καὶ 46. Ὁ Μεχμέτ Β' ἔμεινε στὸ θρόνο ἀπὸ τὸν Ἰανουάριο 1444 ὡς τὸν Σεπτέμβριο 1446.

4. Γιὰ τὸν ὄρο mezra'a βλ. I n a l c ı k, ὁ.π., Εἰσαγωγή, σ. XXIX.

5. Turski izvori, σ. 420.

6. Turski izvori, σ. 424.

7. Τὸ τζαμί αὐτὸ πρέπει νὰ εἶναι ἡ μονὴ τοῦ Τιμίου Προδρόμου, ποὺ ἔγινε πάλι τζαμί, μόλις ὁ Μουράτ Β' μπῆκε στὴν πόλη (βλ. Ἰωάννου Ἀναγνώστου, Διήγησις περὶ τῆς τελευταίας ἀλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης, ἔκδ. Mign, σ. 620. Bohn, σ. 129a-129b. Γ. Τ σ ά ρ α, Ἰωάννου Ἀναγνώστου, Διήγησις περὶ τῆς τελευταίας ἀλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1958, σ. 56.

8. Γιὰ νὰ γίνῃ βακούφι ἕνα κτῆμα πρέπει νὰ ἀνῆκε στὸν δωρητὴ (mülk). Ἡ γῆ, στὶς χῶρες ποὺ κατακτοῦσε ὁ σουλτάνος μὲ τὴ βία, ἀνῆκε σὲ αὐτὸν σύμφωνα μὲ τὸν Ἱερὸ Νόμο τοῦ Ἰσλάμ (şer'i'at)· γιὰ νὰ βακουφοποιηθεῖ μιὰ περιοχὴ ἔξω ἀπὸ τὶς πόλεις, τῶν ὁποίων τὸ ἔδαφος ὅπως καὶ τὰ κτίσματα παρέμειναν συνήθως στὰ χέρια τῶν κατοίκων, ἔπρεπε

έκχωρηθεί αργότερα σὲ ἄλλους μὲ ἔγγραφα ποὺ εἶχαν ἐκδοθεῖ ἔπειτα ἀπὸ τὸ 1430.

Ποιά ἦταν τὰ χωριά ποὺ δόθηκαν ὡς τιμάρια γίνεται γνωστὸ ἀπὸ τὸ περιεχόμενο τῶν δύο τεφτεριῶν. Τὸ πρῶτο εἶναι «συνοπτικὸ» (icmal) καὶ δίνει μόνον τὰ ὀνόματα τῶν τιμαριούχων μὲ τὰ χωριά καὶ τὶς γεωργικὲς περιοχὲς ποὺ ἀνήκουν σὲ κάθε τιμάριο· τὸ δεῦτερο τεφτέρι, ποὺ πρέπει νὰ εἶναι μεταγενέστερο, πιθανῶς τοῦ τέλους τοῦ 15ου αἰ., εἶναι «λεπτομερὲς» (mufassal)¹. Δυστυχῶς καὶ τὰ δύο δὲν σώζονται ὁλόκληρα, γι' αὐτὸ καὶ ὁ κατάλογος τῶν χωριῶν ποὺ μπορούμε νὰ καταρτίσουμε εἶναι ἐλλιπής.

Ἐδῶ σημειώνεται ἡ ὀνομασία τοῦ κάθε χωριοῦ, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὶς φωτογραφίες τῶν τεφτεριῶν ποὺ δημοσιεύονται στὴ βουλγαρικὴ ἔκδοση, κι ὄχι ὅπως διαβάζονται ἢ μεταφράζονται βουλγαρικά². Πλὴν στὴν ὀνομασία αὐτὴ σημειώνεται ἡ σημερινὴ ὀνομασία τῶν χωριῶν ποὺ κατορθώθηκε νὰ ταυτιστοῦν, ὁ ἀριθμὸς τῶν «σπιτιῶν» (hâne), τῶν ἄγμων καὶ τῶν χερῶν, μουσουλμάνων καὶ χριστιανῶν χωριστά, καὶ τέλος ὁ ἀριθμὸς τῶν γιουρούκων ciftlik³.

Τὰ χωριά καταγράφονται κατὰ τιμάρια μαζί μὲ τὸ ὄνομα τοῦ τιμαριούχου. Ἀπὸ τὶς μεταβολὲς τῶν κατόχων τοῦ κάθε τιμαρίου παραλείπονται ὅσες δὲν κρίθηκαν ἀπαραίτητες γιὰ τὸ θέμα μας. Παραλείπονται ἐπίσης τὰ ἔσοδα ἀπὸ κάθε χωριό, καθὼς καὶ τὰ ὀνόματα τῶν χωρικῶν ἀπὸ τὸ λεπτομερὲς τεφτέρι.

Τὸ πρῶτο τεφτέρι, τὸ «συνοπτικὸ», περιλαμβάνει δυὸ ζεαμέτια⁴, 48 τιμάρια, δύο mülk καὶ τρία βακούφια. Ἀπὸ αὐτά, στὸ «βιλαέτι»⁵ τοῦ Ἄνρετ-

πρώτα νὰ τὴν παραχωρήσει ὁ σουλτάνος σὲ κάποιον μὲ ἰδιαίτερο ἔγγραφο (mülknâme) καὶ κατόπιν αὐτὸς νὰ τὴ μετατρέψει σὲ βακούφι (βλ. Gibb - Bowen, μέρος 2, σ. 166).

1. Βλ. Inalcik, Süret-i defter-i sancak-i Arvanid, Εἰσαγωγή. Γιὰ τὴ χρονολόγησιν τοῦ τεφτεριοῦ βλ. Turski izvori, σ. 430.

2. Γιὰ τὴν ἀξιοπιστία τῆς βουλγαρικῆς ἀνάγνωσης βλ. V. Demetriades, (βιβλιοκρισία), Turski izvori za Bălgarskata istorija, Serija XV-XVI, Sofija 1966, «Balkan Studies» 11(1967) 207-213. Οἱ διαφορὲς ἀνάμεσα στὴ βουλγαρικὴ ἀνάγνωση καὶ στὴ δική μου δὲν εἶναι μεγάλες, ὅπάρχουν ὅμως ἄρκετὰ ὀνόματα χωριῶν ποὺ διαβάστηκαν λανθασμένα, πράγμα ποὺ καθιστοῦσε ἀπαραίτητη τὴν ἀντιπαραβολή τους μὲ τὸ πρωτότυπο καὶ τὴ διόρθωσή τους.

3. Γιὰ τοὺς Γιουρούκους θὰ μιλήσουμε διεξοδικὰ παρακάτω.

4. Ze'amet: Τιμάριο μὲ εἰσόδημα ἀπὸ 20.000 ὥς 99.999 ἄσπρα τὸ χρόνο.

5. Ὁ ὅρος «vilâyet» κατὰ τὸν 15ο-16ο αἰ. σήμαινε μιὰ μικρὴ ἢ μεγάλη διοικητικὴ περιοχή, ἐνῶ τὸν 18ο ἀντικαθιστᾷ τὸν ὅρο eyalet, γιὰ νὰ δηλώσει τὴν περιοχὴ ποὺ διοικοῦσε ἓνας vali (ὁ τίτλος αὐτοῦ ἀντικατέστησε τὸν παλαιότερο beylerbey) (βλ. M. T. Gök-bilgin, XV. ve XV. İslârlarda Edirne ve Paşa livasındaki has-mukata'a, mülk ve vakıflar, İstanbul 1952, σ. 7 κ.έ. Ἐπίσης Gibb - Bowen, δ.π., τ. 1, σ. 257).

Hisar¹, δηλαδή τοῦ Κιλκίς, ἀνήκαν ἓνα ζεαμέτι, 26 τιμάρια, ἓνα mülk καὶ ἓνα βακούφι, καὶ σὺν βιλαέτι Θεσσαλονίκης ἓνα ζεαμέτι, 22 τιμάρια, ἓνα mülk καὶ δύο βακούφια.

Στὸ δεύτερο τεφτέρι καταγράφονται δεκαεπτὰ τιμάρια μόνο τοῦ βιλαετίου Θεσσαλονίκης. Τὸ τμήμα τοῦ τεφτεριοῦ ποὺ σώζεται ἀρχίζει μὲ μερικὰ ὀνόματα κατοίκων ἐνὸς χωριοῦ, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα δὲν ἀναφέρεται. Ἀνάμεσα στὰ κτήματά του ὁμοῦ ἀναγράφεται καὶ μιὰ γεωργικὴ περιοχὴ (mezra'a), δηλαδή μετόχι, τῆς Μονῆς Δοχειαρίου. Ἀπὸ αὐτὸ συμπεραίνεται ὅτι τὸ χωριὸ πρέπει νὰ εἶναι ἡ Ὁρμύλια, ὅπου ὑπῆρχε μετόχι τῆς μονῆς αὐτῆς².

Στὸ πρῶτο τεφτέρι καταγράφονται 71 χωριά καὶ ὀκτὼ γεωργικὲς περιοχές· στὸ δεύτερο 28 χωριά, ἑπτὰ γεωργικὲς περιοχές καὶ δυὸ μετόχια.

Ὅπως βλέπουμε, ἓνα χωριὸ μπορεῖ νὰ ἀνήκει σὲ περισσότερα ἀπὸ ἓνα τιμάρια. Στὶς περιπτώσεις αὐτὲς σημειώνεται ὁ ὅρος hisse (τμήμα)³. Δὲν μποροῦμε νὰ ἔχουμε πλήρη στοιχεῖα γιὰ τὸν πληθυσμὸ τῶν χωριῶν, τῶν ὁποίων μόνο ἓνα τμήμα βρίσκεται στὶς καταγραφές.

Πολλὲς φορὲς τὰ χωριά ἐνὸς τιμαρίου δὲν βρίσκονται στὴν ἴδια περιοχὴ καὶ μπορεῖ νὰ εἶναι πολὺ ἀπομακρυσμένα τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο. Ἐτσι στὸ ἴδιο τιμάριο τὰ Μαριανὰ βρίσκονται στὴν Καλαμαριά καὶ τὸ Τσέρνικ στὸν Λαγκαδὰ. Σὲ ἄλλο τιμάριο τὰ Βραστά εἶναι στὴν Καλαμαριά, ἡ Ἀντιγόνηα στὸ Κιλκίς καὶ τὸ Vnos στὰ Γενιτσά. Σὲ ἄλλο πάλι δυὸ χωριά βρίσκονται στὴ Βέρεια καὶ ἓνα στὴ Θεσσαλονίκη. Ἐπομένως ἕνας σαχῆς τῆς Θεσσαλονίκης μπορούσε νὰ ἔχει στὸ τιμάριό του χωριά ποὺ ἀνήκαν σὲ ἄλλο σαντζάκι.

Ἀρκετὰ τιμάρια ἀνήκουν σὲ χριστιανοὺς ἢ σὲ μουσουλμάνους, τῶν ὁποίων οἱ γονεῖς ἦταν χριστιανοί: π.χ. τὸ τιμάριο τοῦ Sahin γιοῦ τοῦ Παπᾶ, τὸ τιμάριο τοῦ Στανισλάβ καὶ τὸ τιμάριο τοῦ Στάνσε, στὴν περιοχὴ τοῦ Κιλ-

1. Στὴ μελέτη αὐτὴ ἐξετάζονται καὶ τὰ τιμάρια τοῦ Ἀβρὲτ Χισάρ, γιατί σὲ αὐτὰ ἀνήκαν καὶ πολλὰ χωριά ποὺ βρίσκονται στὴν περιοχὴ τῆς Θεσσαλονίκης.

2. Σύμφωνα μὲ τίς μεταφράσεις τουρκικῶν ἐγγράφων τῆς μονῆς Δοχειαρίου ποὺ ὑπάρχουν στὸ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Μακεδονίας, ἡ μονὴ εἶχε μετόχια στὴν Ὁρμύλια, στὰ Μαριανὰ, στὴν τοποθεσίαν Κλεισοῦρα τῆς Κασσάνδρας (μετόχι Καποῦ) καὶ στὴν τοποθεσίαν Πυργαδίκια τοῦ χωριοῦ Πλανὰ (βλ. ἱεροδικαστικὴ ἀπόφασιν τοῦ 996 (1588) μὲ καταγραφὴ ὅλων τῶν κτημάτων τῆς μονῆς κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη). Τὰ Μαριανὰ καταγράφονται παρακάτω στὸ ἴδιο τεφτέρι καὶ ἐπομένως ἀποκλείεται νὰ εἶναι τὸ χωριὸ ποὺ ζητοῦμε. Τὸ μετόχι τῆς Κασσάνδρας ἀγοράστηκε ἀπὸ τὴ μονὴ τὸ 999(1591). Τὰ Πλανὰ ἐξαφανίστηκαν ἀγνωστο πότε ἀκριβῶς καὶ τὸ 1873 ἀποτελοῦσαν τοποθεσίαν τῶν γειτονικῶν χωριῶν Μεγὰλα Βραστά καὶ Μεταγίτσι (βλ. Πρόχειρο Βιβλίον Καταγραφῆς Κτημάτων Μεγάλων Βραστῶν (Ε2) σ. 31-43. Ἡ περιοχὴ εἶχε 3.480 στρ. καλλιεργήσιμης γῆς). Τὸ πιθανότερο ἐπομένως εἶναι ὅτι τὸ τμήμα τῆς καταγραφῆς ποὺ σώζεται ἀνήκει στὸ χωριὸ Ὁρμύλια.

3. Γιὰ τὸν ὅρο hisse βλ. İ n a l c ı k, ὁ.π., σ. XXIV.

κίς. Στην περιοχή της Θεσσαλονίκης σημειώνονται τὸ τιμάριο τοῦ Μίχου, γιοῦ τοῦ Ντομπροβόι καὶ τὸ τιμάριο τῶν Σέρβων¹ Νικόλα καὶ Κώστα, γιῶν τοῦ Kâfir (ἀπιστοῦ) Hamza (ἐδὼ βλέπουμε νὰ ἔχει ἐξισλαμιστεῖ ὁ πατέρας καὶ νὰ παραμένουν χριστιανοὶ οἱ γιοί)· οἱ δυὸ αὐτοὶ μάλιστα κατέχουν καὶ τὴ μονὴ τοῦ Χορτιάτη μαζὶ μὲ τὸ ἐγκαταλειμμένο χωριὸ Honato Asana (Χωνάτου Ἀσάνη)².

Οἱ καταγραφὲς αὐτὲς χριστιανῶν τιμαριούχων βρίσκονται ὅλες στὸ πρῶτο τεφτέρι· στὸ δεῦτερο δὲν ἀναφέρεται κανένας σπαχῆς χριστιανὸς ἢ μὲ πατέρα χριστιανό. Στὸ διάστημα ποὺ μεσολάβησε, κι αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ ἦταν μεγάλο, οἱ χριστιανοὶ τιμαριούχοι εἴτε ἔγιναν μουσουλμάνοι εἴτε τὰ τιμάρια τοὺς δόθηκαν σὲ μουσουλμάνους σπαχῆδες, ἐπειδὴ ὁ σουλτάνος δὲν τοὺς εἶχε πιά ἐμπιστοσύνη.

Τὰ χωριά ποὺ ἀναφέρονται καὶ στὶς δυὸ καταγραφὲς δὲν εἶναι πολλὰ. Τὸ χωριὸ Ζουμπάτες ἀρχικὰ ἀνῆκε στὸ ζεαμάτι τοῦ Defterdar Murad Bey³, ἐνῶ ἀργότερα βρίσκεται στὸ τιμάριο τοῦ İshak, Mirahor⁴ τοῦ Hasan Bey. Ἡ Ἀντιγόνηα στὸ πρῶτο τεφτέρι ἀναφέρεται ὡς γεωργικὴ περιοχὴ· οἱ κάτοικοί της ἦταν ἀλατάδες καὶ ριζοπαραγωγοί⁵. Στὸ δεῦτερο τεφτέρι ἡ ιδιότητα τῶν κατοίκων δὲν ἀναφέρεται· σημειώνεται μόνο ὅτι βρίσκóταν στὴν περιοχή τῆς Καλαμαριάς.

Ὁ Ἅγιος Μάμας τῆς Χαλκιδικῆς, ποὺ ἀναφέρεται μὲ σημαντικὸ ἀριθμὸ κατοίκων πρῶτος στὸ ζεαμέτι τοῦ Defterdar Murad Bey, δὲν πρέπει νὰ συσχετιστεῖ μὲ τὴ γεωργικὴ περιοχὴ μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα, στὸ ἴδιο τεφτέρι, ποὺ ἦταν ἔρημη ἀπὸ κατοίκους.

Ὁ Ἅγιος Νικόλαος τῆς Χαλκιδικῆς στὴν πρώτη καταγραφὴ ἔχει 37 «σπίτια», ἕναν ἄγαμο καὶ μιὰ χήρα· στὴ δεῦτερη ὁ ἀριθμὸς εἶχε ἀυξηθεῖ σὲ

1. Ὅπως παρατηροῦμε, σχεδὸν ὅλοι οἱ χριστιανοὶ τιμαριούχοι ποὺ σημειώνονται ἦταν Σέρβοι. Γιὰ τὴ διείσδυση σερβικοῦ πληθυσμοῦ στὴ Μακεδονία κατὰ τὰ μέσα τοῦ 14ου αἰ. βλ. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, σ. 13 κ.ε., ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Γιὰ Σέρβους κατοίκους στὴ Θεσσαλονίκη βλ. Β. Δημητριάδης, Ὁ Kanunnâme καὶ οἱ χριστιανοὶ κάτοικοι τῆς Θεσσαλονίκης γύρω στὰ 1525, «Μακεδονικά» 19(1979)375.

2. Στὸ χωριὸ Δραγὰνα ὑπῆρχαν, ὅπως σημειώνεται στὸ τεφτέρι, τρεῖς μύλοι, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ ἕνας ἦταν κατεστραμμένος. Τὸ χωριὸ αὐτὸ ἐπομένως εἶναι πιθανὸ νὰ βρίσκóταν στὴ σημερινὴ τοποθεσία τοῦ Χορτιάτη ποὺ ὀνομάζεται «Μύλου», νότια ἀπὸ τὸ σημερινὸ χωριό, ποὺ εἶναι χτισμένο στὴ θέση τῆς μονῆς ποὺ ἀναφέρεται στὸ τεφτέρι καταγραφῆς (γιὰ τὴ μονὴ Χορταῖτου καὶ τὴ θέση τῆς βλ. Ἀ. π. Ἐ. Βακαλοπούλου, Ἱστορικὲς ἐρευνες ἐξω ἀπὸ τὰ τεῖχη τῆς Θεσσαλονίκης, «Μακεδονικά» 17(1977)7 κ.ε.

3. Γιὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ Defterdar βλ. Gibb-Bowen, τ. 1, σ. 127 κ.ε.

4. «Σταυλάρχη». Βλ. σχετικὰ Gibb-Bowen, τ. 1, σ. 83.

5. Γιὰ τὰ χωριά τῶν ἐργατῶν ἀλυκῶν βλ. παρακάτω. Ἀνάμεσά τους δὲν ἀναφέρεται ἡ Ἀντιγόνηα.

43 «σπίτια», πέντε αγamous και έννιά χήρες, παρουσίασε δηλαδή αύξηση 37% περίπου.

Το χωριό Çeltikçi (Ριζοπαραγωγοί) του 'Αβρέτ Χισάρ, στο όποιο υπήρχαν 18 τσιφλίκια Γιουρούκων, δέν πρέπει νά σχετίζεται μέ τὸ ὁμώνυμο χωριὸ ποὺ ἀναφέρεται στὸ δεύτερο τεφτέρι καὶ βρίσκεται στήν περιοχή τῆς Θεσσαλονίκης, γιατί αὐτὸ εἶχε 19 «hane» χριστιανῶν καὶ τέσσερα μουσουλμάνων.

Τὸ χωριὸ Γομάτο (Γομάτι Χαλκιδικῆς) ἀναγράφεται καὶ στὰ δυὸ τεφτέρια· ἡ μεταβολὴ ὅμως τοῦ πληθυσμοῦ δέν εἶναι δυνατό νά ἐλεγχθεῖ, γιατί στὸ πρῶτο τεφτέρι καταγράφεται τμήμα μόνο τοῦ χωριοῦ. Στὸ ἴδιο χωριὸ ὑπῆρχαν μετόχια τῶν μονῶν 'Ιβήρων καὶ Ζωγράφου.

Τὸ χωριὸ Ματσικόβο τοῦ 'Αβρέτ Χισάρ κατὰ τὴν πρώτη καταγραφή εἶχε 19 «σπίτια» καὶ δυὸ αγamous, καὶ κατὰ τὴ δεύτερη 18 «σπίτια», πέντε αγamous καὶ τρεῖς χήρες· ἡ αύξηση τοῦ πληθυσμοῦ πρέπει νά ἦταν πολὺ μικρή.

Γιὰ τὸν Πολύγυρο ἐπίσης δέν μπορούμε νά ἔχουμε ἀκριβῆ στοιχεῖα, ἐπειδὴ κατὰ τὴν πρώτη καταγραφή ἀναφέρεται τμήμα μόνο τοῦ συνολικοῦ πληθυσμοῦ, ἐνῶ στὸ δεύτερο τεφτέρι σώζεται μέρος μόνο τῆς καταγραφῆς μέ 49 ὀνόματα χριστιανῶν καὶ ἐνὸς μουσουλμάνου.

Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ πληροφορία ὅτι τὸ τιμάριο ποὺ ἀρχικὰ ἀνῆκε στὸν Hasan Kelari καὶ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ τὸ χωριὸ Μυριόφυτο τοῦ Κιλκίς καὶ τὸν Σωχό, δόθηκε πρῶτα στὸν Voevoda, γιὸ τοῦ Dan, Σέρβο πιθανῶς, καὶ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1451 στὸν Tikvor¹ τῆς Istanbul, ἀντὶ γιὰ τὸ χωριὸ Gostomenos (;), ποὺ τοῦ εἶχαν ἀφαιρέσει. Ποιὸς ἦταν ὁ «βασιλιάς» αὐτὸς τῆς Κωνσταντινούπολης, ποὺ παρουσιάζεται ἐδῶ ὡς τιμαριούχος, δέν εἶναι γνωστό.

Ἀρκετὲς φορὲς ἐμφανίζεται στὸ πρῶτο τεφτέρι τὸ ὄνομα τοῦ Şamlı (ἀπὸ τὴ Δαμασκὸ) 'Alı Bey, subaşı² τῆς Θεσσαλονίκης. Μὲ τὴν ιδιότητά του αὐτὴ ὁ 'Alı Bey πρότεινε στὸ γραφεῖο τοῦ Defterdar, ποὺ χορηγοῦσε τὰ τιμάρια, σὲ ποιὸς πρέπει νά δοθοῦν καὶ ἀπὸ ποιὸς πρέπει νά ἀφαιρεθοῦν. Ὁ ἴδιος εἶχε ὡς κτῆμα του (mülk) τὸ χωριὸ Πορταριά καὶ τὴ γεωργικὴ περιοχὴ Κυροῦδι. Ὡς τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς τουρκοκρατίας υπῆρχαν στὴ Θεσσαλονικὴ δώδεκα σπίτια ποὺ ἀνῆκαν στὸ βακούφι ποὺ εἶχε ἰδρύσει ὁ Şamlı 'Alı Bey.

Παρατηροῦμε ἐπίσης ὅτι ἀνάμεσα στὰ χωριά τοῦ 'Αβρέτ Χισάρ σημει-

1. Ὁ ὅρος Tikvor προέρχεται πιθανῶς ἀπὸ τὴν ἄρμενικὴ λέξη takavor, ποὺ σημαίνει «βασιλιάς». Οἱ Τοῦρκοι τὸν χρησιμοποιοῦσαν γιὰ νά δηλώσουν αὐτοὺς ποὺ ἀνῆκαν στὴν αὐτοκρατορικὴ οἰκογένεια τοῦ Βυζαντίου (βλ. Β. Δ η μ η τ ρ ι á δ η, 'Η Κεντρικὴ Μακεδονία, σ. 209).

2. Γιὰ τὸν ὅρο subaşı βλ. Δ η μ η τ ρ ι á δ η, ὁ.π., σ. 374.

Συνοπτικό τεφτέρι βιλαετίων Ἀβρετ Χισάφ. Μέσα 15ου αἰ.

α/α	ὀνομασία χωριοῦ	νέα ὀνομασία	τμή- μα	Χριστιανοὶ		Μουσουλμάνοι		Ἰσλαμικοὶ	
				σπί- τια	ἀγί- μοι	σπί- τια	ἀγί- μοι	σπί- τια	ἀγί- μοι
1	Ἀβρετ Χισάφ	Γυναικόκαστρο	20	2	3	31	2		
2	Κιρές	Χορήγι, Βαφειοχωρίου	14		2				
3	Σιάουλ	Σέσλοβο, Σεβαστό	12	1	4				
4	Τεπέρβο		13	2	6				
5	Κωστή		5						
6	Mezraa Κοπάνισα	Κοβάντσι, Γεβγελί	64	5	7				
7	» Μπογγιάνισα		3						
8	Παλόστα								
9	Ἐλέστινα	Φαιά Πέτρα, Σιδηροκάστρου	3						
10	Ποστιλάρ		9			35		5	
11	Κιρίτζα Χαλίλ	Ἀδενδρο, Θεσσαλονίκης	4			13		8	
12	Ἰβάζ Φακίτζ		1			12			
13	Καζάνοβα	Κοτύλη, Κιλκίς						9	
14	Μουρσάλ Φακίτζ	Ἀμπελόφυτο, Κιλκίς				3		5	
15	Γιὸς τοῦ Μπέη (Velcd-i Beği)	Ξερόλακος, Κιλκίς				4			
16	Ρογόπολη	Ροδόπολη, Σιντικής	9	1					
17	Ἐγιοδύτσσε					12			
18	Καρά Μπαχαντούρ					2			
19	Λούμπνισα	Λούμπνισα, Παιονίας	18	2	4				
20	Βαλκάτ	Καμπόχωρο, Γεντισών	3	1	3				

Τιμάριο τοῦ Musa Silāhdar, γαμ-
προῦ τοῦ παίδεργου (Damad-i
Daye). Νεκρός. Τὸ τιμάριο αὐτὸ

α/α	ονομασία χωριού	νέα ονομασία	τιμή- μα		χριστιανοί			μουσουλμάνοι			Παραπομπή
			σπί- τια	ίδια- μοι	σπί- τια	ίδια- μοι	σπί- τια	ίδια- μοι	σπί- τια	ίδια- μοι	
21	Χαϊντάρ	Χαϊδαρλί, Μεγ. Βρύσης	V				6				Βρίσκεται στα χέρια του Hazine- oglu Yusuif. 'Αρχές Zilkâdda 855 (25-11/4-12-1451).
22	Μοράβνιτσα	Κιλκίς 'Αντιγόνηα, Κιλκίς(ι)	V	14	2	4					Τιμάριο του Ülüfeci Murad. Ne- κρός. Τώρα δόθηκε στον Musa, γιό του Κορ Salih. 'Αρχές Rebiülahir 851 (16/25-5-1447).
24	Γιανέσεβο	Μετάλλικò	V	42	2	3	4				Τιμάριο του Hasan Manyasi από τους Ülüfeci του Sullian Mehmed. 'Εχει στα χέρια του μπεράτι του σουλτάνου αυτού. Δόθηκε στους 'Ali και Torud. Τώρα είναι αϊγμά- λωτοι. Τέλη Safer 851(7/16-5-1447). Οι μουσουλμάνοι είναι νεοφώτι- στοι.
25	Πισαρέλ		V	18	2	5					Τιμάριο του Oruç-Han, γιού του
26	Ρογνοβίτσα	Καρασούλι		20	2	12	12				Kara Sole, και του Sofi İlyas: πέρα- σε σ' αυτούς από τον Asili, gulami-
27	Ραζοβίτσα	Λευκόδασος		8		1					mir. Και οι δύο είναι αϊγμάλωτοι.
28	Νταμίτζ	Κοίλωμα, Θεσ/νίκης					17	2			Τιμάριο του καδή Θεσσαλονίκης.
29	Βαθύλακκο	Βαθύλακκο, Θεσ/νίκης		41	3	4					'Από πριν το έχουν επεκτείνει οι καδήδες.

α/α	ὀνομασία χωριοῦ	νέα ὀνομασία	τιμή- μα	Χριστιανοί			μουσουλμάνοι			Τσινγκίκοι
				σπί- τια	ἀγα- μοι	χρῆ- σες	σπί- τια	ἀγα- μοι	χρῆ- σες	
τοῦ Mansur ἀντί γιὰ τὰ τιμάρια τους. Τέλη Recep 859(7/16-7-1455).										
40	Μοργόστια			23	1	2				Τιμάριο τοῦ Στανισλάβ. Δόθηκε στὸν 'Abdu'l-Aziz, γιὸ τοῦ I- mam Ahmed Fakih. *Αρχὴς Zilkade 855(25-11/4-12-1451).
41	Πρεντοβίτσια			17	1	3				Τιμάριο τοῦ Buhran Kapıcı ἀπὸ τὸν Aydm.
42	Χαρζάν Κιλι	*Αρζιαν, Θεσ/νίκης		44	4	5				Τιμάριο τοῦ γνωστοῦ Dimiski. Πέρα- σε σ' αὐτὸν ἀπὸ τὸν Şamlı 'Ali Bey.
43	Οὐλασίκ	Λαγκαδάκι, Κιλίκις		10	1	2				15
44	Μπογορόδιτσια	Μυλότοπος(ς), Γενιτσῶν		42	4	11				Τιμάριο τοῦ 'Ömer, γιοῦ τοῦ Kırca
45	Τρεῖς Γαζήδες			12	2	2				'Ali. Ἐπειδὴ ἦταν δική του γῆ δόθη- κε στοὺς γιοὺς τοῦ Hamza καὶ Yu- nus. 1 Safer 854(16-3-1450). Δόθηκε
46	Ρούπα	Ρόμποβο, Ρόδο Κιλίκις		15	2	5			1	στον Paşa Yiyit καὶ τὸ γιὸ τοῦ Yusuf ἀντί γιὰ τὸ χωριὸ Πρεμπόδιτσια. Μέ- σα Zilkade 856(23-11/2-12-1452).
47	Βαρδαριώτη	Βαρδαρόφτσια, Ἀξιοζώ- ριο Κιλίκις		23	2	14	4			Τιμάριο τοῦ Haci, γιοῦ τοῦ 'Ali. Πέ- ρασε σ' αὐτὸν ἀπὸ τὸν πατέρα του καὶ τὸν ἀδελφὸ τοῦ Mehmed. Δόθηκε στὸν Hamza Bey, mir-i sancak-ı Arnavud ὡς τσιφλίκι.

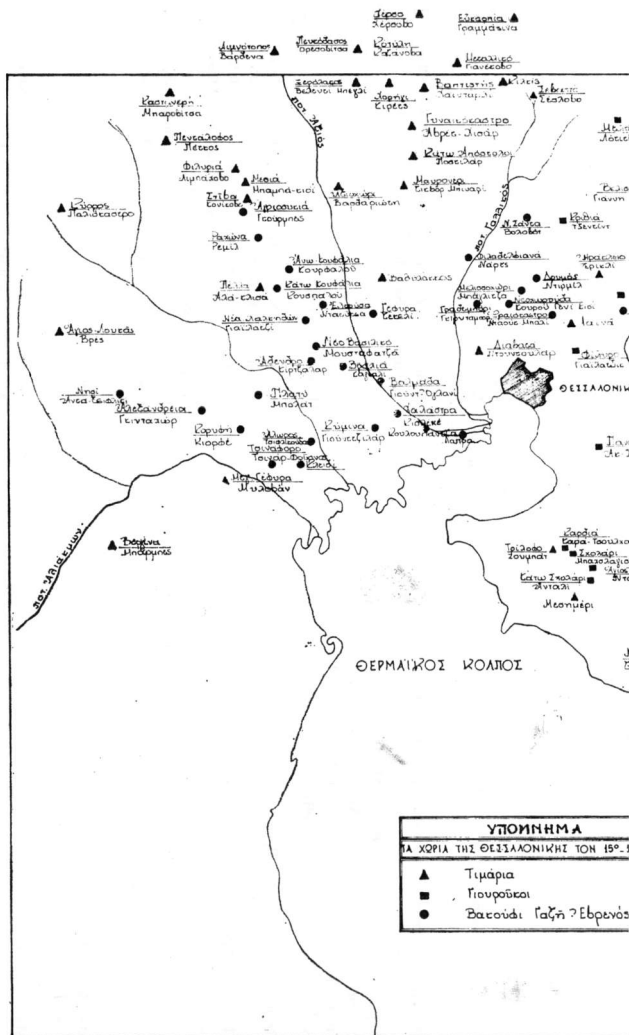
α/α	δνομασία χωριοῦ	νέα δνομασία	τιμή μα	χριστιανοί		μοσουλμάνοι		Ιστορικοί παραγόμενοι	
				σπί- τια	ἄγνα- μοι	σπί- τια	ἄγνα- μοι		
48	Κιλκίς	Κιλκίς		24	2	2	3		Τιμάριο τοῦ Ilyas, γαγα-οἰλani (ὑπηρέτη πεζοῦ) ἀπὸ τῆ Φιλίππουπόλη.
49	Οὐζούνοβα	Μακρυχώρι, Κιλκίς		6					
50	Γιανέσβεο	Μεταλλικό, Κιλκίς	V	3					
51	Βάρδευα	Λιμότοπος, Κιλκίς				6	18	5	Τιμάριο τοῦ Umur, γιοῦ τοῦ Kara I-lyas. Εἶναι παλιό τοῦ κτήμα. Ἔχει ἓνα ἰχθυοστροφείο (dalyan) «μονοπό-λιον».
52	Τοτταί Ἰμπραχίμ	Τοψίν, Γέφυρα Θεοφάνικης		4		1	22		
53	Καλινόβο	Σουλτογιαννέικα, Κιλκίς		37	3	3			Τιμάριο τοῦ Pir Mehmed, Mustansir celebi (βοηθοῦ δούλου). Πέρασε σ' αὐτὸν ἀπὸ τὸν Yusuif. Mülk τοῦ Fa-kir Idris.
54	Ράτες	Ράτες, Ἡλιόφωτο, Κιλκίς		12	1	2			Γιὰ δεύτερη φορὰ ἔχει ἐπιστραφεῖ στὸν Yusuif. Ἀρχῆς Ramazan 849(1-10 Δεκεμβρίου 1445).
55	Διαβατιά	Διαβατιά, Θεσσαλονίκης		21	2	3			
56	Ντογαντζί			9		1			
57	Τσελτικαί							18	
58	Πέκος	Πεντάλοφο, Γεντισάν		13					Συμπλήρωμα.
59	Κρινιά	Κρήνη, Χαλκιδικῆς		24	2			4	Οἱ Γιουρδοκιοὶ εἶναι ρυζοκαλλιερῆ-τές.
60	Στοιγίοκοβο ἢ Κόβανις		V	12	1	1			Τιμάριο τοῦ Radahne (?). Ἔχει με-ράτι τοῦ σουλτάνου μας.
61	Μπομπρέκοβο		V	9		1			
62	Τουμπιά	Δουμπιά, Χαλκιδικῆς		16	2				
63	Τοτταί Ἰμπραχίμ	Γέφυρα		22	1				

ἀ/α	ὀνομασία χωριοῦ	ὀνομασία νέας ὀνομασία	τμήμα	χριστιανοί	μοναστολγάμοι	προκατάστημα
			σπίτια	ἄγα- μαι	ἄγα- μαι	ἄγα- μαι
64	Καρακότς		8	2		Τιμάριο τοῦ 'Ali, γιοῦ τοῦ Inhan. Δόθηκε στὸν Umur γιὸ τοῦ Kara I-las ἀντὶ γιὰ τὸ ἱζθοτροφεῖο τοῦ δόθηκε στὸν Damaski. Οἱ κάτοικοι εἶναι ναυτικοί, δουλεύουν πλοῖα στὸ Βαρδάρη, στὰ σύνορα τοῦ 'Αβρέτ Χι-σάρ. Εἶναι μεπληθίδικο βακούφι πλοί-ων. Στὰ χέρια τοὺς ὑπάρχουν διατα-γὲς τοῦ Emir Süleyman καὶ τοῦ σουλ-τάνου ὅτι εἶναι ἀπαλλαγμένοι (mu'a-ve müsellen) ἀπὸ ὅλους τοὺς ἔκτα-κτους φόρους.
65	Ὁρσοβίτσα	Πευκόδισος, Κιλκίς	2	2		Βακούφι τοῦ Şeyh Elvan. Τὸ ἔκτα βακούφι στὸν Elvan ὁ Ga-zi Hüdaevendigâr (Μουράτ Β'). Τώρα εἶναι στὰ χέρια τῆς κόρης του. Οἱ κά-τοικοι ὑπηρετοῦν στὸ βακούφι τῶν πλοίων τοῦ Βαρδάρη. Δὲν δίνουν φόρο προβάτων (koyun resmi) καὶ εἶναι ἐλεύθεροι (emin) ἀπὸ ὅλους τοὺς ἔκτακτους φόρους, σύμφωνα μὲ διαταγὲς τοῦ Hündkâr.
66	Χοριὸ τοῦ Μουσταφᾶ, γιοῦ Γαβριέλα, καὶ τοῦ Για-κούπ, γιοῦ Νταβούτ					

α/α	ονομασία χοροῦ	νέα ονομασία	τιμή- μα	χριστιανοί			μουσουλμάνοι			Λειτουργία	
				σπί- τια	ἄγα- μοι	χρή- δες	σπί- τια	ἄγα- μοι	χρή- δες		
67	Κίρτζιστα			10	1					Τιμάριο τοῦ Στάντσε, γιοῦ τοῦ Παλ- μής (?). Πέρασε σ' αὐτὸν ἀπὸ τὸν Mustafa, γιὸ τοῦ Germiyan.	
68	Τσεπρεντζί	Τσαπράνι, Κεραμίδι Χαλκιδικῆς		15	1	1				Τιμάριο τοῦ Kasım καὶ τοῦ Ahmed, γιῶν τοῦ Kul Hamza. Ἐγιναν ἔφε- δροι (εξέκinci) ἀπὸ φύλακες (mustah- fizan).	
69	Μπάριμπες	Βεργίνα, Βερούας		15	1	1					
70	Κιρέτς	Χορήγι, Κιλκίς	V	12	1	1					
71	Καζάνοβα	Κοτύλη, Κιλκίς								5	
72	Ματσίκοβα	Εὔζωνοι, Κιλκίς		19	2					Τιμάριο τοῦ Sidi καὶ τοῦ İlyas, γιῶν τοῦ Mehmed, γιοῦ τοῦ Gönülç.	
73	Κοπαρίτς			20		5					
74	Λέτοβα	Ἅγιος Ἀντώνιος, Κιλκίς		18	2	2				Τιμάριο τοῦ Barak. Ἐπειδὴ αὐτὸς λι- ποτάκτησε, κατὰ τὸν Şamlı 'Ali Bey, δόθηκε στὸν Silhdar Yusuf. Ἐπειδὴ κι αὐτὸς λιποτάκτησε στὴν Οὐγγαρία, ὅπως εἶπε ὁ Şamlı 'Ali-Bey, δόθηκε στὸν Selçuk, γιὸ τοῦ Hamza.	

α/α	ονομασία χωριού	νέα ονομασία	τιμή- μα	Χριστιανοί σπί- τια	μουσουλμάνοι σπί- τια	Ισλαμική προσέγγιση
75	Mezra'a 'Αγιο Πίστι					Τιμάριο του Hizir, από τους δούλους (gulam) του Şamlı 'Ali Bey.
76	» Παλιόκαστρο					Είναι κατεστραμμένες γεωργικές πε- ριοχές. Δόθηκαν γιατί δεν είναι στά- χέρια κανενός. Δεν είναι στά σύνορα κανενός. Δεν διεκδικούνται. Τις καλ- λιεργεί κάθε χρόνο άφ'ότου έγινε ι- διοκτητής.
77	» Γιάννη Κίλιου					
78	Mezra'a Gönül		κενός			Τιμάριο του Kuruci Musa. Τώρα οι περιοχές δόθηκαν στον ίδιο γέρο και στον γιο του Dur 'Ali και Hüseyin από κοινού και έχουν κοινά καθή- κοντα. Τέλη Cemazilahir 857(8/17- 7-1452).
79	» Baba		κενός			

α/α	ονομασία χωριού	νέα ονομασία	τμήμα	χριστιανοί		μουσουλμάνοι		Πολύτιμοι
				σφέ- τα	Άγ- μοι	σφέ- τα	Άγ- μοι	
20	Αρδαμέρι (Izramir)	Αρδαμέρι, Χαλκιδικής	V	10	4	8		Τιμάριο τοῦ Ζαγανος, serasker. Πέρασε σ' αὐ- τὸν ἀπὸ τὸν Bahadur.
21	Ζαβαρνίκ	Ρεβενίκι, Μ. Παναγία	V	4		1		
22	Ντογαντζή	Αγ. Αντώνιος, Χαλκιδ.		14		1		
23	Πιστερά	Περιστερά, Λαγκαδά	V					
24	Καλαρινός	Γαλαρινός		8		1		Προστίθεται ὡς προσφορά.
25	Βρωμοσύρτη	Βρωμοσύρτης, Χαλκιδ.		32		4		Τιμάριο τοῦ Sofi Hizir, σκλάβου τοῦ δημοσίου (gulami mir). Πέρασε σ' αὐτὸν ἀπὸ τὸν Saruca. Δόθηκαν ἐκτός ἀπὸ τὸν Πολύγυρο στὸν Mah- mud καὶ τὸν 'Isa, γιοῦς τοῦ Kara Yusuf Man- sur. Τέλη Receb 856(7/16-8-1452).
26	Πολύγυρος (Polyoros)	Πολύγυρος, Χαλκιδ.		10				Ὁ Πολύγυρος καὶ τὰ Ρεβενίκια δόθηκαν στὸν Selânikli Ahmed καὶ στὸν γιὸ τοῦ David. Τέλη Receb 859(7/16-7-1455).
28	Mez. Καγιά Καλή							Κενό.
29	» Πρεσκόβ							
30	Mez. Καμιάνα							Τιμάριο τοῦ Hizir, δούλου (gulam) τοῦ Şamlı 'Ali Bey. Τοῦ δόθηκε ἐπειδὴ δὲν ἀνῆκε σὲ κα- νένα. Μέσα Zilkade 856(23/11/2-12-1452). Ἦταν στά χέρια τοῦ Καδὴ Θεσσαλονίκης. Τοῦ ξανα- δόθηκε στὴς ἀρχὲς Cemazilahir 857(19/6/28-6- 1453). Λίγους μῆνες ἀργότερα δόθηκε πάλι στὸν Hizir.
31	» Ἅγιο Ρίστι							
32	» Παλιόκαστρο							
33	» Γιάννη Κίλιου							

α/α	ὀνομασία χωριοῦ	νέα ὀνομασία	τιμή- μα	χρίστιανοί			μουσουλμάνοι			Τιτλοὶ καὶ ταφροὶ
				σπί- τια	ἰγ- μοι	χρή- ρες	σπί- τια	ἰγ- μοι	χρή- ρες	
34	Βρομοσύρτη	Βρομοσύρτη, Χαλκιδικῆς V								Τιμάριο τοῦ Uzun Ilyas, gulam-i mîr.
35	Βορός	Βορός, τοποθεσία τῆς Ὁριμύλιας		6	1					Τὸ 852(1448) δόθηκε ὡς συμπλήρωμα στὸν Ka- ragöz, γιὸ τοῦ Hazine.
36	Καμάνιτσα	Γεωργιανό, Βεροίας (:)		13	1	1				Τιμάριο τοῦ Mustafa Selânikî.
37	Σασαλί			28	1					
38	Γκόρνα Φόλια (:)		V	28	2	8				Τιμάριο τοῦ Çavus Hizir, γιὸς τοῦ Cura Çavuş.
39	Ζαγκλιβέρι			16	1	2				Τὸ 853(1449) δόθηκε, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Ζαγκλιβέρι,
40	*Ἀδάμ	*Αἰδάμ. Λαγκαδᾶ		16	2	4				στὸν Vardarlı Salih Fakih. Τὸ Ζαγκλιβέρι δόθη- κε στὸν Ishak, ὄρφανὸ τοῦ Hizir Çavuş.
41	Mez. Γεροῦνια ἢ Μπακάρ Καβᾶκ									Κενό. Συμπλήρωμα ὡς δῶρο. Ἀπὸ τὸ μοναστή- ρι Ἀγαπηνοῦ.
42	Σύρτζε	Σερτσιλί, Κιλκίς			5	3	1			Τιμάριο τοῦ İne Begî, γιὸς τοῦ Saro Umur. Πέ- ρασε δ' αὐτὸν ἀπὸ τὸν ἀδελφὸ του Durud.
43	Mez. Saro Keşis (τοῦ μοναχοῦ Σάρο)									Κενό.
44	Mez. Μαυροσυκιᾶ									Βακούρι τοῦ Ἱμάμη τοῦ τζαμιὸς στὴ Θεσσαλο- νίκη. Τὴν ἐποχὴ τοῦ σουλτάνου Bayezid Hünd- kâr ἦταν στὰ χέρια τοῦ ἱμάμη Hamidiü d-din.
45	Ντουντουλὲ (ἔξω ἀπὸ τὸ τεφτέρι, κενός)									Τιμάριο τοῦ Yakub γιοῦ, Hacı Mustafa. Ἦταν στὴν ἰδιοκτησία του.
46	Πορταριά	Πορταριά, Χαλκιδικῆς		22	3	12				Ἱδιοκτησία (mülk) τοῦ *Ali Bey Şamlı, subaşı τῆς Θεσσαλονίκης. Στὰ χέρια του ὑπάρχει δια- ταγὴ τοῦ Hündkâr.
47	Mez. Κυροῦδι									Εἶναι γεωργικὴ περριοχὴ (ekinlik), ὑποκειμένη στὸ ἴδιο χωριό. Εἶναι ἰδιοκτησία (mülk).

α/α	όνομασία χωριού (έξω από το τσεφτέρι, κενός)	νέα όνομασία	τιμή- μα	χριστιανοί		μουσουλμάνοι		Τσιουρού- νικηλγίφτση
				σπί- τια	άγ- μοι	σπί- τια	άγ- μοι	
48	Mez. Ποντάι Καλότσα (έξω από το τσεφτέρι, κενός)							Τιμάριο του Keshanlu Yusuf. Δόθηκε ως çiftlik.
49	*Ακρωτήρι (το ιχθυο- τροφείο του)							Τιμάριο του Mustafa Hüveyis, γιο του Ayako, από τους «μισθοφόρους» (ölüfeciyan) του Sultan Mehmed. Το 855(1451) δόθηκε αντί για το χωριό Κοΰπες στον Kasım Paşa, δέφο του Ishak Paşa. Το χωριό Κοΰπες δόθηκε στον Halil Paşa.
50	Βραστά	Βραστά, Χαλκιδικής	V	27	2			Τιμάριο του 'Ali, γιο του Kuruca. Τμήμα του άνηκε στον Sykomytos και στον άδελφό του Δημήτρι.
51	Χίρσοβο	Χέρσο, Κιλκίς	V	17				Τμήμα του χωριού αυτού ήταν τιμάριο καστρο- φυλάκων (mustah fizan), καθώς και το ένα τρί- το ενός μύλου.
52	Ποντράσιτσα (:)		V	5	1			
53	Mez. Μαύρη Λεϊκα (Kara Lefke)							Τιμάριο του Μίχου, γιο του Ντομπροβόι. Μετά τον θάνατό του δόθηκε στον Hindustani Kamber, με τη μεσολάβηση του Şamlı 'Ali Bey, το 852 (1448).
54	» *Άγιος Μάμας							Οί δού αυτού meza'a ήταν κενοί (hali) και μη καταγεγραμμένοι (hariç ez defter).
55	Βραστά	Βραστά, Χαλκιδικής	V	27	2	3		Τιμάριο του Σέρβου Νικόλα και του Κώστα, γιο του Kâfir (άπιστου) Hamza. Τώρα το μερίδιο του Σέρβου Νικόλα...
56	Γκαμρή (:)		V	3	1			*Όσο έχει τη νομή του κάνει τον ιμάμη και φυλάγει το κάστρο. *Αρχές Şaban 855(29-8/7-9-1451).
57	Mez. 'Αντιγόνα							Οί ραγιάδες είναι ρυζοπαραγωγοί και άλατάδες.
58	*Άγιος Γεώργιος							*Από την 'Αντιγόνα και κάτω είναι στα χέρια του άγαμου Κώστα, γιο του Kâfir Hamza.

α/α	ονομασία χωριοῦ	νέα ονομασία	τιμή- μα	χριστιανοί σπί- τια	δ'γα- μοί	χ'η- ρες	μουσουλμάνοι σπί- τια	δ'γα- μοί	χ'η- ρες	πληθυσμός πρωτογενής
59	Mez. Νιτζόρι	Νεοζόρι, Χαλκιδικῆς								
60	Βρός	Βρές, Ἅγιος Λουκάς	V	3						Πέρασε σ' αὐτὸν ἀπὸ τῆς Μονῆς Ἰβήρων (Ivır) τοῦ Ἁγίου Ὀρόν.
61	Βόσανη	Βόσανη, Σερρών (:))		6						Βακούρι τοῦ Ἰμάμη τοῦ Πόργου (imam-i kule). Ἦταν βακούρι γιὰ τὸν Ἰμάμη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Bayezid Hündkâr. Τώρα εἶναι στὰ χέρια τοῦ Ahmed Fakih, γιοῦ τοῦ Tahir.
62	Γομάτο	Γομάτι, Ἀρναίτας	V	47	7	10				Τιμάριο τοῦ Ahmed, γιοῦ τοῦ Kedhuda Dogan Bey. Τὸ 855 (1451), ἐπειδὴ αὐτὸς φυλακίστηκε, τὸ τιμάριο δόθηκε στὸν Solak Ayas, ἀδελφὸ τοῦ Ni sancı Ibrahim, ἐπειδὴ στάλθηκε ἀπὸ τὴν Πύλη (Kapı) φερμάνι.
63	Koyos (:))		V							Τιμάριο τοῦ Umur Bey, γιοῦ μὲν τῶν Müsellem τοῦ σαντζακίου. Τοῦ δόθηκε ὡς δῶρο ciftlik, ἐπειδὴ δὲν εἶναι στὰ χέρια κανενός.
64	Paralafitu-oğlu Kone									Τιμάριο τοῦ Mahmud, γιοῦ τοῦ Kedhuda Dogan Bey. Κενὸς καὶ μὴ καταγεγραμμένος.
65	Ἅγιος Νικόλαος	Ἅγιος Νικόλαος, Χαλκιδικῆς		37	1	1				Τιμάριο τοῦ Ine Bey, γιοῦ τοῦ Saruca Hzır. Τὸ 856 (1451) ἦταν κενὸ καὶ οἱ κάτοικοι διασκορπισμένοι.
66	Mez. Σαράντα			32	2	1				
67	Λαϊνὰ	Λαϊνὰ, Θεσσαλονίκης								
68	Mez. Βέργος									Τιμάριο τοῦ Ishak, δούλου (gulam) τοῦ Şamlı Ἅλι Bey.
69	Aya Rusah		V							
70	Σινιὰ				9	1				

α/α	ονομασία χωριού	νέα ονομασία	τιμή- μα	χριστιανοί σπί- τια	αγία- μοι	χρή- ρες	μουσουλμάνοι σπί- τια	αγία- μοι	χρή- ρες	Ισλαμικό παιδί
71	Μεσημέρι	Μεσημέρι, Θεσ/νίκης	κενό	5						Οι κάτοικοι του είναι αλπατάδες.
72	Ήλιος									Στά σύνορα του Χορτιάτη.
73	Μοναστήρι του									Στην έπικαρπία (jasaruf) των γιων του Kafir
74	Χορτιάτη									Hamza. Πέρασε σ' αυτούς από τον πατέρα
	Mez. Honato Asana									τους. Στά χέρια τους υπάρχει διαταγή του Hün-
										dkâr. Υπόκειται στην Καλαμαριά. Τρία χω-
										ράφια, 12 στρέμματα. Περιοχή δύο ζευγαριών
										(çift). Δύο μύλοι. Μύλος άλλου άπιστου κατε-
										στραμμένου.
75	Βαλμάδες		7							Τιμάριο του Yusuf, γιοι του Isma'il Bey, γιοι του Öz Bey. Υπόκειται στο Bogdanos.
<i>Λεπτομερές τεφτέρι Βιλαετίου Θεσσαλονίκης. Τέλη 15ου αϊ.</i>										
1	Ζουμπάτες	Τρίλοφο, Θεσσαλονίκης	8	13						Τιμάριο του Ishak, Mirahor του Hasan Bey. Ή- ταν ιδιοκτήτης του. Έχει στά χέρια του μπερά- τι του Mustafa Paşa. Υπόκειται στη Θεσσαλο- νίκη. Έχει αλπατάδες.
2	Ντιρμισλί	Κοίλωμα, Κίλικις	41	4	6					Τιμάριο του Haci Bayram Karamani και του Savruk Şirmend. Έχουν μπεράτι.
3	Mez. Καμπάνο									Καλνιεργημένη περιοχή (ekinlik) του ίδιου χωριού.
4	Άγιο-Ρώση									Καλνιεργημένη περιοχή (ekinlik) του ίδιου χω- ριού.
5	Βασύλικά ή Kadi-Köy		124	18	34					

α/α	ὄνομασία χωριοῦ	νέα ὄνομασία	τμή- μα	χριστιανοί σπί- τια	ἰσλα- μικοί σπί- τια	μονοθεῖς σπί- τια	μονοθεῖς ἰσλα- μικοί σπί- τια	ἰσλαμικοὶ τοκογάρχοι
17	Γκομάτο	Γομάτι, Ἀρναίας		65	4	8		Τιμάριο τοῦ Cavus Mehmed, γιοῦ τοῦ Islam. Ἀπὸ τοὺς τσπουσιπδες τοῦ Mir-i Miran τῆς Rumli. Ἔχει σουλτανικό μεράτι. Ὑπόκειται στὴν Καλαμαριά. Οἱ μοναχοὶ τῆς μονῆς Ἰβήρων πληρώνουν δεκάτη γιὰ ἐλαιοὺς τους. Οἱ μοναχοὶ τῆς μονῆς Ζωγράφου πληρώνουν γιὰ ἀμπέλια καὶ μελίσσια. Καλλιεργημένη περιοχή τοῦ ἴδιου χωριοῦ.
18	Mez. Ἀμπάνογλι	Πρινοχώρι, Χαλκιδ.					11	
19	Κουρουτζή ἢ Καγιά Μπιναρί						4	
20	* Ἅγιος Νικόλαος	* Ἅγιος Νικόλαος		43	5			Τιμάριο τοῦ Yusuf, γιοῦ τοῦ Benli. Ἔχει μεράτι τοῦ Mustafa Paşa. Ὑπόκειται στὴν Καλαμαριά. (Μέσα στὰ σύνορα τοῦ χωριοῦ ἡ μονὴ Ξενοφῶντος ἔχει δύο τοιφάκια καὶ πληρώνει 377 ἄσπρα, ἐνῶ οἱ κάτοικοι πληρώνουν 4.911 ἄσπρα).
21	Μονὴ Ροῦς	Ρωσικό Μετόχι, Νέα Ἀντιγόχεια, Χαλκιδικῆς						
22	» Κουρλουμούς							
23	Σαζάνταρνα ἢ Σαγιρτζή					39	4	Τιμάριο τοῦ Murad, γιοῦ τοῦ Turgut. Ἀνήκει στὴν Καλαμαριά.
24	Καρά Τσοχλί	Καρδιά, Θεσ/νίκης				20	4	Ἀνήκει στὴ Θεσσαλονίκη.
25	Γραμμάτινα	Εὐκαρπία, Κιλκίς		12	2	2	1	Ἀνήκει στὸ Ντεμίρ Χισάρ.

α/α	ὀνομασία χορευοῦ	νέα ὀνομασία	τιμή- μα	χριστιανοί		μουσουλμάνοι		Ἱστανδὸν κ.
				σπί- τια	ἀγα- μοι	σπί- τια	ἀγα- μοι	χρή- ζε- ται
26	*Αγ. Μαρίνα	*Αγ. Μαρίνα, Χαλκιδ.		24	2			Τιμάριο τοῦ Evrenos, γιοῦ τοῦ Yusuf.
27	Mez. *Αντιγόνηα							*Ανήκει στὴν Καλαμαριά.
28	» Μποντοῦρ ἢ *Αγ. Παρασκευή	*Αγ. Παρασκευή, Βασι- λικῶν		8				*Ανήκει στὴν Καλαμαριά.
29	Ματσικοβο							Τιμάριο τοῦ Hacı, γιοῦ τοῦ Turhan, καὶ τοῦ Hüseyin, γιοῦ τοῦ Hasan Çelebi.
30	Κενάρες	Εὐζωνοι, Κιλίκις	18 5 3 37 5 2					*Ανήκει στὸ 'Αβρέτ Χισάρ. » » » » » »
31	Βαλμὴ		V 16		1			Τιμάριο τοῦ Kasim.
32	Πιτσομάν		V 4					*Ανήκει στὸν Χορτιάτη.
33	Τσελτικταί		V 19		1			*Ανήκει στὴ Θεσσαλονίκη. » » » » » »
34	Τσελτικταί		V		3			Τιμάριο τοῦ Yusuf καὶ τοῦ Γενίταρου Süley- man.
35	Βαλμιά		V 15					Τιμάριο τοῦ Karagöz Bey, Σταυλάρχη τῆς Αἰ- λῆς (mirahor-i Dergâh-i 'Alî). *Ανήκει στὸν Χορτιάτη.
36	Μπαροβίτσα	Καστανερή, Παιονίας	38 1					Τιμάριο τοῦ Kasim Çelebi. *Ανήκει στὴ Θεσσαλονίκη.
37	Πολύγυρος (Polyora)	Πολύγυρος	49		1			Τιμάριο τοῦ Hüsnî Çelebi, γιοῦ τοῦ Musa Bey. *Ανήκει στὴν Καλαμαριά.

ώνονται τὰ χωριά Ἀποστόλ ἢ Παλιά Ἐκκλησία καὶ Tıknor Bınarı, ποὺ ἀνῆκαν στὸν Ἰσά, γιὰ τοῦ Γαζῆ Ἑβρενὸς Μπέη¹. Αὐτὰ δὲν ἀποτελοῦσαν τιμάριο, ἀλλὰ ἦταν ιδιοκτησία τοῦ Ἰσά Μπέη. Ἀργότερα συμπεριλαμβάνονται στὰ χωριά τοῦ μεγάλου βακουφίου τοῦ Γαζῆ Ἑβρενὸς καὶ τῶν ἀπογόνων του.

2. Τὰ χωριά τῶν Γιουρούκων

Ἕνας μέγας ἀριθμὸς χωριῶν τῆς Κεντρικῆς Μακεδονίας εἶχε τουρκικὸ πληθυσμό. Αὐτὸς ἐγκαταστάθηκε στὴν περιοχὴ σὲ διάφορες ἐποχές. Οἱ πρῶτοι Τούρκοι ποὺ ἐμφανίζονται ἔξω ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τὸ 1372 ἤδη, εἶναι οἱ πολεμιστὲς τοῦ Γαζῆ Ἑβρενὸς Μπέη². Αὐτοὶ ἱδρύνουν τὰ Γενιτσά³, ἐγκαθίστανται στὰ γύρω χωριά, καταλαμβάνουν ἢ ἱδρύνουν μικρὰ κάστρα καὶ χρησιμοποιοῦντας τα ὡς ὀρμητήρια ἐπιδίδονται στὴ συστηματικὴ λεηλασία καὶ ὑποταγὴ τῆς Κεντρικῆς Μακεδονίας.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν πρώτων αὐτῶν Τούρκων ἀσφαλῶς δὲν ἦταν μέγας. Ἐπειτα ἀπὸ τὴν ἐκστρατεία τοῦ 1385 ὁ Μουράτ Α΄ ἐγκαθιστᾷ τουρκικοὺς πληθυσμοὺς, νομαδικοὺς ἢ ἡμινομαδικοὺς ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Σαρουχάν τῆς Μ. Ἀσίας, στὶς περιοχὲς τῶν Σερρών, τοῦ Ἀξιοῦ, τοῦ Λαγκαδᾶ, τοῦ Ἀβρὲτ Χισάρ, τοῦ Μπογντάν καὶ τῆς Βόρειας Χαλκιδικῆς⁴.

Γύρω στὰ 1394 ὁ Βαγιαζίτ Α΄ ἐγκαθιστᾷ δεύτερο κύμα Τούρκων σὲ πολλὰ χωριά ποὺ εἶχαν ἐγκαταλειφθεῖ ἀπὸ τοὺς κατοίκους τους. Τουρκοὶ πληθυσμοὶ πρέπει νὰ κατέφυγαν ἐπίσης στὶς βαλκανικὲς χῶρες γύρω στὰ 1400, φεύγοντας μπρὸς στὴ μογγολικὴ ἐπιδρομὴ⁵. Ἀναγκαστικὲς μετακινήσεις τουρκικῶν πληθυσμῶν ἀπὸ τὴ Μ. Ἀσία στὰ εὐρωπαϊκὰ ἐδάφη πραγματοποιοῦσε ἡ ὀθωμανικὴ διοίκηση καὶ ἄλλες ὥς τὰ τέλη τοῦ 16ου αἰ. Αὐτὲς εἶχαν σκοπὸ εἴτε νὰ αὐξήσουν τὸν λιγοστὸ μουσουλμανικὸ πληθυσμὸ στὶς χῶρες αὐτὲς ὅπου ἐπικρατοῦσαν οἱ χριστιανοί, εἴτε νὰ ἀπομακρύνουν ἀπὸ τίς ἐστίες τους στὴ Μ. Ἀσία μουσουλμανικοὺς πληθυσμούς, ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ δημιουργήσουν προβλήματα στὸ κράτος γιὰ θρησκευτικοὺς ἢ φυλετικούς λόγους⁶.

1. Γιὰ τὸν Ἰσά Μπέη βλ. Β. Δημητριάδης, Ἡ Κεντρικὴ Μακεδονία, σ. 216.

2. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, σ. 29. Γιὰ τὴν ἐγκατάσταση τῶν Γιουρούκων στὴν Κεντρικὴ Μακεδονία βλ. ὁ.π., σ. 49 κ.ε.

3. Δημητριάδης, ὁ.π., σ. 22-23, 62-64.

4. Μ. Τ. Gökbilgin, Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-i Fâtihân, İstanbul 1957, σ. 13-14.

5. Gökbilgin, ὁ.π., σ. 17. Βλ. ἐπίσης Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. 1, Θεσσαλονίκη 1961, σ. 219-220. Τοῦ Ἰδίου, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, σ. 49 κ.ε.

6. Βλ. Gökbilgin, ὁ.π., σ. 20, 29 κ.ε.

Οί νομαδικοί ή ήμινομαδικοί αὐτοὶ πληθυσμοί, γνωστοὶ ὡς Γιουρούκοι (Yürük), ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἐγκατάστασή τους στὰ Βαλκάνια εἶχαν ὀργανωθεῖ ἀπὸ τὸ ὀθωμανικὸ κράτος σὲ βοηθητικὰ στρατιωτικὰ σώματα (ocak) καὶ πρόσφεραν διάφορες ὑπηρεσίες¹: ὑπηρετοῦσαν στὸ ναυτικὸ, εἶχαν τὴ φροντίδα τῆς μεταφορᾶς τῶν πυροβόλων καὶ τῶν ἐφοδίων τοῦ στρατοῦ, κατασκεύαζαν ἢ ἐπισκεύαζαν δρόμους, γέφυρες, κάστρα καὶ ὑδραγωγεῖα ἢ ἀναλάμβαναν νὰ τηροῦν τὴν τάξη σὲ μιὰ περιοχὴ². Σπάνια ἔπαιρναν μισθό, κι ἀκόμη πιὸ σπάνια τιμάρια, ὁπότεν ἔπαυαν νὰ θεωροῦνται Γιουρούκοι. Γιὰ τὶς ὑπηρεσίες ποὺ πρόσφεραν τὸ κράτος τοὺς παραχωροῦσε μιὰ μικρὴ ἔκταση γῆς γιὰ νὰ τὴν καλλιεργοῦν· αὐτὴ, ὅπως εἶδαμε παραπάνω, ὀνομαζόταν *çiftlik*, περιοχὴ δηλαδὴ ποὺ μπορεῖ νὰ καλλιεργηθεῖ μὲ ἓνα ζευγάρι βόδια.

Συνήθως στὶς ἐκστρατεῖς ὑπηρετοῦσαν μερικοὶ μόνο ἀπὸ κάθε *ocak* Γιουρούκων· αὐτοὶ ὀνομάζονταν *eskinçi*. Οἱ ὑπόλοιποι, οἱ *yamak*, ἐπιφορτίζονταν μὲ τὸν ἐξοπλισμὸ καὶ τὰ ἔξοδα ἐκστρατείας τῶν *eskinçi*, καθὼς καὶ τὴ συντήρηση τῶν οἰκογενειῶν τους³. Τὰ σώματα αὐτὰ ὀργανώθηκαν κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Μεχμέτ Β' μὲ εἰδικὸ *kanunnâme*⁴. "Ὅσο διάστημα πρόσφεραν ὑπηρεσίες οἱ Γιουρούκοι θεωροῦνταν «στρατιωτικοί» (*askerî*), ὅταν ὁμως δὲν ἔπαιρναν μέρος στὶς ἐκστρατεῖς, ἔχαναν τὴ στρατιωτικὴ τους ιδιότητα καὶ γίνονταν ἀπλοὶ *ραγιάδες*⁵. Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 15ου αἰ. ὑπῆρχαν ἤδη τέτοιοι *ραγιάδες* σὲ τιμάρια, χάσια ἢ βακούφια⁶.

Στὴν περιοχὴ τῆς Θεσσαλονίκης βρισκόταν ἡ πιὸ σημαντικὴ ὁμάδα Γιουρούκων ἀπὸ ὅσους εἶχαν ἐγκατασταθεῖ στὰ Βαλκάνια. Ἀπὸ τὸ 1691 αὐτοὶ ὀνομάζονταν *Evîlâd-i Fâtihân*, δηλαδὴ «παιδιὰ τῶν κατακτητῶν»⁷, καὶ ἡ ὀργάνωσή τους βασιζόταν σὲ ἰδιαίτερο *kanunnâme*⁸. Οἱ Γιουρούκοι ἐξαιροῦνταν ἀπὸ ὀρισμένους φόρους, ὅπως τὸ *'avariz* καὶ τὸ *bedel-i nuzul*⁹.

"Ὅταν οἱ Γιουρούκοι ὀργανώθηκαν, ὑπῆρχαν συνολικὰ πεντακόσια «σώματά» τους (*ocak*) σὲ 31 περιοχὲς τῶν Βαλκανίων¹⁰. Σύμφωνα ὁμως μὲ

1. Γιὰ τὴν ὀργάνωση τῶν Γιουρούκων βλ. Gibb - Bowen, τ. 1, σ. 191, 250 κ.έ.

2. Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler*, σ. 78.

3. Gökbilgin, ὅ.π., σ. 30.

4. Gökbilgin, ὅ.π., σ. 20, 29 κ.έ.

5. Barkan, *Kanunlar*, σ. 264. Gökbilgin, ὅ.π., σ. 48-49.

6. Gökbilgin, ὅ.π., σ. 22, 29.

7. Gökbilgin, ὅ.π., σ. 74, 255. Gibb - Bowen, τ. 1, σ. 191. Μιὰ ἄλλη ὀνομασία τους, συχνὴ στὰ τεφτέρια τοῦ ἱεροδικείου Θεσσαλονίκης, ἦταν «Γιουρούκοι τῶν Γιουρούκων» (*Yürükân-i Yürük*).

8. Gökbilgin, ὅ.π., σ. 51, σημ.

9. Gökbilgin, ὅ.π., σ. 256. Στὰ ἱεροδικαστικὰ ὁμως τεφτέρια τῆς Θεσσαλονίκης ὑπάρχουν πολλὲς καταγραφὲς τῶν *Evîlâd-i Fâtihân* ποὺ πληρώνουν τοὺς φόρους αὐτοὺς (π.χ. *Ἱερ. Τεφτ.* 16, σ. 97, ἀρ. 22, σ. 11).

10. Gökbilgin, ὅ.π., σ. 75 κ.έ. καὶ 101 κ.έ., ὅπου καὶ οἱ τόποι ὅπου ὑπῆρχαν Γιουρούκοι.

φερμάνι που εκδόθηκε τὸ 1682, πολλοὶ εἶχαν πεθάνει ἀπὸ πανούκλα, ἄλλοι εἶχαν γραφεῖ σὲ διαφορετικὰ στρατιωτικὰ σώματα ἢ εἶχαν φύγει σὲ ἄλλα μέρη γιὰ νὰ ἀποφύγουν τὶς ἐκστρατεῖες, ἢ εἶχαν γίνεи ραγιάδες πληρώνοντας τοὺς φόρους που ἔπρεπε. Φαίνεται ὅτι προτιμοῦσαν νὰ ἀπαλλάσσονται ἀπὸ τὶς στρατιωτικὰς τοὺς υποχρεώσεις, ἔστω κι ἂν ἔχαναν τὶς διάφορες φορολογικὰς ἀπαλλαγὰς καὶ τὰ προνόμια. Πολλοὶ μάλιστα, κατὰ τὸ ἴδιο φερμάνι, γράφονταν ὡς «ραγιάδες τῶν βακουφίων τοῦ Ἑβρενὸς Μπέη»¹.

Παρά τὶς προσπάθειες τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν νὰ διατηρήσουν τὰ σώματα τῶν Γιουρούκων, ὁ ἀριθμὸς τοὺς μειωνόταν συνεχῶς καὶ πολλὰ χωριά τοὺς ἔμειναν ἔρημα. Ἡ ὀργάνωση τῶν Γιουρούκων διατηρήθηκε ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ Τανζιμάτ· τὸ 1846 (1261) τὰ σώματά τοὺς διαλύθηκαν².

Τὰ χωριά τῶν Γιουρούκων ἔμειναν ἔξω ἀπὸ τὴν τιμαριωτικὴ ὀργάνωση. Τὰ τσιφλίκια τοὺς τὰ κληρονομοῦσαν οἱ γιοὶ τοὺς, που γράφονταν κι αὐτοί, ὅταν ἐνηλικιώνονταν, ὡς Γιουρούκοι³.

Πίνακα μὲ τὰ χωριά τῶν Γιουρούκων στὸν καζὰ Θεσσαλονίκης κατὰ τὸ 1691 παραθέτει ὁ Gökbilgin⁴. Στὴν καταγραφὴ αὐτὴ δηλώνεται ὅτι παλαιότερα εἶχε γίνεи κι ἄλλη, κατὰ τὴν ὁποία οἱ περισσότεροι κάτοικοι τῶν γιουρούκικων χωριῶν εἶχαν κρυφεῖ ἢ εἶχαν φύγει· γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ ἔγινε νέα καταγραφὴ ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἐκδοση σχετικῆς διαταγῆς⁵.

Τὰ χωριά τῶν Γιουρούκων που ὑπῆρχαν τὸ 1691 εἶναι σχεδὸν τὰ ἴδια μὲ αὐτὰ που σημειώνονται στὰ ἱεροδικαστικὰ τεφτέρια τῆς Θεσσαλονίκης, στὶς καταστάσεις τῶν χωριῶν τῶν Γιουρούκων που πλήρωναν τὸ φόρο προβάτων (aded-i ağnam) κατὰ τὶς πρώτες δεκαετίες τοῦ 18ου αἰ.⁶

1. Ἱερ. Τεφτ. ἀρ. 16, σ. 279. Βλ. καὶ Ἰωάν. Βασδραβέλλη, Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα Μακεδονίας, Α', Ἀρχεῖον Θεσσαλονίκης (1695-1912), Θεσσαλονίκη 1952, σ. 80-81.

2. Gökbilgin, Rumeli'de Yürükler, σ. 342.

3. Βασδραβέλλη, Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα, Α', σ. 80-81. Ἱερ. Τεφτ. Θεσσαλονίκης ἀρ. 16, σ. 279.

4. Gökbilgin, ὁ.π., σ. 263-265. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ναχιγιέδες που ἀναφέρονται στὴν καταγραφὴ αὐτὴ τοῦ 1691, ὁ καζὰς Θεσσαλονίκης εἶχε καὶ τοὺς ναχιγιέδες τοῦ Μικροῦ καὶ Μεγάλου Βαρδάρη. Στὸ ναχιγιέ τοῦ Μικροῦ Βαρδάρη χωριὸ Γιουρούκων ἦταν μόνο τὸ Yahşılı, που ἀναφέρεται στὰ ἱεροδικαστικὰ τεφτέρια, ἐνῶ στὸν ναχιγιέ τοῦ Μεγάλου Βαρδάρη δὲν ὑπῆρχε κανένα. Στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰ., ὅταν αὐτοὶ οἱ δυὸ ναχιγιέδες εἶχαν συνενωθεῖ, εἶχαν συνολικὰ δεκαοκτὼ χωριά καὶ τσιφλίκια μὲ μουσουλμάνους κατοίκους (Ἱερ. Τεφτ. ἀρ. 270, σ. 11). Φαίνεται ὅτι οἱ Γιουρούκοι τῶν περιοχῶν αὐτῶν εἶχαν μείνει ἔξω ἀπὸ τὴ στρατιωτικὴ ὀργάνωση τῶν Γιουρούκων· πολλοὶ μάλιστα, ὅπως ἀναφέρθηκε, πρέπει νὰ εἶχαν καταγραφεῖ ὡς «ραγιάδες τοῦ Ἑβρενὸς Μπέη».

5. Gökbilgin, ὁ.π., σ. 263.

6. Ἱερ. τεφτ. 11, σ. 106-107.

*Τὰ χωριά τῶν Γουρνούκων
Ναχιγιές Παζαργιιάχ¹*

<i>α/α</i>	<i>ὄνομασία χωριοῦ</i>	<i>στρα- τιῶτες</i>	<i>σημερινή ὄνομασία</i>
1	Μαχαλάς Tekye	43	
2	» Hacı	30	Ξηροκρήνη, Ἀρναίας
3	» İsa Obası	13	Γερακιά
4	» Yahyâli	8	Ἀκροποταμιά Θεσ/νίκης
5	» Hâsılcık	31	Κρεμαστό, Ἀρναίας
6	Pazargâh	8	Ἀπολλωνία
7	Μαχαλάς Aliceli	8	Μεσοπόταμο
8	Tanrı Virmişli	9	Ξερόρρεμα
9	Μαχαλάς Hisarlı ²	8	
10	» Zâviye	34	
11	Dere Obası	5	Πλατανοχώρι
12	Μαχαλάς İstanbul	6	
13	» Zaglıver	6	Ζαγκλιβέρι, Λαγκαδᾶ
14	» Kabaklı	3	
15	Doğanç	13	Πρόχωμα, Θεσ/νίκης
16	Öğrek-büyük	8	Περιστερεών
17	Öğrek-küçük	9	»
18	Μαχ. Langavit	6	Λαγκαδίκια
19	Aydallu ³	5	Κοινότητα Κυδωνιάς
20	Kızıllı	14	Παρθένιο, Λαγκαδᾶ
21	Kulakçılar	8	Χαραυγή
22	Kurdbâli	13	
23	Sofular	19	Ἀγγελοχώρι
24	Alan(lı)	18	Πλατεία, Λαγκαδᾶ
25	Kargı-Gölü	25	Καλαμωτό
26	Giren	13	Μεσόκωμο
27	Söğüdlü	12	
Σύνολο στρατιωτῶν			375

1. Gök bilgin, ὀ.π., σ. 264. Στὸν κατάλογο τῶν χωριῶν ποὺ πλήρωναν τὸ φόρο celeb-i ağnam (βοσκῶν προβάτων) τὸ 1712 (1124), ἐκτὸς ἀπὸ τὰ χωριά ποὺ καταστράφηκαν τὸ 1691 ὑπάρχουν καὶ τὰ χωριά Eğri Bucak (Νέα Ἀπολλωνία) καὶ Ravna (Πετροκέρασα) (Ἱερ. Τεφτ. ἀρ. 21, σ. 28-29).

2. Ὁ μαχαλάς αὐτὸς εἶχε καταστραφεῖ τὸ 1710(1122) (Ἱερ. τεφτ. 11, σ. 106).

3. Τὸ Aydallu δὲν ὑπῆρχε τὸ 1710(1122) (Ἱερ. τεφτ. 11, σ. 106).

<i>a/a</i>	<i>ὀνομασία χωριοῦ</i>	<i>στρα- τιῶτες</i>	<i>σημερινή ὀνομασία</i>
------------	------------------------	-------------------------	--------------------------

Ναχιγιές Μπογντάν

1	Kara Çalı	13	Δαφνούντα, Λαγκαδᾶ
2	Cedid	11	Ἴσως Κριθιά »
3	Deliceli	23	
4	Yaykın	43	Ἄσκός
5	Kara Ömerli	69	Λοφίσκος, Λαγκαδᾶ
6	Gölcük	41	Μικροκώμη
7	Bulaylı	19	Δρυμιά, Λαγκαδᾶ
8	Nebi Obası	18	Δαφνούντα
9	Kulkallu	17	Κορφαλλοῦ;
10	Saray	21	Σχολάρι, Προφήτη
11	Çalı Obası	31	(Ἄσκος)
12	Mavrova	9	Μαυρούδα
13	Yuva	4	
14	Evhad Ova	16	
	Σύνολο στρατιωτῶν	335	

Ναχιγιές Λαγκαδᾶ

1	Nadırlı	10	Ἄνυδρο, Γενιτσῶν;
2	Hacı Bayramlı	4	Θεοδόσια, τὰ
3	Pir-dere	1	Ἴσως Πλατανοχώρι
4	Değirmenciler	6	
5	Köleli	7	Πυργωτό
6	Sevayırlı;	109	
7-8	Omurlu καὶ Sarıçalı	45	ἐξαφανίστηκαν
8-10	Değirmencili καὶ Ibrahimli	18	
11	Çukallı	9	Περιστέρι
12	Lotıça	73	Κοιν. Μελάνθιου
13	Osmanlı	49	Βάθεια, ἡ
14	Yaylacık	16	Φίλυρος, ἡ
15-17	Ayvalı-dere, Şahveli καὶ Saltıklı	27	Κυδωνιά, Καλὸ Κάστρο
18	Çınarlı	78	Ἄρετή, Λοφίσκου
19	Bulcalı	13	
20	Koçkar	4	Γαλήνη, Ὅσσας
21	Kerüz	5	
22	Langaza	3	Λαγκαδᾶς
23	Sarıyar	1	Χρυσανγή
24	Yağlıca	1	
25	Evrencik	1	
	Σύνολο στρατιωτῶν	480	

<i>a/a</i>	<i>ὀνομασία χωριοῦ</i>	<i>στρα- τιῶτες</i>	<i>σημερινή ὀνομασία</i>
<i>Ναχιγιές Καλαμαριᾶς</i>			
1	Avanh	102	Πρινοχώρι
2	Aksakalli	96	Πανόραμα, Θεσ/νίκης
3	Esenli	24	Μερσινοῦδα
4	Siğirli	45	
5	Davudlu	30	Μονόλοφος
6	Nasuh	30	
7	Çingeneli	14	Νέα Γωνιά
8	Külahlı	9	Ἐξαφανίστηκε
9	Doğancı	30	Ἄγ. Ἀντώνιος
10	Hasan Fakihlı	6	
11	Adalı	54	Κάτω Σχολάριο
12	Kara Çulhalı	9	Καρδιά
13	Bahşâyışlı	15	Σχολάριο
14	Kasaplı	25	Χασαπλι
15	Kara Tepe	12	Νέα Τένεδος
16	Çepisli	6	Κλαδερό
17	Demürlü	6	
18	Gedüklü	21	Κάτω Περιστερά
19	Hamzamenli	18	
20	Sofulu	9	Ἀγγελοχώρι
21	Tuzcılı	12	
22	Panaya	12	Παναγιά, Ν. Τενέδου
23	Şabanlı	6	
24	Sağircılar	9	
25	Gargara	18	Καρκάρα
26-27	Gökçe Depe και Çobanlı	6	ἔξαφανίστηκαν
28	Durahanlı	15	Λακιά;
29	İspenceli	6	Ξηροκώμη
30	Kayalı ¹	30	
31	Hacı Hamzalı	15	
32	Rumî-i Cedid	6	
σύνολο στρατιωτῶν		596	(κατὰ τὸν Gökbilgin 693)

Ὅπως βλέπουμε, τὰ χωριά τῶν Γιουρούκων βρίσκονταν στὴν περιοχὴ γύρω ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη ἀλλὰ σὲ κάποια ἀπόσταση ἀπὸ αὐτὴ· ἀπλώνονταν ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ περίπου ὁχθὴ τοῦ Ἀξιοῦ στίς περιοχὲς τοῦ Κιλκίς, τῆς λίμνης τῆς Δοϊράνης, τοῦ Λαγκαδᾶ, στὴν ἡμιορεινὴν περιοχὴ πάνω ἀπὸ τὶς λίμνες τῆς Μικρῆς καὶ Μεγάλης Βόλβης καὶ στὴ δυτικὴ Χαλκιδική.

1. Στὸν ναχιγιέ Καλαμαριᾶς τὸ 1710(1122) προστίθενται τὰ χωριά Kara-Muratlu, Ku-lağuzlı (Χαραυγή), Yüsüfceli, Baraklı (ἀνήκει στὸ Χαμηλό), Haynceli, Balçılar, Dilkili, Dobru (Ἐλαιοχώρια) καὶ Kroya (Ἱερ. τεφτ. 11, σ. 106).

3. Τα χωριά στο βακούφι του Γαζή 'Εβρενός Μπέη

Ἡ ὑποταγή τῆς Κεντρικῆς Μακεδονίας ὀφείλεται περισσότερο στὸν Γαζή 'Εβρενός Μπέη καὶ τοὺς ἄτακτους πολεμιστές του παρὰ στὶς προσπάθειες τοῦ σουλτάνου καὶ τῶν τακτικῶν τουρκικῶν στρατευμάτων. Τὴν ἐγκατάσταση τῶν γαζήδων αὐτῶν στὴν περιοχὴ τῶν Γενιτσῶν καὶ τὴν ἰδρυση τῆς πόλης αὐτῆς πρέπει νὰ τὴν τοποθετήσουμε, ὅπως εἴπαμε παραπάνω, γύρω στὰ 1372. Τὸν ἐπόμενο χρόνο ὁ Γαζή 'Εβρενός καταλαμβάνει τὸ 'Αβρέτ Χισάρ ἔπειτα ἀπὸ πολύμηνη πολιορκία¹. Ὡς τὴν πολιορκία τῆς Θεσσαλονίκης τὸ 1384 ἀπὸ τὸ βεζίρη Çandarlı Kara Halil Paşa καὶ τὸν 'Εβρενός Μπέη δὲν ἀναφέρεται καμιὰ πληροφορία γιὰ τὸν δεύτερο στὶς τουρκικὲς πηγές· πρέπει ἐπομένως νὰ ὑποθέσουμε ὅτι κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ δρᾷ μόνος του στὴν περιοχὴ τῆς Κεντρικῆς Μακεδονίας χωρὶς τὴ συμπαράσταση τοῦ κυρίου σώματος τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ. Οἱ γαζήδες καταλαμβάνουν τὰ γύρω ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη κάστρα, λεηλατοῦν καὶ καταστρέφουν τὰ χωριά τῆς περιοχῆς καὶ ἀναγκάζουν ἔτσι τοὺς κατοίκους νὰ τὰ ἐγκαταλείψουν καὶ νὰ καταφύγουν σὲ ἀσφαλέστερα μέρη· ἔτσι ἀποκλείουν σιγὰ σιγὰ τὴ Θεσσαλονίκη καὶ προετοιμαζοῦν τὴν ὑποταγὴ τῆς. Στὰ χωριά αὐτὰ ἀργότερα ἐγκαταστάθηκαν οἱ Γιουρούκοι.

Ἡ ἐφαρμογὴ ἐπομένως τοῦ τιμαριωτικοῦ συστήματος ἀπὸ τὸν Βαγιαζίτ Α' τὸ 1394 ἔγινε ἀφοῦ εἶχε στὴν περιοχὴ ἐγκατασταθεῖ ἕνας ὀρισμένος ἀριθμὸς Τούρκων. Τὶς ἐκτάσεις ποὺ εἶχαν ἦδη καταληφθεῖ ἀπὸ τὸν Γαζή 'Εβρενός καὶ τοὺς ἐπιδρομεῖς του δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ τοὺς τὶς ἀφαιρέσει ὁ σουλτάνος καὶ νὰ τὶς μοιράσει στοὺς σπαχήδες. Ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ ἀναγνωρίσει τὸ καθεστῶς ποὺ ἦδη ὑπῆρχε καὶ νὰ τὸ ἐντάξει στὸ διοικητικὸ σύστημα τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους νομιμοποιώντας το κατὰ κάποιο τρόπο.

«Δωρίζει» λοιπὸν στὸν Γαζή 'Εβρενός τὴν περιοχὴ ποὺ εἶχε ἦδη αὐτὸς καταλάβει². Ἡ παραχώρηση αὐτὴ ἐπισημοποιήθηκε μὲ *mülknâme*, δηλαδὴ μὲ ἀπόφαση τοῦ σουλτάνου ποὺ καθιστοῦσε τὴν περιοχὴ κτῆμα τοῦ Γαζή 'Εβρενός Μπέη. Αὐτὸς μὲ τὴ σειρά του ἀφιέρωσε τὴν περιοχὴ στὸ Θεό. Μὲ *vakıfnâme*, ἀφιερωτήριο δηλαδὴ ἐγγραφο, καθόρισε τοὺς σχετικούς μὲ τὴ διαχείριση τῶν κτημάτων αὐτῶν ὅρους: τὴ διάθεση τῶν ἐσόδων σὲ ὀρισμένα θρησκευτικὰ καὶ κοινῆς ὠφελείας ἰδρύματα ποὺ εἶχε χτίσει ὁ ἴδιος στὰ Γενιτσά, στὶς Σέρρες καὶ στὴν Κομοτηνὴ³. Στὶς δύο τελευταῖες πόλεις ποὺ

1. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, σ. 29.

2. Κατὰ τὴν παράδοση, ὁ σουλτάνος παραχώρησε στὸν 'Εβρενός Μπέη τὴν ἐκταση ποὺ κατόρθωσε νὰ διανύσει μὲ ἄλογο μέσα σὲ μιὰ μέρα (F. Beaujour, *Voyage militaire dans l'Empire Ottoman*, τ. 1, Paris 1829, σ. 112-131).

3. Βλ. σχετικὰ Δημητριάδης, Ἡ Κεντρικὴ καὶ Δυτικὴ Μακεδονία, σ. 217, 220, 222, 226. Ἐπίσης Μ. Kiel, *Yenice Vardar (Vardar Yenicesi-Gianitsa), A forgotten Tur-*

τίς είχε κατακτήσει ο ίδιος προτού ιδρύσει τὰ Γενιτσή, ὑπῆρχαν καὶ ἄλλα κτήματα τοῦ βακουφίου του. Μὲ τὸ ἴδιο ἔγγραφο, ποὺ δὲν σώθηκε, πρέπει νὰ καθόρισε διαχειριστὲς τῶν βακουφίων αὐτῶν τοὺς ἀπογόνους του, ποὺ διατηροῦν τὴ διαχείριση αὐτὴ ὡς τὴν ἀπελευθέρωση.

Τὰ χωριά τοῦ βακουφίου τοῦ Γαζή Ἐβρενὸς Μπέη στὴν περιοχή τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῶν Γενιτσῶν ἀπλώνονταν σὲ μιὰ τεράστια ἔκταση πάνω ἀπὸ 1.200 τετραγωνικὰ χιλιόμετρα. Ἡ περιοχή αὐτὴ βρισκόταν ἀνάμεσα ἀπὸ τοὺς ποταμοὺς Ἀλιάκμονα (τουρκικὰ Karasu) καὶ Ἀξιό (Vardar) καὶ ἔφτανε ἀπὸ τὰ Γενιτσή ὡς τὸ Θερμαϊκὸ Κόλπο. Στὰ χωριά αὐτά, ποὺ ἦταν μᾶλλον ἀραιοκατοικημένα κατὰ τὸ μεγαλύτερο διάστημα τῆς τουρκοκρατίας, ζοῦσαν οἱ ἀπόγονοι τῶν πολεμιστῶν τοῦ Γαζή Ἐβρενός, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ χριστιανοί. Τὸ 1488-1489 (894) οἱ ραγιάδες τῶν βακουφίων τοῦ Γαζή Ἐβρενός πλήρωναν κεφαλικὸ φόρο (cizye) γιὰ 199 φορολογικὲς μονάδες (hâne)¹. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη κάθε hâne ἀντιστοιχοῦσε πραγματικὰ μὲ μιὰ οἰκογένεια, ὅπως διαπιστώνεται ἀπὸ τὴν ἐρευνα ἄλλων, σύγχρονων μὲ τὸ παρᾶνω, τεφτεριῶν καταγραφῆς (tahrir defteri)². Ἐπομένως οἱ χριστιανοὶ κάτοικοι τοῦ βακουφίου δὲν πρέπει νὰ ξεπερνοῦσαν κατὰ πολὺ τοὺς χίλιους³. Ἀργότερα ὁ πληθυσμὸς εἶχε ὑποστῇ μεταβολὲς τόσο στὸν ἀριθμὸ ὅσο καὶ στὴ σύνθεσή του⁴.

Οἱ κάτοικοι τῶν χωριῶν τοῦ βακουφίου, χριστιανοὶ καὶ μουσουλμάνοι, ζοῦσαν στὴν ἀρχὴ κάτω ἀπὸ συνθήκες ποὺ πρέπει νὰ ἦταν καλύτερες ἀπὸ ὅ,τι σὲ ἄλλες περιοχές. Οἱ φόροι ποὺ πλήρωναν ἦταν ἴδιοι μὲ αὐτοὺς ποὺ ἔδιναν οἱ χριστιανοὶ τῶν τιμαρίων καὶ εἰσπράττονταν ἀπὸ εἰδικoὺς εἰσπράκτορες τοῦ βακουφίου (câbi). Δὲν ὑπῆρχε ὅμως ἡ συχνὴ ἐναλλαγὴ τῶν τιμαριούχων ποὺ εἶδαμε πιὸ πάνω· γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ καὶ οἱ καταπιέσεις πρέπει νὰ ἦταν λιγότερες.

kish cultural centre in Macedonia of the 15th and 16th century. «Byzantina Neerlandica» 3 (1972) 303 κ.έ.

1. Ö. L. Barkan, 894(1488-1489) yılı cizyesinin tahsilâtına ait muhasebe bilançoları, «Belgeler» 1(1964) 49.

2. Β. Δημητριάδης, Ὁ Kanunnâme καὶ οἱ κάτοικοι τῆς Θεσσαλονίκης σ. 339.

3. Κατὰ τὸ ἴδιο τεφτερί οἱ ἀριθμοὶ τῶν hâne τῶν ναχιγιέδων τῆς Θεσσαλονίκης τὸ 1488-1489 εἶχε ὡς ἑξῆς: Θεσσαλονικὴ 1838 hane, ναχιγιὲς Καλαμαριάς 1189, ναχιγιὲς Χορτιάτη 1262, ναχιγιὲς Süsмен 689, ναχιγιὲς Boğdanos 2679, ναχιγιὲς Γενιτσῶν 1405, ναχιγιὲς Πολυγύρου 1560, Σιδηροκάστια 606, βακούφι Γαζή Ἐβρενός 199, σύνολο 14.610.

4. Τὸ θέμα τῆς μεταβολῆς στὴ σύνθεση τοῦ πληθυσμοῦ στὴν περιοχή αὐτὴ ἐξετάζεται σὲ ἀνέκδοτη μελέτη μου γιὰ τὰ βακούφια τοῦ Γαζή Ἐβρενός Μπέη. Μία πρώτη παρουσίαση ἔγινε σὲ ἀνακοίνωσή μου στὸ Δ' Διεθνὲς Συνέδριο Σπουδῶν Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης τῆς Ἀγκύρας (13-18 Αὐγούστου 1979) μὲ τίτλο «Problems of land-owning and population in the area of Gazi Evrenos Bey's wakf».

α/α	ὀνομασία χωριοῦ	σημειωτὴ ὀνομασία	ποσὸ φόρον σὲ ἀσπρά	χωριὸ ἢ τσιφλίκι	κτίριοι	ναγιμὲς
1	Yundogliani	Κύμνα	3160	χωριὸ	χριστιανοὶ	Βαρδάρη
2	Furnos-i Hanim	Τσινιάφορο	760	τσιφλίκι	»	Μεγ. Βαρδάρη
3	Furnos ;	»	576	»	»	»
4	Furnos Kebir	»	680	»	»	»
5	Körfe	Κορυφή	660	»	»	»
6	Kilidi	Κλειδί	260	»	»	»
7	Yaylaci	Νέα Χαλκηδὼν	480	»	»	»
8	Polati	Πλατὸ	1600	»	»	»
9	Gidahor	Γιδά	1900	»	»	»
10	Μοναχοὶ τοῦ Gidahor	»	840	»	»	»
11	Kircalar	Ἰσθενδρό	1680	»	»	»
12	Kayalu-i Kapuci	Βραχιά	360	»	»	»
13	» Ahmed Bey	»	1000	»	»	»
14	Mustafaca	Νέο Βασιλικὸ	1440	χωριὸ	μουσουλμάνοι	»
15	Sungurlar τοῦ Πασά	»	160	»	»	»
16	» τοῦ Osman Ağa	»	180	»	»	»
17	Ilhanlu τοῦ Πασά	»	1440	τσιφλίκι	χριστιανοὶ	»
18	» τοῦ Ahmed Bey	»	550	»	»	»
19	» Kayalu	»	720	»	»	»
20	Remil	Ραζόνα, Γεντισῶν	440	χωριὸ	χριστιανοὶ	»
21	Menteşe	Ἑλλάη, Κουφαλίων	1490	»	μουσουλμάνοι	»
22	Davutca	Ἑλεούσα	1400	»	»	»
23	Hızrlı	Μεγ. Βρύση	700	τσιφλίκι	χριστιανοὶ	»
24	Kulkallu (παγιάδες)	Κουφάλια	2140	χωριὸ	»	»
25	» (μουσουλμάνοι)	»	2140	»	μουσουλμάνοι	»
26	Suya Bakici	Λιβαδίτσα, Γεντισῶν	840	»	χριστιανοὶ	»

α/α	ὀνομασία χωριού	σημειωμένη ὀνομασία	ποσὸ φόρον σὲ ἀσπρά	χωριὸ ἢ τσιφλίκι	κῆττοι	ναχιμέζ
27	Yemişli		680			Μικροῦ Βαρδάρη
28	Kurbeş	Ἄγριουσκιὰ	1600			»
29	Karguluk	Καλαμωτό	600			Μεγ. Βαρδάρη
30	Lapra Ἄλι Efendi	Λάπρα	540	τσιφλίκι	χριστιανοὶ	»
31	» Hacı Kebir Aga	»	300	»	»	»
32	» Ali Efendi	»	280	»	»	»
33	Kulupanca	Κύμνα	700	»	»	»
34	Girdabor	Πεντάλοφος	5900	χωριό	»	Βαρδάρη
35	Kanara	Καμάρα, Δρυοῦ	1300	τσιφλίκι	»	Μικροῦ Βαρδάρη
36	Nariş	Νέα Φιλαδέλφεια	460	χωριό	»	Βαρδάρη
37	Volovot	Νέα Σάντα	460	»	μουσουλμάνοι	
38	Guveyna (τσιφλίκια)	ἐξαφανίστηκε· ἡ περιοχή	460	τσιφλίκι	χριστιανοὶ	Λαγκαδὰ
39	» -yeni	τῆς μοιράστηκε στὴν Κρι- θιά, Δρυὸ καὶ Ἄσπιρο				
40	Dirmil	Δρυμὸς	2200	χωριό	χριστιανοὶ	Λαγκαδὰ
41	Bağlca	Μελισσοχώρι	4820 8400	»	»	»
Ἔκτος ἀπὸ τὰ χωριά αὐτά, ὑπῆρχαν καὶ ἄλλα ποὺ ἀνήκαν στὸ βακούφι καὶ πλήρωναν φόρους κατ' ἀποκοτὴν (maktu'). Αὐτὰ ἀναφέρονται σὲ πολλὰ τεφτέρια τοῦ βακουφίου καὶ εἶναι τὰ ἐξῆς :						
42	Çiftlikuda	Ἄλωρος		τσιφλίκι		Μεγ. Βαρδάρη
43	Ada Gıftığı	Νησί				
44	Köleke	Χαλάστρα		χωριό	χριστιανοὶ	»
45	Yundclar	Κύμνα		»	»	»
46	Çulhalar	Παρθένιο		τσιφλίκι	»	»
47	Davidbali	Ὁρανόκαστρο		»	μικτό	»
48	Tekyeli	Γέφυρα		»	»	»
49	Kuru Yeni Köy	Νεοχωροῦδα		χωριό	»	»
50	Kavalar	Καβαλάρι		»	μικτό	Λαγκαδὰ
51	Valgat	Καμπόχωρο		τσιφλίκι	χριστιανοὶ	Μεγ. Βαρδάρη

Όπωςδήποτε ο χριστιανικός πληθυσμός πρέπει να αυξήθηκε κατά τους δύο επόμενους αιώνες¹, από τις αρχές όμως του 18ου αϊ. διαπιστώνεται από τη μελέτη των ιεροδικαστικών τεφτεριών το αντίθετο: ο αριθμός των χριστιανών κατοίκων μειώνεται σιγά σιγά ως τα μέσα περίπου του 19ου αϊ. Οί περιηγητές που περνούν από την πεδιάδα της Θεσσαλονίκης κατά τον 18ο αϊ. τη βρίσκουν άραιοκατοικημένη. Ο Paul Lukas, που πέρασε από αυτή το 1714, γράφει ότι οι κάτοικοι των χωριών απόφευγαν να καλλιεργούν τη γη και προτιμούσαν την έντιμη πενία. Ήξεραν ότι αν αυξάνονταν το εισόδημά τους θα αυξάνονταν και οι φόροι και θα άρχιζαν οι «άβανιες» των Τούρκων, δηλαδή οι ψεύτικες κατηγορίες ότι χρωστούσαν διάφορα χρηματικά ποσά².

Οί λόγοι που προκάλεσαν τη μείωση του πληθυσμού³ ήταν πολλοί: Οί διάφοροι έκτακτοι φόροι, που από το τέλος του 17ου αϊ. γίνονται όλο και περισσότεροι και επιβάλλονται πιά τακτικά· ή απληστία των εισπρακτόρων που εισέπρατταν πολύ περισσότερα από τα νόμιμα· οί καταπιέσεις των χωρικών από τα άτακτα τουρκικά στρατεύματα που περνούσαν από εκεί· οί λεηλασίες των χωριών και οί σφαγές των κατοίκων τους από τα ληστρικά σώματα που είχαν γεμίσει τον τόπο. Ή αδυναμία τέλος των χωρικών να πληρώσουν τους φόρους, τους ανάγκαζε να δανειστούν χρήματα με τεράστιο τόκο από διάφορους τοκογλύφους της Θεσσαλονίκης, κυρίως Έβραίους, με αποτέλεσμα να μη μπορούν να τα εξοφλήσουν άργότερα. Όπως θα δούμε παρακάτω, οί κάτοικοι κάθε χωριού ήταν άλληλέγγυοι για την πληρωμή των φόρων· έτσι όταν ο πληθυσμός ενός χωριού μειωνόταν, το βάρος έπε-

1. Καθώς δεν υπάρχουν κατάλογοι για την πληρωμή του κεφαλαικού φόρου από τους κατοίκους της περιοχής για τα επόμενα χρόνια, αναγκαστικά πρέπει να χρησιμοποιήσουμε άλλες πηγές. Στο ιεροδικαστικό τεφτέρι Θεσσαλονίκης αρ. 3, σ. 100, υπάρχουν οί ισολογισμοί των εσόδων και εξόδων του βακουφίου του Γαζή Έβρενός για τα χρόνια 1701, 1702 και 1703. Άνάμεσα στους φόρους που εισπράττονται είναι και ο *ispence*, ένας ετήσιος φόρος από 25 άσπρα, που πλήρωνε κάθε ενήλικος, ικανός άντρας στον σπαχή, όταν ζούσε σε τιμάριο, και που έδω τον εισέπραττε το βακούφι. Το 1701 το βακούφι εισέπραξε 36.600 άσπρα, το 1702 51.000 άσπρα και το 1703 35.150 άσπρα· ή διαφορά όφειλεται στο ότι ο φόρος δεν εισπράττονταν από τα ίδια άκριβδς χωριά κάθε χρόνο. Άν τώρα ύπολογίσουμε τον πληθυσμό του βακουφίου σύμφωνα με τα ποσά αυτά, ήταν κατά μέσο όρο 1.638 οί ενήλικοι άντρες του βακουφίου. Άν τώρα αυτοί αποτελούσαν το ένα τρίτο του πληθυσμού, το σύνολο των χριστιανών κατοίκων του βακουφίου δεν ξεπερνούσε τις πέντε χιλιάδες. Ο πληθυσμός επομένως του βακουφίου πρέπει να πενταπλασιάστηκε από το τέλος του 15ου αϊ. ως τις αρχές του 18ου. Ή διαφορά είναι πολύ μεγάλη· πιστεύω ότι τα στοιχεία είναι έλλιπη για να καταλήξουμε σε άκριβή συμπεράσματα.

2. Voyage de Cieur Paul Lucas fait en MDCCXIV (1714). Par ordre du Luis XIV dans la Turquie, l'Asie, Sourie, Palestine, Haute et Basse Egypte etc., Amsterdam 1720, σ. 30.

3. Για τη μείωση του άγροτικού πληθυσμού στα Βαλκάνια από τα μέσα του 17ου αϊ. και έπειτα βλ. Gibb - Bowen, τ. 1, σ. 257 κ.έ.

φτε στους ὄμους τῶν ἄλλων κατοίκων. Γιὰ ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους οἱ χωρικοὶ ἄρχισαν νὰ ἐγκαταλείπουν τὰ χωριά τους καὶ νὰ καταφεύγουν σὲ ἄλλα μέρη, πὶδ ἀσφαλῆ, κυρίως στὶς πόλεις.

Ἔνας ἀκόμη λόγος γιὰ τὴ μείωση τοῦ πληθυσμοῦ στὴν πεδιάδα τῆς Θεσσαλονίκης ἦταν καὶ ἡ μεγάλη θνησιμότητα ἀπὸ τὶς ἐπιδημίες τῆς πανούκλας, ποὺ ἦταν πολὺ συχνὲς κατὰ τὸν 18ο αἰ., καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν ἐλονοσία, ποὺ θέριζε κυριολεκτικὰ τοὺς κατοίκους τοῦ κάμπου· οἱ μεγάλοι ποταμοὶ τοῦ Ἀξιοῦ καὶ τοῦ Ἀλιάκμονα, καθὼς περνοῦσαν ἀπὸ τὴν πεδιάδα, ἄλλαζαν συνέχεια κατεύθυνση πλημμυρίζοντας καὶ καταστρέφοντας μεγάλες ἐκτάσεις γῆς. Ἡ λίμνη ἐπίσης τῶν Γενιτσῶν σχημάτιζε βάλτους καὶ ἔλη σὲ μιὰ τεράστια ἔκταση.

Ὁ πίνακας τῶν χωριῶν τοῦ βακουφίου εἶναι ἀπὸ τὴν καταγραφή τοῦ 1771 (1184)³ συμπληρωμένη ἀπὸ ἄλλες, προγενέστερες¹. Ἐνα χωριὸ ἀκόμη ποὺ ὑπῆρχε στὶς ἀρχὲς τοῦ 18ου αἰ. καὶ ἐξαφανίστηκε ἀργότερα ἦταν ἡ Μαίσα, ποὺ ἀναφέρεται σὲ ὀρισμένες ἐγγραφὲς ὡς ναχιγιές. Ἀπὸ τὰ μέσα ἐπίσης τοῦ 19ου αἰ. ὁ ἀριθμὸς τῶν χωριῶν καὶ τσιφλικιῶν τοῦ βακουφίου αὐξάνεται σὲ 92 συνολικά. Ἡ ἐξέλιξη αὐτὴ θὰ ἐρευνηθεῖ σὲ ἄλλη μελέτη μου.

Β'. ΤΑ ΧΩΡΙΑ ΤΟΥ ΚΑΖΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 17ο-18ο ΑΙΩΝΑ

Ἡ γενικὴ κατάπτωση τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 16ου αἰ. καὶ μετὰ καὶ ἡ παράλυση τῆς κεντρικῆς διοικήσεως ἐπέδρασαν καὶ στὴν ὀργάνωση τῶν χωριῶν τῆς περιοχῆς τῆς Θεσσαλονίκης. Ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνηση ὅλο καὶ πὶδ συχνὰ ἐπέβαλλε ἔκτακτους φόρους στοὺς ὑπὸκῶους τοῦ κράτους γιὰ νὰ μπορέσει νὰ ἀντιμετωπίσει τοὺς συνεχεῖς πολέμους².

Κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴ οἱ κάτοικοι τῶν χωριῶν τῆς Θεσσαλονίκης ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς φόρους ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ προσφέρουν στὸ κράτος καὶ διάφορες ὑπηρεσίες. Τὸ ὅτι ἀνῆκαν σὲ κάποιο τιμάριο ἢ στὸ βακούφι τοῦ Γαζῆ Ἐβρενὸς δὲν ἀποτελοῦσε ἐμπόδιο στὴν ἀνάθεση τῶν καθηκόντων (hizmet) αὐτῶν. Μόνο τὰ χωριά τῶν Γιουρούκων, ἐφόσον εἶχαν τὴν ὑποχρέωση νὰ στρατεύονται, δὲν ἐπιβαρύνονταν μὲ ἄλλα καθήκοντα. Οἱ πρόσθετες αὐτὲς ἐπιβαρύνσεις δὲν ἐπιβάλλονταν σὲ μεμονωμένα χωριά, ἀλλὰ σὲ ὁμάδες χωριῶν. Ἐνα χωριὸ μπορούσε νὰ ἀνήκει σὲ περισσότερες ἀπὸ μιὰ ὁμάδες.

1. Ἱερ. τερτ. 121, σ. 62.

2. Γενικά γιὰ τὸ ὀθωμανικὸ φορολογικὸ σύστημα βλ. Gibb-Bowen, τ. 2, σ. 1 κ.ἑ., ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Πρβλ. ἐπίσης καὶ Ἀ. π. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. Β', Θεσσαλονίκη 1976, σ. 25 κ.ἑ.

Ποιές είναι οι υπηρεσίες που πρόσφεραν οι ομάδες αυτές των χωριών και ποιά ήταν τα χωριά που άποτελοῦσαν τὴν κάθε ομάδα; Στὰ ἱεροδικαστικά τεφτέρια τῆς Θεσσαλονίκης πού σώζονται ἀπὸ τὸ 1695 καὶ ἔπειτα, ὑπάρχουν πάρα πολλές καταγραφές φόρων μὲ τὰ χωριά αὐτὰ καὶ τὰ ποσὰ πού πλήρωναν τὸ καθένα κατὰ τὰ τέλη τοῦ 17ου καὶ τὸν 18ο αἰ. Οἱ ομάδες τῶν χωριῶν δὲν πλήρωναν ὅλες τοὺς ἴδιους φόρους πάντοτε. Στὶς ἀρχές τοῦ 18ου αἰ. ὑπάρχουν ἀκόμη περιπτώσεις, ὅπου οἱ κάτοικοι τῶν χωριῶν ὑποχρεώνονται νὰ παραδώσουν στὸ κράτος ὁρισμένα εἶδη, π.χ. ζῶα ἢ φορτηγὰ ἀμάξια.

Τὸν ἴδιο αἰῶνα ὁμως οἱ ὑποχρεώσεις τῶν κατοίκων τῶν χωριῶν γίνονται κυρίως χρηματικές. "Ὅλοι σχεδὸν οἱ φόροι καὶ οἱ ὑποχρεώσεις πληρώνονται σὲ χρῆμα καὶ μόνο ἡ συγκέντρωση τοῦ σιταριοῦ γιὰ τὶς ἀνάγκες τῶν στρατευμάτων στὴν πρωτεύουσα γίνεται ἀκόμη σὲ εἶδος. "Απὸ τὰ μέσα μάλιστα τοῦ 18ου αἰ. τὰ χωριά τῶν διαφόρων ὁμάδων πληρώνουν ἓνα συνολικὸ ποσὸ κατ' ἀποκοπὴ γιὰ ὅλους σχεδὸν τοὺς ἑκτακτοὺς φόρους (makfu)"¹.

'Απὸ τὶς ομάδες τῶν χωριῶν πού πρόσφεραν υπηρεσίες στὸ ὀθωμανικὸ κράτος μὲ ἀντάλλαγμα τὴν ἀπαλλαγὴ τους ἀπὸ ὁρισμένους φόρους ἢ πιὸ γνωστὴ εἶναι τῶν Μαντεμοχωριῶν ἢ Σιδηροκαυσίων (Sidrekapsi ἢ Sidrekapisi)· αὐτὰ βρίσκονταν στὴ βορειοανατολικὴ πλευρὰ τῆς Χαλκιδικῆς καὶ ἦταν ὑποχρεωμένα νὰ παραδίδουν κάθε χρόνο μιὰ ποσότητα ἀργύρου στὸ κρατικὸ θησαυροφυλάκιο.

Στὰ ἱεροδικαστικά τεφτέρια καταγράφονται χωριστὰ οἱ ομάδες τῶν χωριῶν πού παρήγαν καὶ παρέδιδαν στὸ κράτος κάρβουνα ἢ νίτρο, αὐτῶν πού ἔτρεφαν καμήλες καὶ φοράδες γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ στρατοῦ καὶ αὐτῶν πού ἐβγαζαν ἀλάτι ἀπὸ τὶς ἄλκυες γιὰ τὸ κρατικὸ μονοπώλιο. Σὲ ἰδιαίτερες ὁμάδες κατατάσσονταν καὶ τὰ χωριά τῶν βακουφίων τοῦ Γαζῆ 'Εβρενός, τοῦ 'Ισχάκ Πασᾶ καὶ τοῦ Γκαζανφέρ 'Αγᾶ, καὶ τὰ χωριά στὸ χάσι τοῦ Λόγγου ἢ Λαγκαδᾶ. 'Υπῆρχαν ἐπίσης τρία χωριά, ἡ Γουμένιτσα τοῦ Μεγάλου Βαρδάρη καὶ ἡ Κρίβα καὶ ἡ Τσερναρέκα τοῦ Μικροῦ Βαρδάρη, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι ἐπλυναν, χτυποῦσαν καὶ ἐβαφαν τὴν τσόχα πού κατασκευαζόταν στὴ Θεσσαλονίκη γιὰ τὶς ἀνάγκες τῶν γενιτσάρων τῆς Κωνσταντινούπολης² (βλ. χάρτη 2, σ. 424-425).

Οἱ ομάδες αὐτὲς τῶν χωριῶν στὶς ἀρχές τοῦ 18ου αἰ. ὀνομάζονται στὰ τουρκικὰ τεφτέρια cema'at ἢ ta'yfe (ὁμάδες, κοινότητες), ἢ καὶ ocak, ὅπως

1. Βλ. π.χ. 'Ιερ. τεφτ. 208, σ. 27.

2. 'Ιερ. τεφτ. 2, σ. 287, καὶ 16, σ. 25-28. Βλ. καὶ Β α σ δ ρ α β έ λ λ η, 'Ιστορικὰ 'Αρχεῖα, τ. Α', σ. 29-30 καὶ 73-75, ὅπου μεταφράζεται τὸ φερμάνι γιὰ τὴ νέα καταγραφὴ (defter-i cedid) τῶν χωριῶν πού ἐπεξεργάζονται τὴν τσόχα (batanciyan) καὶ πού τρέφουν ζῶα γιὰ τὸ στρατό. Τόσο τὸ φερμάνι ὅσο καὶ ἡ καταγραφὴ τῶν χωριῶν ἔχουν μεταφραστεῖ μὲ πολλὰ λάθη καὶ παραλείψεις.

συμβαίνει με τὰ χωριά που ἔτρεφαν ἄλογα καὶ καμήλες· οἱ ὄροι αὐτοὶ δείχνουν ὅτι ὄχι μόνον ἀνῆκαν σὲ ἰδιαίτερες ὁμάδες, ἀλλὰ καὶ ὅτι ὀρισμένα εἶχαν ἡμιστρατιωτικὴ ὀργάνωση: Ἔτσι τὰ χωριά που ἀνῆκαν σὲ κάποιο *cepa'at* γιὰ τὶς ὑπηρεσίες που πρόσφεραν ἐξαιροῦνταν ἀπὸ τοὺς ἔκτακτους φόρους (*'avariz*), ἄλλα ὀλότελα κι ἄλλα μόνο γιὰ τὸ μισὸ ποσόν· τὰ χωριά τῶν *ocak* ἐξαιροῦνταν ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺς ἔκτακτους φόρους, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ φόρο *ispençe*, τὸ φόρο «καταγραφῆς τῶν βοσκῶν» (*celeb tahgiri*) καὶ τὸν φόρο *rencik oğlani*, δηλαδὴ τὸ παιδομάζωμα¹.

Δὲν εἶναι γνωστὸ πότε ἀκριβῶς ἀπέκτησαν τὰ καθήκοντα αὐτὰ καὶ τὰ προνόμια οἱ κάτοικοι τῶν διαφόρων χωριῶν· στὴν καταγραφὴ τοῦ 1707 που ἀναφέραμε, ἀναγράφεται ὅτι τὰ εἶχαν «ἀπὸ τὶς παλαιὲς ἡμέρες» (*kadimü'l-eyyamdan*)· ἔτσι ἀναγράφονταν στὸ «παλαιὸ τεφτέρ» (*defter-i 'attik*) τοῦ τμήματος *Mevkufat* (συνεισφορῶν σὲ εἶδος) τοῦ *Defterdar*, στὸ ὁποῖο ἀνῆκε καὶ ἡ διαχείριση τῶν κτημάτων τῶν *askerî*, τῶν ἐπαρχιακῶν δηλαδὴ στρατιωτικῶν σωμάτων τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας².

Ἡ παροχὴ ὑπηρεσιῶν μὲ ἀντάλλαγμα τὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τοὺς ἔκτακτους φόρους ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῶν χωριῶν αὐτῶν εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νὰ ἐγκαταλείπουν τὰ χωριά τους οἱ κάτοικοι τῶν χωριῶν που φορολογοῦνταν καὶ νὰ καταφεύγουν στὰ πρῶτα³.

Μερικὰ χωριά που ἀναφέρονται στοὺς καταλόγους αὐτῶν που ἔδιναν κάρβουνο ἢ νίτρο στὶς ἀρχὲς τοῦ 17ου αἰ. δὲν ἀναφέρονται ἀργότερα στοὺς καταλόγους τῶν χωριῶν *kömiürkes* ἢ *hanekes*, ὅπως ὀνομάζονται αὐτὰ ἀργότερα· χωριά ἐπίσης τῶν δύο τελευταίων κατηγοριῶν δὲν ἀναφέρονται στοὺς προηγούμενους καταλόγους. Αὐτὸ μπορεῖ νὰ ὀφείλεται στὴν ἀλλαγὴ τῆς ὀνομασίας τοῦ χωριοῦ, ἢ μπορεῖ ἓνα χωριὸ νὰ μεταπήδησε ἀπὸ τὴ μιὰ κατηγορία στὴν ἄλλη. Γιὰ νὰ διευκρινιστεῖ τὸ πρόβλημα χρειάζεται ἐιδικὴ μελέτὴ τῶν τεφτεριῶν γιὰ κάθε χωριό.

Παρακάτω δίνουμε τοὺς πίνακες τῶν διαφόρων κατηγοριῶν τῶν χωριῶν

1. Ἱερ. τεφτ. 2, σ. 27. Ὁ φόρος *rencik oğlani* μεταφράζεται συνήθως «φόρος ἐξαγορᾶς δούλων». *Rencik oğlani* ἦταν ὁ ὅρος γιὰ τὸ ἓνα πέμπτο τῶν αἰχμαλώτων που παραδίνονταν μαζί μὲ ἄλλα λάφυρα στὸν σουλτάνο καὶ μὲ πρόταση τοῦ *Kara Rüstem* ἀπετέλεσαν τὴν ἀρχὴ τοῦ γενιτσαρικοῦ σώματος. Ὃταν ἀργότερα ἐπικράτησε τὸ παιδομάζωμα (*devşirme*) ὁ ὅρος χρησιμοποιοῦντο γιὰ τὰ παιδιὰ που στρατολογοῦνταν (βλ. πρόχειρα *M. Z. Pa k a l i n, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (Λεξικὸ ἐκφράσεων καὶ ὀρων τῆς Ὀθωμανικῆς Ἱστορίας), τ. 2, İstanbul 1971, σ.768). Τὰ χωριά ἐπομένως τῶν *ocak* ἦταν ἀπαλλαγμένα ἀπὸ τὸ παιδομάζωμα, ὅσο ἀκόμη αὐτὸ βρισκόταν σὲ ἐφαρμογὴ. Ἀξιοσημείωτὸ εἶναι πάντως ἡ ἀναφορὰ τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τὸ παιδομάζωμα καὶ κατὰ τὸ 1707 ἀκόμη, ὅταν αὐτὸ εἶχε ἀπὸ καιρὸ πάψει νὰ ἐφαρμόζεται.

2. *G i b b - B o w e n*, τ. 1, σ. 50, 130.

3. Ἱερ. τεφτ. 16, σ. 25. Β α σ δ ρ α β έ λ λ η, Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα, Α', σ. 73.

όπως είχαν διαμορφωθεί τὸ 1771 (1184)¹. Πλάι στὸ ὄνομα τοῦ κάθε χωριοῦ σημειώνεται τὸ ποσὸ ποὺ πλήρωσε τὴ χρονιά ἐκεῖνη τὸ χωριὸ σὲ ἄσπρα. Ἔτσι μπορούμε νὰ δώμε πόσο μεγάλος περίπου ἦταν ὁ πληθυσμὸς τοῦ κάθε χωριοῦ συγκριτικά μὲ τὸν πληθυσμὸ τῶν ἄλλων χωριῶν. Στὸν πίνακα σημειώνεται ἐπίσης ποιά χωριά ἀναφέρονται ὡς τιμάρια κατὰ τὶς καταγραφές τοῦ 15ου αἰ. Σημειώνεται ἐπίσης ποιά χωριά ἔδιναν κάρβουνο τὸ 1694-1695 (1106)² ἢ νίτρο τὸ 1696-1697 (1108)³. Τέλος, ἀπὸ τὴν καταγραφή τοῦ 1861 ποὺ θὰ ἐξετάσουμε παρακάτω, σημειώνεται ποιά ἦταν τὴ χρονιά ἐκεῖνη ἀκόμη χωριά ἢ μαχαλάδες, κοινότητες δηλαδὴ μικρῶν χωριῶν, ἢ εἶχαν μετατραπῆ σὲ τσιφλίκια, ποιά κατοικοῦνταν τότε ἀπὸ χριστιανούς, ποιά ἀπὸ μουσουλμάνους καὶ ποιά ἦταν μικτὰ (στὴν περίπτωσή αὐτὴ δίνεται καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν σπιτιῶν, μουσουλμανικῶν καὶ χριστιανικῶν) καὶ τέλος σὲ ποιὸ ναχιγιὲ ἀνῆκε τὸ κάθε χωριό.

1. Τὰ χωριά τῶν καρβουνιάρηδων (*kömiürkeşan*)

Ἡ μεγαλύτερη σὲ ἀριθμὸ χωριῶν ὁμάδα ἦταν αὐτῶν ποὺ οἱ κάτοικοι τοὺς εἶχαν ὑποχρέωση νὰ παράγουν καὶ νὰ παραδίδουν στὸ κράτος μιὰ ὀρισμένη ποσότητα ἀπὸ ξυλοκάρβουνα κάθε χρόνο. Τὰ κάρβουνα αὐτὰ χρησιμοποιοῦνταν κυρίως γιὰ τὸν καθαρισμὸ τῶν μεταλλευμάτων ποὺ ἐξάγονταν στὰ μεταλλεῖα τῶν Σιδηροκαυσίων. Ἡ συνεργασία αὐτὴ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὰ τελευταῖα νὰ συγκαταλέγονται πολλὲς φορὲς μαζί μὲ τὰ χωριά τῶν καρβουνιάρηδων κατὰ τὴν κατανομὴ ὀρισμένων φόρων. Τὰ χωριά τῶν καρβουνιάρηδων ἦταν σκορπισμένα ὄχι μόνο στὴν περιοχὴ γύρω στὰ Μαντεμοχώρια, δηλαδὴ στὸν ναχιγιὲ τοῦ Παζαργκιάχ, ἀλλὰ καὶ στοὺς ναχιγιέδες τοῦ Λαγκαδᾶ καὶ τῆς Καλαμαριάς· μερικά βρίσκονταν ἀκόμη στὴν περιοχὴ τοῦ Βαρδάρη.

Οἱ κάτοικοι τῶν καρβουνιάρικων χωριῶν ἦταν χριστιανοὶ καὶ μουσουλμάνοι. Ἀπὸ τὰ 60 χωριά ποὺ ἦταν συνολικά, 25 ἦταν καθαρά χριστιανικά, 5 καθαρά μουσουλμανικά, 17 εἶχαν μικτὸ πληθυσμὸ καὶ γιὰ 13 δὲν γνωρίζουμε ἂν κατοικοῦνταν ἀπὸ χριστιανούς ἢ μουσουλμάνους.

Τὰ χωριά αὐτὰ ὡς τὶς ἀρχὲς τοῦ 17ου αἰ. ἀναγράφονται στοὺς φορολογικοὺς καταλόγους ἀπλῶς ὡς «χωριά ποὺ δίνουν κάρβουνο» (*kömiür virür kura*). Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ὅμως ἐκεῖνη καὶ ἔπειτα ὀνομάζονται «*kömiürkeş*» (πληθ. *kömiürkeşan*). Ἡ περσικὴ κατάληξη *-keş* σημαίνει «αὐτὸς ποὺ τρα-

1. Ἱερ. τεφτ. 121, σ. 61-63.

2. Ἱερ. τεφτ. 2, σ. 14.

3. Ἱερ. τεφτ. 2, σ. 161.

Τὰ χωριά τῶν καρβοννιάργων

a/a	παλαιὰ ὀνομασία	σημερινή ὀνομασία	φύρος σὲ ἄσπρα	χωριὸ μαχαλὰς ἢ ταφιλίκι	κάτωκοι	μαχίγες	τιμάριο	χωριὰ τὸ 1694
1	Pestriye	Περιστερά	2040	χωριὸ	χριστιανοὶ	Παζαργικιάχ	V	V
2	Residnik	Ἄγ. Πρόδρομος	700	»	»	»	V	V
3	Aya Nikola	Ἄγ. Νικόλαος	3300	»	»	»	V	V
4	Vrasta-i Kebir	Μεγάλα Βραστά	3360	»	»	»	V	V
5	Metangiç	Μεταγκίτσι	620	»	»	»	V	V
6	Lokovo	Ταξιάρχης	2080	»	»	»	V	V
7	Sana	Σανά	1460	»	»	»	V	V
	»	»	320	»	μουσουλμάνοι	»	V	V
8	Lozik	Μελισσουργός	2840	»	μικτὸ	»	V	V
9	Dumya	Δουμπιά	3100	»	»	»	V	V
10	Zagliver	Ζαγκλίβερι	2940	»	45 μουσ./146 χριστ.	»	V	V
11	Kokala	Κοκαλοῦ	980	»	24 μουσ./14 χριστ.	»	V	V
12	Girmen	Μεσοκομο	640	»	»	»	V	V
13	Pazargâh	Ἀπολλωνία	1030	»	»	»	V	V
	»	»	1340	»	χριστιανοὶ	»	V	V
14	Lanca	Λάντζα, Λαγκαδά	960	»	μουσουλμάνοι	»	V	V
15	Gumeniç	Στίβος, Λαγκαδά	1160	ταφιλίκι	1 μουσ./8 χριστ.	»	V	V
	»	»	860	χωριὸ	χριστιανοὶ	»	V	V
16	Adam	Ἀδάμ	2760	»	μουσουλμάνοι	»	V	V
17	Virenos	Νικουρνιδὸ	2060	»	μικτὸ	»	V	V
	»	»	400	ταφιλίκι	χριστιανοὶ	»	V	V
18	İdrenir	Ἄρδμερι	1740	»	μουσουλμάνοι	»	V	V
19	Doğancı	Πρόχωμα, Θέσ/νίκης	940	χωριὸ	χριστιανοὶ	»	V	V
	»	»	1600	ταφιλίκι	»	»	V	V
				»	μουσουλμάνοι	»	V	V

α/α	παλαιά ονομασία	σημειωτή ονομασία	φάρος σε άκρο	χωριό μαχαλάς ή τσιφλίκι	κτίτοι	ναγριές	τιμά- ριο	χωριά τό 1694
20	Harman-Köy	Έλεονόβια	760	τσιφλίκι	χριστιανοί	Ποζαργκιά		
21	Tanrı Vermisli	Ξερόρρεμα	520	χωριό	μουσουλμάνοι	»		
22	Ağaç-ı Ayak		760					
23	Dudular	Διαβαρά, Θεοφάνης	200	τσιφλίκι	χριστιανοί	Βαρδάρη	V	
24	Sarımur	(έξαφανίστηκε)	260					
25	Kavaklı	Άγιος Άθανάσιος	720	τσιφλίκι	χριστιανοί	Βαρδάρη		
26	Ibrahim Ağa		280	»				
27	Kara Hüseyin	Πολίχνη	640	»	χριστιανοί	Λαγκαδά		
28	Lenbet	Néa Eύκαρπία	360	»	»	»		
29	Luna		640	»	»	»		
30	Ay Vasil	Άγιος Βασίλειος	960	»	»	»		V
31	Tumba	Τούμπα	860	»	»	»		V
32	Istanova	(έξαφανίστηκε)	360	»	»	»		V
33	Layna	Λαγινά	1720	χωριό	»	»	V	V
	»	»	420	»	μουσουλμάνοι	»	V	V
34	Aynatlı	Λητή	11400	»	χριστιανοί	»		
35	Güveyna	(έξαφανίστηκε)	1820	τσιφλίκι	»	»		
	»	»	1360	»	μουσουλμάνοι	»		
36	Karibça	Χλωρονόμη	900					V
37	Zarava	Νικόπολη, Λαγκαδά	2600	χωριό	χριστιανοί	Λαγκαδά		V
38	Berava	Βερτίσκος	3240	»	»	»		V
39	Hoyrot	Χωρούδα	3280	»	»	»		V
40	Balařça	Κολαřικό	1960	χωρ.-τσιφλ.	»	»		V
	»	»	920	»				V
41	Visoka	Όσσα	4720	χωριό	μουσουλμάνοι	»		V
42	Girmic	Κρύα Νερά	1740	»	χριστιανοί	»		V
43	Černik	Άρετή	960	»	μουσουλμάνοι	»		V
	Visoka	Όσσα	2420	»	μουσουλμάνοι	»		V

α/α	παλαιά ονομασία	σημειωτή ονομασία	φάρδος σε άσπρα	χωριό μαχαλάς ή τσιφλίκι	κάτοικοι	παχυντές	τιμή- ριο	χωριά το 1694
44	Lanca-ı Boğdan	Λίμνη	760	χωριό	μουσουλμάνοι	Λαγκαδά		
45	Kanca	Άνοιξιό	760	χωριό	μουσουλμάνοι	»		V
46	Maslar	Άρσέθουσα	1840	»	χριστιανοί	»		V
	»	»	1240	»	μουσουλμάνοι	»		
47	Vrasia-ı Sağır	Μικρά Βραστιά	320	τσιφλίκι	χριστιανοί	»		
48	Bambakes		760	»	»	»		
49	Gölbasi	Πικρολίμνη;	280	χωριό	μουσουλμάνοι	»		
50	Asprovalta	Άσπρόβαλτα	400	τσιφλίκι				
51	Ibrahim Efendi		1300	»	χριστιανοί	Καλαμαριάς		V
52	Bağçeli-Hacı Bali	Μυριόφορο	1280	μετόχι	»	»	V	V
53	Miryofita		1000				V	V
54	Maryana	Μαριανά	300					
55	Güvat							
	Τὰ χωριά του Sidre-							
	Kapsı		19874					
		σύνολο	117724					
Εκτός από τὰ παραπάνω χωριά και τσιφλίκια σε άλλους πίνακες με χωριά της ίδιας κατηγορίας σημειώνονται και τὰ εξής:								
56	Leskono	Τρία Έλατα;						
57	Gölce	Μικροκόμη		συνουκισμ.	χριστιανοί	Λαγκαδά		
58	Portarya	Πορταριά		τσιφλίκι	μουσουλμάνοι	Καλαμαριάς		V
59	Macarlık	Μαντζαρηδες		»	χριστιανοί	»		
60	Ilek;			μετόχι				

βάει, φέρνει, ὑποφέρει»¹. Τὰ χωριά ποὺ «δίνουν κάρβουνο» δὲν ἦταν ἀκριβῶς τὰ ἴδια μὲ τὰ χωριά τῶν «kömürkeşan». Φαίνεται πὼς μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου εἶχαν προστεθεῖ καὶ μερικά ἀκόμη. Τὰ χωριά αὐτὰ ἀπαλάσσονταν ἀπὸ τὴν πληρωμὴ τοῦ μισοῦ φόρου 'avariz-i divaniye.

Τὰ Μαντεμοχώρια, σύμφωνα μὲ ἓνα φερμάνι τοῦ 1762 (1176), ἦταν τὰ ἑξῆς: İsvor (Ἴσβορος), Arnabud-Köy, Vrasta, Gomat (Γομάτι), Revenik (Μεγάλη Παναγιά), Lârigova (Ἀρναία), Stanos, Yeni-köy (Νεοχώρι), Varvara (Βαρβάρα) καὶ Mud (Μόδι)². Κατὰ τὸν Παπαρρηγόπουλο τὰ χωριά ἦταν: Γαλάτισσα, Βάβδος, Ραβνά, Στανός, Βαρβάρα, Λιαρίγκοβη, Νοβοσέλο, Μαχαλάς (Στάγαιρα ἢ Καζαντζή Μαχαλάς), Ἴσβορος, Χωροῦδα, Ρεβενίκια καὶ Ἱερισός³.

2. Τὰ χωριά τοῦ βακουφίου *Ishak Paşa*

Ὁ *Ishak Paşa*, κατ' ἄλλους τουρκικῆς καταγωγῆς ἀπὸ τὸ *İnegöl* τῆς Μ. Ἀσίας καὶ κατ' ἄλλους κροατικῆς ἢ ἐλληνικῆς, ὑπῆρξε πρῶτα μπεηλέρμπεης τῆς Μ. Ἀσίας (Anadolı Beylerbeyi) καὶ μετὰ τῶν Βαλκανίων (Rumeli Beylerbeyi). Ὡς μπεηλέρμπεης τῆς Ρούμελης πῆρε μέρος στὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐγινε μεγάλος βεζίρης, πρῶτα ἴσως τὸ 1454 καὶ ἀργότερα τὸ 1467-1468, ἢ τὸ 1470-1471 ὡς τὸ 1472-1473. Βοήθησε τὸν Βαγιαζίτ Β' ἐναντίον τοῦ ἀδελφοῦ του Τζέμ νὰ καταλάβει τὸν ὀθωμανικὸ θρόνο καὶ γι' αὐτὸ ἔγινε καὶ πάλι μεγάλος βεζίρης (1481-1483). Τὸ 1483 ζήτησε ὁ ἴδιος νὰ ἀποσυρθεῖ ἐξαιτίας τῆς ἡλικίας του καὶ ὁ σουλτάνος τοῦ παραχώρησε τὸ σαντζάκι τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπου ἔμεινε ὡς τὸ θάνατό του, τὸ 1487 ἢ λίγο ἀργότερα⁴.

Ὁ *Ishak Paşa* ἔχτισε πολλὰ θρησκευτικὰ καὶ φιланθρωπικὰ ἱδρύματα στὸ *İnegöl*, τὴ Θεσσαλονίκη καὶ ἄλλες πόλεις. Στὴ Θεσσαλονίκη ἔχτισε τὸ 1484 τὸ τζαμί ποὺ ἦταν γνωστὸ ὡς *Alaca İmaret Camii* καὶ ὑπάρχει ὡς σήμερα, ἓνα πτωχοκομεῖο (*imaret*) καὶ ἓναν μεντρεσέ. Σῴζεται τὸ ἔγγραφο μὲ τὸ ὅποιο ὁ *Ishak Paşa* τὸ 1487 (892) ἀφιέρωσε γιὰ τὴ συντήρησιν τῶν ἱδρυμά-

1. J. W. R e d h o u s e, A Turkish and English Lexicon, Constantinople 1890, σ. 1551a.

2. Ἱερ. τεφτ. 101, σ. 99-100. Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, Ἱστορικά Ἀρχεῖα, τ. Α', σ. 257.

3. Β α κ α λ ο π ο ὐ λ ο υ, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, σ. 512. Τοῦ Ἰ δ ι ο υ, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. Δ', Θεσσαλονίκη 1973, σ. 518 κ.έ. Ἡ Γαλάτισσα, ὁ Βάβδος καὶ τὰ Ραβνά ἀνῆκαν σὸ βακούφι τοῦ *Ishak Paşa* καὶ ὄχι στὰ Μαντεμοχώρια (βλ. παρακάτω). Γιὰ τὰ Μαντεμοχώρια βλ. Β α κ α λ ο π ο ὐ λ ο υ, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, σ. 217-218, 506-513, ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Τουρκικὰ ἔγγραφα σχετικὰ μὲ τὴ διοίκησίν τους βλ. στοῦ Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, ὅ.π., σ. 51-52, 67-68, 202-203, 257-259. Ἐπίσης Ν. B e l d i c e a n u, Les Actes des Premiers Sultans, Documents et Recherches, Paris 1960, σ. 138.

4. Γιὰ τὸν *Ishak Paşa* βλ. D a n i ş m e n d, ὅ.π., τ. 1, σ. 213, 229-230, 313. M. Sürreyya, Sicill-i Osmanî, τ. 1, Κωνσταντινούπολη 1308 (1892), σ. 323.

των αὐτῶν τὸ μισὸ χωριὸ τοῦ Χορτιάτη καὶ τὸ μισὸ χωριὸ Δραγάνα, ὁλόκληρο τὸ χωριὸ Γαλάτιστα, ἓνα μύλο στὴν τοποθεσία Söğüdlü Dere κοντὰ στὸ χωριὸ Γραδεμπόριο, ἓνα λουτρό κι ἓνα χάνι στὴν κοινόπολη Sidre-kapsı¹ καὶ τὶς γεωργικὲς περιοχὲς (mezra'a) Dadikos, Kesriye, Gazi, Vavdos καὶ Livadiç τῆς Γαλάτιστας². Οἱ γεωργικὲς περιοχὲς Vavdos (Βάβδος) καὶ Livadiç (Λειβάδι) ξανάγιναν ἀργότερα χωριά. Ἡ γεωργικὴ περιοχὴ Söyüdlü Dere συνοικίστηκε ἀργότερα καὶ ὀνομάστηκε Dere Mahala. Τὸ χωριὸ Δραγάνα σήμερα ἀποτελεῖ τοποθεσία τοῦ Χορτιάτη.

Γιὰ νὰ κάνει βακουφικὰ τὰ χωριά καὶ τὶς περιοχὲς αὐτὲς ὁ İshak Paşa, πρῆπει ἀσφαλῶς νὰ εἶχε προηγηθεῖ ἔγγραφο, μὲ τὸ ὁποῖο ὁ σουλτάνος τοῦ τὰ δώριζε (mülknâme), αὐτὸ ὅμως δὲν ἔχει βρεθεῖ.

Κατὰ τὴν καταγραφὴ τοῦ 1771 τὰ χωριά τοῦ βακουφίου αὐτοῦ, ποὺ ἀποκλούσαν ἰδιαίτερη φορολογικὴ ὁμάδα, ἦταν τὰ ἑξῆς:

α/α	παλαιὰ ὀνομασία	νέα ὀνομασία	φόρος σὲ ἀσπια	χωριὸ ἢ μαχαλάς	κάτοικοι	ναχνιγές
1	Livadiç	Λιβάδι	2930	χωριὸ	χριστιανοὶ	Παζαργκιὰχ
2	Galatiça	Γαλάτιστα	11810	»	»	»
3	Ravna	Πετροκέρασα	7470	μαχαλάς	»	»
4	Dadikos		480	χωριὸ	»	»
5	Vavdos	Βάβδος	5280	»	»	»
6	Hortaç	Χορτιάτης	3280	»	»	Λαγκαδᾶ
σύνολο			31040			

Στὰ τεφτέρια τοῦ βακουφίου αὐτοῦ ποὺ σώζονται στὸ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Μακεδονίας, μαζὶ μὲ τὸν İshak Paşa ἀναφέρεται ὡς ἰδρυτὴς τοῦ βακουφίου καὶ ὁ γιὸς του Sadi Bey. Γι' αὐτὸν δὲν γνωρίζουμε τίποτε περισσότερο. Ὅπωςδὴποτε στὸ βακουφι ὁ Sadi Bey πρῆπει νὰ εἶχε προσθέσει τουλάχιστο τὸ ἄλλο μισὸ χωριὸ τοῦ Χορτιάτη· γιὰ τὰ Ραβνά δὲν εἶναι γνωστὸ ἂν ὑπῆρχαν ἀπὸ πρὶν κι ἔγιναν βακουφικὰ ἀπὸ τὸν Sadi Bey ἢ δημιουργήθηκαν ἀργότερα σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς γεωργικὲς περιοχὲς Kesriye ἢ Gazi, ποὺ ὅπως εἶδαμε, εἶχαν γίνει βακουφικὲς ἀπὸ τὸν İshak Paşa.

3. Τὰ χωριά τῶν φυλάκων λιβαδιῶν (korucuyan)

Οἱ κάτοικοι μερικῶν χωριῶν τῆς περιοχῆς τοῦ Βαρδάρη ἦταν ἐπιφορτισμένοι μὲ τὴ φροντίδα τῶν λιβαδιῶν τοῦ δημοσίου (mirî çaylar)· οἱ ἴδιοι

1. V. T a m e r, Fâtih devri ricalinden İshak Paşa'nın vakfiyeleri ve vakıfları, «Vakıflar Dergisi» 4(1958)119-124.

2. Τὸ χωριὸ ἀργότερα ὀνομαζόταν Kazancı Mahale. Σήμερα ὀνομάζεται Στάγαιρα.

έτρεφαν εκεί καμήλες, φοράδες και άλογα για τὸ τουρκικὸ δημόσιο καὶ τὰ ὀδηγοῦσαν στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅταν ἐπαιρναν σχετικὴ διαταγή. Σύμφωνα με πληροφορίες τοῦ Angiollelo, ποὺ πέρασε ἀπὸ τὴ Μακεδονία τὸ 1470 ὡς αἰχμάλωτος τῶν Τούρκων, οἱ Ὀθωμανοὶ εἶχαν φέρεῖ ἐκλεκτὰ ἄλογα γιὰ ἀναπαραγωγὴ ἀπὸ τὴ Μ. Ἀσία στὴν πεδιάδα τοῦ Ἀξιοῦ, ἐπειδὴ ὁ τόπος ἦταν κατάλληλος γιὰ τὴν ἀνάπτυξή τους¹.

Οἱ κάτοικοι τῶν χωριῶν αὐτῶν, χριστιανοὶ ὅλοι, ἦταν ὀργανωμένοι σὲ *osak* ὅπως καὶ οἱ Γιουρδουκοὶ· οἱ ὑπηρεσίες τους ἐπομένως θεωροῦνταν στρατιωτικές. Γι' αὐτὸ ἦταν ἀπαλλαγμένοι ἀπὸ πολλοὺς φόρους². Τὰ καθήκοντά τους ἦταν κληρονομικὰ καὶ μόνον ὀρισμένος ἀριθμὸς ἀτόμων ἀπὸ κάθε χωριὸ ἀνῆκε στὴν κατηγορία αὐτή. Ἐπειδὴ πολλοὶ κάτοικοι ἄλλων χωριῶν κατάφευγαν στὰ χωριά ποὺ ἐξαιροῦνταν ἀπὸ τοὺς φόρους, τὸ 1707 δόθηκε διαταγὴ νὰ γίνεῖ νέα ἀπογραφὴ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀτόμων ποὺ ἀνῆκαν στὴν ὁμάδα τῶν *koruciyani* τοῦ κάθε χωριοῦ³. Σύμφωνα με αὐτή, τὰ χωριά καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀτόμων ποὺ εἶχαν καθήκοντα στρατιωτικὰ σὲ αὐτὰ ἦταν τὰ ἐξῆς⁴:

«Ναχιγιές τῆς Θεσσαλονίκης, τοῦ Λιβᾶ⁵ τῆς Ἰδίας.

Σῶμα (*osak*) τῆς Θεσσαλονίκης γιὰ τὶς φοράδες καὶ τὰ πουλάρια, καὶ οἱ συνοικισμοὶ του.

Ἀπὸ τὴν ὁμάδα τῶν ὑπηρετῶν καμηλῶν (*hademe-i şıtran*) τῶν χωριῶν Tekyeli καὶ Araplı, ποὺ ὑπάγονται στὸν El-Hac Mustafa καὶ μένουν στὸ Tekyeli: ἄτομα 20⁶.

Οἱ ὑπηρετές καμηλῶν (*kullukçıyan-i şıtran*) τοῦ χωριοῦ Bınarca, ποὺ ἀναφέρθηκαν: ἄτομα 14.

Οἱ ὑπηρετές καμηλῶν (*kullukçıyan-i şıtran*) τῶν χωριῶν Kırılı (Μικρολίβαδο) καὶ Arablı (Βαθυχώρι), τοῦ καζᾶ Δράμας, ποὺ ὑπάγονται στὸ *osak* τῆς Θεσσαλονίκης: ἄτομα 31.

Οἱ ὑπηρετές καμηλῶν (*kullukçıyan-i şıtran*) τοῦ χωριοῦ Boyalık (:), τοῦ ἴδιου *osak* τοῦ καζᾶ Δράμας, ἄτομα 23.

1. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, σ. 115.

2. Βλ. παραπάνω, σ. 402.

3. Ἱερ. τεφτ. 16, σ. 26-38. Πρβλ. Βασδραβέλλη, Ἱστορικά Ἀρχεῖα, τ. Α', σ. 73-75. Ἡ μετάφραση αὐτὴ ἔχει πολλὰ λάθη καὶ παραλείψεις.

4. Μεταφράζεται ἔδω τὸ τμήμα τῆς καταγραφῆς με τὰ χωριά τῶν *koruciyani*.

5. Ὅρος ποὺ σημαίνει ὅ,τι καὶ τὸ «*sancak*»: σημαία, περιοχὴ ἐνὸς *sancak-bey* ἢ *mir-liva*. Βλ. Δημητριάδης, Ἡ Κεντρικὴ Μακεδονία, σ. 37.

6. Ἐνδεικτικὸ γιὰ τὸν μεγάλου ἀριθμοῦ καμηλῶν ποὺ τρέφονταν στὴ Μακεδονία εἶναι καὶ ἓνα φερμάνι τοῦ 1696(1108), ποὺ διατάζει νὰ παραδοθοῦν πεντακόσιες καμήλες ἀπὸ τὶς περιοχὲς Θεσσαλονίκης, Σερρών καὶ Γενιτσῶν γιὰ νὰ μεταφέρουν μπαρούτι ἀπὸ τὴ Θεσσαλονικὴ στὸ Βελιγράδι (Βασδραβέλλη, Ἱστορικά Ἀρχεῖα, Α', σ. 19). Σὲ πρόσφατο σχετικὰ χάρτη τῆς περιοχῆς Θεσσαλονίκης, δυτικὰ ἀπὸ τὸ Ὠραιόκαστρο (Davud-Ba-

Οί φύλακες τῶν λιβαδιῶν (koğucıyan) ποὺ ὑπάγονται στὸ ocak τῆς Θεσσαλονίκης. Τρέφουν φοράδες καὶ ἀδάμαστα ἄλογα. Ὑπάγονται στὸν ἴδιο καζά: ἄτομα 13.

Χωριὸ αὐτῶν ποὺ τρέφουν ἄγριες φοράδες (yundcıyan) καὶ τῶν δούλων γιὰ τίς φοράδες τῶν χωριῶν τοῦ Βαρδάρη: ἄτομα 96.

Αὐτοὶ ποὺ τρέφουν ἀδάμαστα ἄλογα καὶ φοράδες (gürecıyan ve madıyan) τοῦ χωριοῦ Yeni Köy, ποὺ ὑπάγεται στὸν ἴδιο (καζά): ἄτομα 44.

Αὐτοὶ ποὺ τρέφουν ἄλογα, φοράδες, πουλάρια (tayan) καὶ τὰ σχετικά, τοῦ χωριοῦ Kavalar, ποὺ ὑπάγεται στὸν ἴδιο (καζά): ἄτομα 24.

Αὐτοὶ ποὺ τρέφουν ἀδάμαστα ἄλογα καὶ φοράδες τοῦ χωριοῦ Ankara, ποὺ ὑπάγεται στὸ ocak τῆς Θεσσαλονίκης: ἄτομα 15».

Κατὰ τὴν καταγραφή τῶν χωριῶν τῶν koğucıyan ποὺ ἐγίνε τὸ 1771¹, σημειώθηκαν τὰ ἐξῆς χωριά:

α / α	παλαιὰ ὀνομασία	νέα ὀνομασία	φόρος σὲ ἄσπρα	χωριὸ ἢ τσιφλίκι	κάτοικοι	ναχιγιές
1	Yundcılar	Κύμινα	3740	χωριὸ	χριστιανοὶ	Βαρδάρη
2	Hanlu-Araplu	N. Μαγνησία	540	»	»	»
3	Bınarcı	Καραβίας	1960	»	»	»
4	Bostanlı-Araplu		560			
5	Tekyelü	Σίνδος	1960	τσιφλίκι	μικτὸ	»
6	Yeni Köy	Νεοχωροῦδα	2900	χωριὸ	χριστιανοὶ	»
7	Davud-Balı	Ὡραιόκαστρο	1880	»	»	
8	χωριά αὐτῶν ποὺ τρέφουν ἀδάμαστα ἄλογα		1900			
		σύνολο	15440			

4. Τὰ χωριά τῶν *hânekeşan*

Μιά σημαντικὴ ὁμάδα χωριῶν στὸν καζά τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπως καὶ σὲ ἄλλους καζάδες τῶν Βαλκανίων, ἀποτελοῦσαν αὐτὰ ποὺ πλήρωναν τοὺς ἑκτακτοὺς φόρους 'avarız-i divaniye καὶ bedel-i nuzul². Ὁ πρῶτος φόρος πρέπει νὰ εἶχε ἀντικαταστήσει ὁρισμένες ὑπηρεσίες ποὺ πρόσφεραν παλαιότερα, ἐνῶ ὁ δεῦτερος εἰσπράττονταν ἀντὶ γιὰ τὴν ὑποχρέωση τῶν χω-

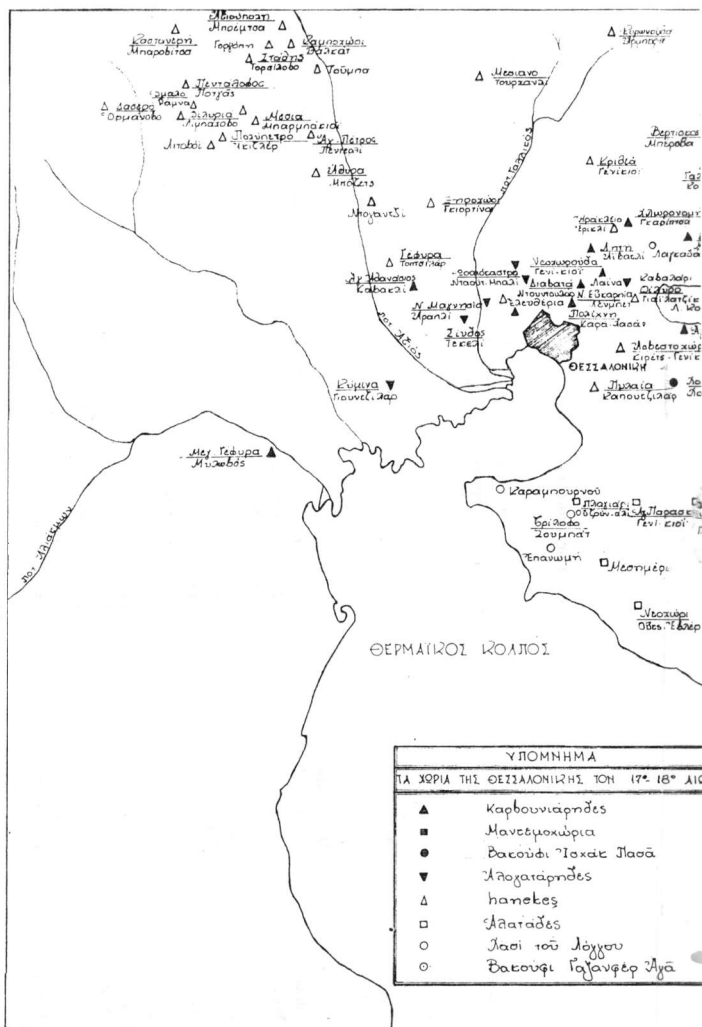
1) σημειώνεται τοποθεσία μὲ τὴν ὀνομασία Deve-Yolu, δηλαδὴ «δρόμος τῶν καμηλῶν». Ἡ θέση διατηρεῖ τὴν ὀνομασία της, ἔστω κι ἂν δὲν ἔχουν περάσει ἀπὸ ἐκεῖ καμήλες γιὰ περισσότερο ἀπὸ ἓναν αἰῶνα.

1. Ἱερ. τεφτ. 121, σ. 62.

2. Γιὰ τοὺς φόρους αὐτοὺς βλ. Gibb-Bowen, τ. 2, σ. 2 κ.ε. Ἐπίσης Δημητριάδης, Ἡ Κεντρικὴ Μακεδονία, σ. 212 κ.ε., ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

Τὰ χωριά τῶν *hânekes*

α/α	παλαιά ὀνομασία	νέα ὀνομασία	φόρος σὲ ἄστα	χωριὸ ἢ τσιφλίκι	κάτοικοι χριστιανοὶ ἢ μουσουλμάνοι	ναχιές	χωριά ποὺ ἔδωκαν νέτο
1	Lefiohor		3740	χωριὸ		Βαρδάρη	V
2	Lilovo	*Αγ. Ἀντώνιος, Κιλκίς	460				
3	Libahovo	Φιλιριά, Παονίας	460	τσιφλίκι	χριστιανοὶ	Μεγ. Βαρδάρη	V
4	Litovo	Αιτοβοὶ	690			»	V
5	Tumba	Τούμπα	400	τσιφλίκι	χριστιανοὶ	»	V
6	Reb-i Za'im	*Ηλιόφωτο, Κιλκίς	360			»	V
7	Turhanlu	Μεσιανὸ, Κιλκίς	1960	συνοικισμὸς	μικτὸ	Καλαμαριάς	
8	Ikizler		1220	χωριό-τσιφλίκι	»	Μεγ. Βαρδάρη	V
9	Pedreli	*Αγ. Πέτρος	1960	τσιφλίκι	χριστιανοὶ	»	V
10	Bozeç	*Αθήρας	1920	»	»	»	V
11	Çamur kai Ramna	*Ομολὸ	960				
12	Petkos	Πεντάλοφος	140				
13	Süleymanlı kai	Στίβα, Γεντισὼν					
14	Konikovo		120	τσιφλίκι	χριστιανοὶ	Μεγ. Βαρδάρη	V
15	Saraylu	Παλατιανὸ	460	»	μικτὸ	Λαγκαδᾶ	V
16	Ormanovo	Δασερὸ	120	»	χριστιανοὶ	Μεγ. Βαρδάρη	V
17	Erikli	*Ηράκλειο	770	»	μικτὸ	Λαγκαδᾶ	V
18	Kazi-Köy	Τριφύλλι, Γεντισὼν	3900	χωριὸ	χριστιανοὶ	Μικροῦ Βαρδάρη	V
19	Ahmedli	Παλαιόκαστρο	1160	τσιφλίκι	»	»	V
20	Gorgopik	Γοργόπη, Παονίας	460	»	»	Μεγ.	V
21	Topçilar	Γέφυρα	1440	χωριό-τσιφλίκι	μικτὸ	Μικροῦ	V
22	Gördine	Ξηροζόρι	2840	τσιφλίκι	χριστιανοὶ	»	V
23	Valkat	Καμποζόρι	640	»	»	»	V
24	Torşilovo	Στάθης	1060	»	»	Μεγ.	V

Χάρη

α/α	παλαιά ονομασία	νέα ονομασία	φάρδος σέ άσπρα	χωριό ή τσιφλίκι	κτίτοινοι χριστιανοί ή μουσουλμάνοι	ναχιγιές	χωριά που έδιναν νέτρο
25	Yahyalı	*Ακροποταμιά	960	χωριό-τσιφλίκι	μικτό	Βαρδάρη	
26	Yahyalı τοῦ İsmail Ağa	»	680	τσιφλίκι		»	
27	Dutmuşlı	Κοϊλίμας, Κιλκίς	760	»	χριστιανοί	Μικροῦ Βαρδάρη	V
28	Berava	Berģitskos	240	χωριό	»	»	Λαγκαδά
29	Kireç-Yeni Köy	*Ασβεστοχώρι	4040	»	»	»	
30	Ihlamur	Φλαμούρι	2900	τσιφλίκι	»	Μεγ. Βαρδάρη	
31	Koçkar	Γαλήνη	560	χωριό	μουσουλμάνοι	Λαγκαδά	V
32	Negovan	Ξυλόπολη	3060	»	μικτό	»	
33	Yeni Köy	Κριθιά	1440	συνοικισμός	»	»	
34	Lahana	Λαχανάς	6400	χωριό	μουσουλμάνοι	»	
35	Arbori	Κορονούδα	460	»	»	»	V
36	Yaylacık	Φιλιππος, ή	1260	»	»	Μικροῦ Βαρδάρη	V
37	Malova	Μεγ. Γέφυρα	1240	»	»	»	
38	Suha	Σωχός	6840	»	μικτό	»	V
39	Beraviça	Καστανερή	1200	»	»	»	V
40	Kapucilar	Πυλαία	1620	»	χριστιανοί	Καλαμαριάς	V
41	Pınar	Πουρνάρι	300	τσιφλίκι	»	»	
		σύνολο	63630				
*Άλλα χωριά που καταγράφονται σέ διάφορα τεφτέρια ως hânekes είναι τὰ εξής :							
42	Gabrovo	*Απολλωνία		συνοικισμός	μικτό	Παζαργκιάζ	
43	Pazargáh	Κεραμίδι		χωριό	χριστιανοί	»	
44	Kiremit						
45	Basköy	Πρόγραμμα		τσιφλίκι	»	Μικρ. Βαρδάρη	V
46	Doğancı	Μεσιά, Γεντισών		χωριό-τσιφ.	μικτό	Μεγ. »	V
47	Babaköy	*Όσσα		χωριό	»	Λαγκαδά	V
48	Visoka	Κάτω Σχολάρι		»	χριστιανοί	Καλαμαριάς	
49	Adalı						

ρικών να παρέχουν καταλύματα στα διερχόμενα σώματα του τουρκικού στρατού. Ἡ κατανομή τῶν φόρων αὐτῶν στοὺς καζάδες καὶ στὰ χωριά γινόταν με βάση τὸ *hâne* (σπίτι)¹. Ὁ ἀριθμὸς τῶν *hâne* ἦταν γιὰ πολλὰ χρόνια ὁ ἴδιος γιὰ κάθε καζά καὶ μόνο ἡ κατανομή τῶν *hâne* στὰ χωριά ἀλλάζε. Ἐξαιτίας τῆς κατανομῆς τῶν φόρων με τὸν τρόπο αὐτὸ τὰ χωριά ὀνομάζονταν *hânekeş* ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ 18ου αἰώνα².

Τὰ χωριά τοῦ καζά Θεσσαλονίκης κατὰ τὸ τέλος τοῦ 17ου-ἀρχές 18ου αἰ. ἦταν ὑποχρεωμένα νὰ δίνουν στὸ τουρκικὸ δημόσιο κάθε χρόνο μιὰ ποσότητα νίτρου (*gühercile*), περίπου 70-90 ὀκάδες κατὰ *hâne*. Αὐτὸ χρησιμοποιοῦταν γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ κρατικοῦ πυριτιδοποιείου στὴν Κωνσταντινούπολη. Πυριτιδοποιεῖο ὁμως (*baruthâne*) ὑπῆρχε καὶ στὸν καζά τῆς Θεσσαλονίκης, κοντὰ στὸ χωριὸ Γραδεμπόρι³. Ἐνα μέρος ἐπομένως τοῦ νίτρου ποὺ συγκεντρωνόταν ἀπὸ τὰ χωριά αὐτὰ πρέπει νὰ παραδινόταν στὸ πυριτιδοποιεῖο αὐτό.

Γιὰ τὴν ὑπηρεσία αὐτὴ τὰ χωριά ἀπαλάσσονταν ἀπὸ τὴν καταβολὴ τοῦ μισοῦ φόρου *'avariz-i divâniye*· τὸ ὑπόλοιπο ποσὸ τὸ πληρώναν, ὅπως καὶ ὁ λόκληρο τὸ ποσὸ τοῦ φόρου *bedel-i nuzul*.

Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ χωριά αὐτὰ βρισκονταν στοὺς ναχιγιέδες τοῦ Βαρδάρη καὶ τοῦ Λαγκαδά· πολὺ λίγα ἦταν στὴ Χαλκιδική. Σὲ 21 χωριά κατοικοῦσαν χριστιανοί, σὲ πέντε μουσουλμάνοι, 13 εἶχαν μικτὸ πληθυσμὸ καὶ γιὰ ἄλλα δέκα λείπουν τὰ στοιχεῖα. Συνολικὰ τὰ χωριά ἦταν 49. Ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ χωριά αὐτὰ ἀνῆκαν στὸ βακούφι τοῦ Γαζή Ἐβρενός.

5. Τὰ χωριά τῶν ἀλατάδων (*tuzciyan*)

Οἱ κάτοικοι τῶν χωριῶν τῆς ομάδας τῶν ἀλατάδων δούλευαν στὶς κρατικὲς ἀλυκές, καὶ τὸ ἀλάτι ποὺ ἐβγαζαν τὸ παρέδιναν στὸ τουρκικὸ δημόσιο ποὺ εἶχε τὸ μονοπώλειό του⁴. Ἀπὸ τὰ ἐννιά χωριά ποὺ ἀνῆκαν στὴν κατηγορία αὐτὴ, τρία ἦταν χριστιανικά, ἓνα τουρκικὸ καὶ πέντε εἶχαν μικτὸ πλη-

1. Ἱερ. τεφτ. 11, σ. 66-67.

2. Γιὰ τὴν κατὰληξή -*keş* βλ. παραπάνω, σ. 415.

3. Βλ. φερμάνι τοῦ 1704(1116) γιὰ τὴν ἀπαλλαγὴ τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τοὺς φόρους, *'avariz* καὶ *bedel-i nuzul*, ἐπειδὴ διατηροῦσαν καὶ καθάριζαν τὸ ὄδραγωγεῖο τοῦ πυριτιδοποιείου, στοῦ Β α σ δ ρ α β έ λ λ η, Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα, τ. Α', σ. 48-49 (ἡ μετάφραση ἀναφέρει ἀπαλλαγὴ κτηματικοῦ φόρου, εἶναι ὁμως στὸ σημεῖο αὐτὸ λανθασμένη, πρόκειται γιὰ τὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὸ *'avariz-hâne*, ὅπως ἀναφέρεται στὸ ἱεροδικαστικὸ τεφτέρι).

4. Βλ. μεράτι γιὰ τὸ διορισμὸ *emin* (= ἐμπιστος, ἀξιόπιστος, οἰκονομικὸς διαχειριστὴς δημοσίων ἐσόδων) στὶς ἀλυκές τῆς Θεσσαλονίκης στοῦ Ν. Beldiceanu, *Les Actes des Premiers Sultans*, σ. 97-98.

θυσμό. Όλα βρίσκονταν στους ναχιγιέδες της Καλαμαριάς και του Παζαργιάχ, δηλαδή στη Χαλκιδική.

Για την παραγωγή του άλατιού στην περιοχή της Θεσσαλονίκης και την έμπορία του οι Τούρκοι είχαν ενδιαφερθεί από πολύ νωρίς. Άλάτι άγόραζαν από τη Θεσσαλονίκη την εποχή που αυτή βρισκόταν στα χέρια των Βενετών¹. Έργάτες άλκων κατοικούσαν και στη Θεσσαλονίκη κατά τον 16ο αι.².

Τὰ χωριά τῶν ἀλατάδων

α/α	παλαιά ὀνομασία	νέα ὀνομασία	φόρος σὲ ἄσπρα	χωριό ἢ τσιφλίκι	χριστιανοὶ ἢ μουσουλμάνοι	ναχιγιές
1	Yeni Köy	Ἀγ. Παρασκευῇ	360	τσιφλίκι	χριστιανοὶ	Καλαμαριάς
2	Pisona	Πισόνα	1080	χωρ.-τσιφλ.	μικτό	»
3	Vasilika	Βασιλικά	2540	χωριό	χριστιανοὶ	»
4	Giren	Μεσόκομο	1080	συνοικισμός	μουσουλμ.	Παζαργιάχ
5	Kalarinos	Γαλαρινός	1000	χωριό-τσιφ.	χριστιανοὶ	Καλαμαριάς
6	Uzun 'Ali	Πλαγιάρι	2880	χωριό	μικτό	»
7	Üç Evler	Νεοχώρι	1100	χωριό-τσιφλ.	»	»
8	Portarya	Πορταριά	160	χωριό	μουσουλμάνοι	»
9	»	»	2900	»	χριστιανοὶ	»
10	Mesimer ³	Μεσημέρι		χωριό-τσιφλ.	μικτό	»

Στὴν καταγραφή τοῦ 1771 μέρος τοῦ φόρου πλήρωναν καὶ οἱ ἐξῆς ὁμάδες χωριῶν, χωρὶς νὰ σημειώνεται ἡ κατανομή τοῦ φόρου κατὰ χωριά:⁴

Χάσι τοῦ Longoz	34360	ἄσπρα
Χερσόνησος Kesendire	19600	»
Μονές Ἀγίου Ὁρους	33400	»
οἱ Ρῶμιοι τῆς Θεσσαλονίκης ⁵	68000	»
οἱ Ἑβραῖοι τῆς Θεσσαλονίκης	34000	»

1. Κ. Μέρτζιου, Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἱστορίας, Θεσσαλονίκη 1947, σ. 66.

2. Δημητριάδης, Ὁ kanunname, σ. 340.

3. Τὸ χωριὸ Μεσημέρι ἀναγράφεται μὲ τὰ χωριά τῶν ἀλατάδων στὸ Ἱερ. τεφτ. 81, σ. 37-38.

4. Ἡ καταγραφή τῶν χωριῶν τοῦ βακουφίου τοῦ Γαζή Ἑβρενός, ποὺ κι αὐτὰ πλήρωναν τοὺς ἴδιους ἑκτακτοὺς φόρους μὲ τίς ἄλλες ὁμάδες χωριῶν, ἔχει δοθεῖ παραπάνω.

5. Κατὰ τὰ μέσα περίπου τοῦ 17ου αἰ. οἱ μουσουλμάνοι, χριστιανοὶ καὶ Ἑβραῖοι κάτοικοι τῆς Θεσσαλονίκης πλήρωναν τοὺς ἑκτακτοὺς φόρους ἐξίσου (Βασδραβέλλη, Ἱστορικά Ἀρχεῖα, τ. Α', σ. 193). Ἀργότερα οἱ μουσουλμάνοι πλήρωναν τὸ 1/4 καὶ τὰ ὑπόλοιπα οἱ χριστιανοὶ καὶ οἱ Ἑβραῖοι ἀπὸ μισὰ (Βασδραβέλλη, ὅ.π., σ. 108-110, 133-134). Ἀπὸ τὸ 1688 ὅμως οἱ χριστιανοὶ πλήρωναν τὰ διπλάσια ἀπὸ τοὺς Ἑβραῖους (Βασδραβέλλη, ὅ.π., σ. 192-194).

6. Τὰ χωριά στὸ χάσι τοῦ Longoz ἢ Langaza

Ἄρκετὰ χωριά τῆς Χαλκιδικῆς καὶ τοῦ Λαγκαδᾶ, γνωστὰ ὡς Χάσια ἢ Χασικοχώρια¹, ἀποτελοῦσαν κατὰ τὰ τέλη τοῦ 17ου αἰ. ἓνα χάσι (hass)², τοῦ ὁποίου τὰ ἔσοδα ἀνῆκαν στὸν ἐκάστοτε Ἀρχιευνουῦχο τοῦ χαρεμιοῦ τοῦ σουλτάνου (Darū's-Sa'adet Ağası ἢ Kızlar-Ağası)³.

Τὰ χωριά στὸ χάσι τοῦ Longoz ἢ Langaza⁴

α/α	παλαιὰ ὀνομασία	νέα ὀνομασία	κιλὰ παξι- μάδι	χωριὸ ἢ τσιφλίκι	κάτοικοι	ναχιγιές
1	Polyoros	Πολύυρος	200	χωριὸ	χριστιανοὶ	Παζαργκιάχ
2	Sykā	Συκιὰ	69	»	»	»
3	Subatnik	Ριζά, τὰ	58	»	»	»
4	Toqlik	Γεροπλάτανος	13,5	»	»	»
5	Kayacik	Παλιόκαστρο	4	»	»	»
6	Aya Nikola	Ἅγιος Νικόλαος	23	»	»	»
7	Palihor	Παλιοχώρα	43,5	»	»	»
8	Rumylia	Ὁρμούλια	42,5	»	»	»
9	Langaza	Λαγκαδᾶς	23	τσιφλίκι	μουσουλμ.	Λαγκαδᾶ
	»	»	32	χωριὸ	χριστιανοὶ	»
10	Aya Mama	Ἅγιος Μάμας	47,5	τσιφλίκι	»	Καλαμαριάς
11	Apanomi	Ἐπανομή	90	χωριὸ	μικτὸ	»
12	Zumbat	Τρίλοφο	48,5	»	»	Παζαργκιάχ
13	Kara Burun	Καρά Μπουρνού	29	τσιφλίκια	χριστιανοὶ	Καλαμαριάς
14	Klisali	Προφήτης, Λαγκαδᾶ	34	χωριὸ	»	Λαγκαδᾶ

Ὅπως φαίνεται, οἱ τρεῖς μεγάλες χερσόνησοι τῆς Χαλκιδικῆς εἶχαν γίνει, σὲ μιὰ ἐποχῇ ποῦ δὲν γνωρίζουμε, χάσια μεγάλων ἀξιωματοῦχων τοῦ

1. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. Δ', σ. 521 κ.έ., ὅπου καὶ ἄλλες λεπτομέρειες γιὰ τὰ Χασικοχώρια.

2. Γιὰ τὸ hass, τιμариωτική περιοχή ποῦ ἔδινε ἔσοδα πάνω ἀπὸ 100.000 ἄσπρα τὸ χρόνο, βλ. Δημητριάδης, Ἡ Κεντρικὴ Μακεδονία, σ. 367 κ.έ.

3. Γιὰ τὸν Dar'ūs-Sa'adet Ağası βλ. Gibb-Bowen, τ. 1, σ. 76, 332. Ἐπίσης N. M. Penzer, The Harem, London 1967, σ. 129 κ.έ. Τὰ χωριά ἀναφέρεται ρητὰ ὅτι ἀποτελοῦσαν χάσι τοῦ ἀξιωματοῦχου αὐτοῦ σὲ φερμάνι τοῦ 1699(1111) (βλ. Ἱερ. τεφτ. 7, σ. 63).

4. Τὸ ἴδιο χάσι ἄλλοτε ὀνομάζεται Longos, δηλαδὴ τῆς Σιθωνίας (π.χ. Ἱερ. τεφτ. 181, σ. 38, τοῦ 1219) καὶ ἄλλοτε τοῦ Λαγκαδᾶ (Ἱερ. τεφτ. 188, σ. 15, τοῦ 1223/1808). Ἡ Σιθωνία ὀνομαζόταν Λόγγος, ἐπειδὴ ἦταν ὁλόκληρη σκεπασμένη μὲ δάση (βλ. W. M. Leake, Travels in Northern Greece, τ. 3, London 1835, σ. 118).

Ἡ ἐγγραφή τῶν χωριῶν ποῦ σημειώνονται ἐδῶ εἶναι ἀπὸ τὸ Ἱερ. τεφτ. 181, σ. 38α, τοῦ 1219/1804, ὅπου καταγράφηκε πόσα κιλὰ παξιμάδι ἐπρεπε νὰ παραδῶσει κάθε χωριὸ γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ τουρκικοῦ ναυτικοῦ. Ἄλλες καταγραφές τῶν χωριῶν αὐτῶν βλ. στὸ Ἱερ. τεφτ. 177, σ. 121 (τοῦ 1801), ἀρ. 181, σ. 38 (τοῦ 1803), ἀρ. 188, σ. 15 (τοῦ 1808).

σουλτανικού παλατιού. "Ετσι τὸ "Αγιο "Ορος ἦταν χάσι τοῦ Bostancı-Başı, ὁ ὁποῖος ἀνάμεσα στὰ ἄλλα του καθήκοντα ἦταν καὶ ἀρχηγὸς τῆς ἀνακτορικῆς φρουρᾶς, καθὼς καὶ ἀρχιδῆμιος τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους¹. Ἡ Σιθωνία, ὅπως ἀναφέραμε, ἦταν χάσι τοῦ Darü's-Sa'adet Ağası, τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν μαύρων εὐνούχων ποὺ ὑπηρετοῦσαν στὸ χαρέμι, καὶ τέλος ἡ Κασσάνδρα ἀποτελοῦσε χάσι τοῦ Babü's-Sa'adet Ağası (ἢ Καρι Ağası)², τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν λευκῶν εὐνούχων, ποὺ ὑπηρετοῦσαν στὸ selamlık, τὸν ἀνδρῶνιτῃ δηλαδή, τὸν ἴδιο τὸ σουλτάνο. Ἀπὸ τὰ τρία χάσια τὸ τελευταῖο, ὅπως θὰ δοῦμε, εἶχε μετατραπεῖ σὲ βακούφι.

Σὲ ἄλλες ἐγγραφές, τοῦ 1801 (1217)³ καὶ τοῦ 1808 (1223)⁴, ἀναγράφονται στὸ ἴδιο χάσι καὶ τὰ χωριά Nikit (Νικήτη) καὶ Partenon (Παρθενών).

7. Τὰ χωριά τῆς χερσ. Κασσάνδρας

"Ολόκληρη ἡ χερσόνησος τῆς Κασσάνδρας ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 16ου αἰ. ἀποτελοῦσε βακούφι τοῦ Gazanfer Ağā. Ὁ Gazanfer Ağā ὑπῆρξε Babü's-Sa'adet Ağası τοῦ παλατιοῦ γιὰ πολλὰ χρόνια· μὲ τὴν ιδιότητα αὐτὴ μετέφερε τὶς ἀναφορὲς τοῦ μεγάλου βεζίρη καὶ τῶν ἄλλων ἀξιωματῶν τοῦ κράτους στὸ σουλτάνο καὶ διαβίβαζε τὶς διαταγὲς τοῦ τελευταίου σὲ αὐτοὺς. Ὑπῆρξε κάτω ἀπὸ τοὺς σουλτάνους Σελίμ Β' (1566-1574), Μουράτ Γ' (1574-1595) καὶ Μεχμέτ Γ' (1595-1603)⁵. Ἐπαιξε σπουδαῖο ρόλο στὶς πολιτικὲς ζυμώσεις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ συνετέλεσε πολὺ στὴν κατάληψη τοῦ θρόνου ἀπὸ τὸν Μεχμέτ Γ'. Ἐκτελέστηκε τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1603 σὲ μιὰ ἐξέγερση τῶν γενιτσάρων⁶. Ὁ Gazanfer Ağā εἶχε ιδρύσει πολλὰ φιλανθρωπικὰ καὶ θρησκευτικὰ ἱδρύματα καὶ εἶχε ἀφιερῶσει γιὰ τὴ συντήρησή τους μεγάλα βακούφια⁷. Τὰ ἔσοδα ἀπὸ τὸ βακούφι τῆς Κασσάνδρας ἦταν προορισμένα γιὰ τὰ δῶρα ποὺ στέλνονταν κάθε χρόνο ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη στοὺς ἄπορους κατοίκους τῆς Μέκας καὶ τῆς Μεδίνας, γιὰ τὶς ἀποδοχὲς τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀκολουθίας, γιὰ τὴ λειτουργία τοῦ βακουφίου καὶ γιὰ

1. Γιὰ τὸν Bostancı-Başı βλ. Gibb-Bowen, τ. 1, σ. 84. Ἐπίσης I. H. Uzunçarşılı, Bostancı-başı, Encyclopaedia of Islam, τ. 1, σ. 1278-1279. Γιὰ τὶς σχέσεις Bostancı-Başı καὶ Ἀγίου Ὁρους βλ. I. Π. Μαμλάκη, Τὸ Ἅγιον Ὅρος (Ἀθῶς) διὰ μέσου τῶν αἰώνων, Θεσσαλονίκη 1971, σ. 239 κ.ἑ. Ἐπίσης Γ. Ἀλεξάνδρου-Λαυριώτου (Λαζαρίδου), Τὸ Ἅγιον Ὅρος μετὰ τὴν ὀθωμανικὴν κατὰκτησιν, Ἀθήνα 1963, σ. 36 κ.ἑ.

2. Γιὰ τὸν Babü's-Sa'adet Ağası βλ. Gibb-Bowen, τ. 1, σ. 78.

3. Ἱερ. τεφτ. 177, σ. 121.

4. Ἱερ. τεφτ. 188, σ. 75.

5. Mehmed Süreyya, Sicil-i Osmanî, İstanbul 1311 (1895), τ. 3, σ. 619.

6. I. H. Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, τ. 3, σ. 216.

7. Süreyya, ὁ.π., σ. 619.

τροφή και επιδόματα σε άπορους¹. Δεν είναι γνωστό πότε ακριβώς ιδρύθηκε το βακούφι· όπωςδήποτε αυτό υπήρχε στις αρχές του 1591 (Rebiü'l-Ahir 999)².

Τα χωριά που ανήκαν στο βακούφι σημειώνονται εδώ σύμφωνα με τα τεφτέρια του βακουφίου του Gazanfer Ağa, πολλά από τα οποία σώζονται στο 'Ιστορικό 'Αρχείο Μακεδονίας. Παρακάτω, πάλι στο όνομα του κάθε χωριού σημειώνεται ο αριθμός των σπιτιών που είχε το 1851 και 1854, καθώς και τα στρέμματα καλλιεργήσιμης γης που υπήρχαν σε κάθε χωριό το 1863³.

Τα χωριά του βακουφίου Gazanfer Ağa

<i>α/α</i>	<i>παλαιά ονομασία</i>	<i>νέα ονομασία</i>	<i>ἀρ. σπιτιῶν</i>	<i>στρέμματα</i>
1	Valta	Κασσάνδρα	34	9734
2	Aya Paraskevi	'Αγ. Παρασκευή	91	2987,5
3	Kalandire ⁴	Καλάνδρα	(211)	4160,5 ⁵
4	Furka ⁶	Φούρκα	(349)	3740,5
5	Palyur	Παλιούρι	83	3304
6	Kapsohor ⁷	Κανσόχωρα	(141)	2420
7	Atita	'Αθυτος	125	4160
8	Pazaraki	Παζαράκι	311	893,5
9	Polyhron	Πολύχρονο	(349)	1876
10	Hanyot	Χανιώτη	83	1751,5
11	Çarpan	Νέα Σκιώνη	(211)	2079,5
12	Kasandrino	Κασσανδρινό	(141)	995
13	Pinaka ⁸	Πινακά		

¹Αρκετές από τις γαίες του βακουφίου ανήκαν σε μονές του 'Αγίου 'Ορους. 'Ετσι η μονή Μεγίστης Λαύρας είχε μετόχι στην 'Αθυτο, ή μονή Ξηροποτάμου στο Πολύχρονο και ή μονή Βατοπεδίου στην Καλάνδρα.

1. Β α σ δ ρ α β έ λ λ η, 'Ιστορικά 'Αρχεία Μακεδονίας, τ. Α', σ. 91-92.

2. Β' Κώδικας Μεταφραστικού Γραφείου Χαλκιδικής, σ. 135-136, όπου μετάφραση έγγραφου, με το οποίο ο Gazanfer Ağa παραχωρεί στη Μονή 'Αγίου Παύλου του 'Αγίου 'Ορους εγκαταλειμμένη έκταση της Κασσάνδρας, πάνω στην οποία ιδρύθηκε το μετόχι Πύργου.

3. Βακ. τεφτ. ἀρ. 670γ.

4. Τα σπίτια της Καλάνδρας και του Çarpan σημειώνονται μαζί.

5. Περιλαμβάνεται και το μετόχι της Μονής Βατοπεδίου.

6. Τα σπίτια της Φούρκας και του Πολύχρονου καταγράφονται μαζί.

7. Τα σπίτια της Κανσόχωρας και του Κασσανδρινού καταγράφονται μαζί.

8. Το χωριό Πινακά ήταν άκατοίκητο.

Γ'. Ο ΤΡΟΠΟΣ ΕΠΙΒΟΛΗΣ ΤΩΝ ΦΟΡΩΝ ΚΑΙ ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΟΥ

Ἀπὸ τὴν ἔρευνα τῶν ἱεροδικαστικῶν τεφετριῶν τῆς Θεσσαλονίκης μποροῦμε νὰ δοῦμε μὲ ποιὸ τρόπο γινόταν ἡ φορολογία στὴν περιοχὴ τῆς Κεντρικῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 17ου αἰ. ὡς τὰ μέσα περίπου τοῦ 19ου.

Ὅταν ἡ ὀθωμανικὴ διοίκηση ἀποφάσιζε νὰ ἐπιβάλλει ἕναν ἀπὸ τοὺς ἑκτακτοὺς φόρους, ποὺ ζητοῦσε ἀπὸ τοὺς ραγιάδες τακτικὰ κάθε χρόνο, καὶ κάποτε κάποτε δυὸ φορὲς τὸ χρόνο, ἔστελνε στὸν ἱεροδικαστὴ (kadı) τοῦ τόπου ἕνα ἔγγραφο, ὅπου καθοριζόταν τὸ ποσὸ ποὺ ἔπρεπε νὰ πληρωθεῖ ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς περιοχῆς, ἢ ὁ ἀριθμὸς ἢ ἡ ποσότητα τοῦ εἶδους ποὺ ἔπρεπε νὰ συγκεντρωθεῖ. Στὸ γραφεῖο τοῦ καδὴ συγκεντρώνονταν ἔπειτα οἱ ἐκπρόσωποι τῶν ραγιάδων, ποὺ γιὰ τοὺς χριστιανοὺς ἦταν οἱ κοτζαμπάσηδες (kocabaşı) καὶ γιὰ τοὺς μουσουλμάνους οἱ πρόκριτοι ('ayan)¹. Αὐτοὶ προέβαιναν στὸν καταμερισμὸ τοῦ φόρου καὶ ἀποφάσιζαν γιὰ τὸ ποσὸ ποὺ ἀναλογοῦσε σὲ κάθε χωριό, σύμφωνα μὲ τὴ δυναμικότητά του. Οἱ κατανομὲς αὐτὲς καταγράφονταν στὸ τεφτέρι τοῦ ἱεροδικεῖου, πράγμα ποὺ σήμαινε τὴν ἐπισημοποίησή τους. Ἀντίγραφο τοῦ κατὰλογου, μὲ τὰ ποσὰ ποὺ ἔπρεπε νὰ πληρώσει τὸ κάθε χωριό, δινόταν στὸν Τοῦρκο ὑπάλληλο ποὺ ἀναλάμβανε τὴν εἴσπραξη τοῦ φόρου².

Ὅπως ἀναφέραμε καὶ πιὸ πάνω, κατὰ τὰ τέλη τοῦ 17ου αἰ. καὶ ἀρχὲς τοῦ 18ου ὑπῆρχαν ἀκόμη φόροι ποὺ καταβάλλονταν σὲ εἶδος. Ἀργότερα ὁμως τὸ τουρκικὸ δημόσιο ζητοῦσε ὅλο καὶ πιὸ συχνὰ τὴν καταβολὴ καὶ τῶν φόρων αὐτῶν σὲ χρῆμα. Ἔτσι τὰ χωριά ἔπαψαν νὰ προσφέρουν πιά ὑπηρεσίες καὶ βρέθηκαν ξανά στὴν κατηγορία τῶν φορολογούμενων χωριῶν, ἔστω κι ἂν ἀκόμη στὰ τεφτέρια ἀναγράφονταν στὶς διάφορες ὁμάδες στὶς ὁποῖες ἀνῆκαν³.

Ὅρισμένοι μόνο φόροι, ὅπως τὸ 'avariz καὶ τὸ bedel-i nuzul ἀναγράφονταν σὲ hâne. Τὸ hâne, ποὺ ἀρχικὰ ἀντιστοιχοῦσε σὲ μιὰ οἰκογένεια τὸ καθένα, ἀποτελοῦσε πρῶτα τὴ φορολογικὴ μονάδα στὴν ὀθωμανικὴ αὐτο-

1. Γιὰ τοὺς 'ayan βλ. B. Lewis, *The emergence of Modern Turkey*, London 1968, σ. 447, ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Περιγραφὴ τῆς διανομῆς τῶν φόρων ἀνάμεσα στοὺς κατοίκους ἐνὸς χωριοῦ βλ. στοῦ G. F. Abbott, *The tale of a tour in Macedonia*, London 1903, σ. 232 κ.ε.

2. Παρόμοια ἀνάθεση γιὰ τὴν εἴσπραξη τοῦ φόρου «ἀξίας ζωοτροφίῳ» (zehire baha) ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Καστοριάς καὶ τῆς Πτολεμαΐδας εἶχε πάρει τὸ 1661 ὁ γνωστὸς Τοῦρκος ταξιδιωτὴς Ἑβλιγιά Τσελεμπή. Ἀντίγραφο μὲ τὴν κατανομὴ τῶν φόρων κατὰ χωριὸ πῆρε ὁ ἴδιος στὴν Καστοριά καὶ στὴν Πτολεμαΐδα (Kaylar) (βλ. Δ η μ η τ ρ ι ἄ δ η, Ἡ Κεντρικὴ Μακεδονία, σ. 175 καὶ 177).

3. Βλ. σχετικὰ Gibb-Bowen, τ. 2, σ. 3 κ.ε.

κρατορία· όχι μόνο οι δυο φόροι που αναφέρθηκαν, αλλά και πολλοί άλλοι, όπως ο κεφαλικός φόρος (cizye) και ο ispençe, καθαρά δηλαδή προσωπικοί φόροι, καθορίζονταν με βάση το hâne. Λιγότερο πλήρωναν οι χήρες (bive) και οι άγαμοι (mücerred), που καταγράφονταν χωριστά.

Την εποχή όμως που εξετάζουμε, δηλαδή κατά τον 17ο-18ο αί., η σημασία του hâne ως φορολογικής μονάδας είχε πάψει να έχει σημασία. Χρησιμοποιόταν ακόμη, όπως είδαμε, στους φόρους *avariz* και *bedel-i nuzul*, είναι φανερό όμως ότι δεν αντιστοιχοῦσε σε πραγματικό αριθμό οικογενειών· έτσι βλέπουμε χωριά να πληρώνουν μόνο για μισό hâne, για ένα, έναμιση ή δύο· σπάνια χωριό πληρώνει περισσότερα. Συναντούμε ακόμη και κλάσματα hâne κατά τη διανομή των φόρων. Μερικές φορές πάλι τον όρο hâne αντικαθιστά η λέξη *hisse* (μερίδιο, τμήμα), πράγμα που δείχνει καθαρά ότι ο όρος hâne ήταν συμβατικός και δεν αντιστοιχοῦσε σε συγκεκριμένο αριθμό οικογενειών. Έπειτα, σε καμιά καταγραφή κατοίκων της εποχής αυτής δεν σημειώνονται οι όροι *bive* και *mücerred*, που υπήρχαν στις καταγραφές του 15ου-16ου αί., απόδειξη ότι το hâne δεν είχε την προηγούμενή του σημασία.

Φορολογούμενη έπομένως μονάδα δεν ήταν κατά τον 17ο αί. και μετά, ούτε το άτομο, ούτε η οικογένεια, αλλά το χωριό¹. Το οθωμανικό κράτος αναγνωρίζει για τις υποχρεώσεις των υπηκόων του προς αυτό το χωριό μόνο, ως ένατο σύνολο, δηλαδή ως φορολογούμενη μονάδα. Οι κάτοικοι του κάθε χωριού είναι αλληλέγγυοι και συνυπεύθυνοι απέναντι στο κράτος για τις ποικίλες υποχρεώσεις τους προς αυτό, και πρέπει το χωριό να τις εκπληρώνει πάντοτε στο άκέραιο. Αν μερικοί από τους κατοίκους έχουν τη δυνατότητα να πληρώσουν τα ποσά που αναλογούν σε αυτούς και άλλοι δεν έχουν, για το κράτος δεν έχει καμιά σημασία· οι πλούσιοι πρέπει να πληρώσουν και το μερίδιο των φτωχών, όπως να συγκεντρωθεί το ποσό που απαιτεί το κράτος. Σε περίπτωση που αυτό δεν γινόταν, η τιμωρία ήταν κοινή και για όσους πλήρωναν το μερίδιό τους και για όσους δεν είχαν να το πληρώσουν. Το ίδιο συνέβαινε και όταν ένας αριθμός κατοίκων, μη μπορώντας να αντιμετωπίσει τους φόρους, εγκατέλειπε ένα χωριό και κατέφυγε σε άλλους τόπους, σε χωριά δηλαδή που φορολογούνταν λιγότερο ή στις πόλεις.

1. Την ίδια γνώμη έχει διατυπώσει και ο Ν. Ι. Πανταζόπουλος, Έλλήνων συσσωματώσεις κατά την τουρκοκρατίαν, Αθήναι 1958, σ. 18: «...Η φορολογική μονάδα, κατά το ισχύον επί Τουρκοκρατίας διανεμητικόν σύστημα ήτο η κοινότης, οι φόροι επεβάλλοντο υπό του κατά περιφέρειας Τούρκου διοικητού κατά κοινότητα». Πρβλ. και Κ. Βεργόπουλου, Το αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα, Αθήνα 1975, σ. 61. Επίσης Έλένης Ε. Κούκου, Οι κοινοτικοί θεσμοί στις Κυκλάδες κατά την Τουρκοκρατία, Αθήναι 1980, σ. 11-14, όπου και βιβλιογραφία.

τὸ μερίδιό τους βάρυνε τότε τοὺς κατοίκους ποὺ ἀπέμεναν στὸ χωριό. Ὁταν ἓνα χωριό ἔμενε κενὸ ἀπὸ κατοίκους, οἱ φόροι ποὺ ἔπρεπε νὰ πληρώσει βάρυναν τὰ γειτονικά χωριά.

Γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν τοὺς ἐπαχθεῖς αὐτοὺς καὶ συνεχεῖς φόρους οἱ κάτοικοι τῶν χωριῶν κατέφευγαν σὲ δάνεια. Δανειστὲς ἦταν τῖς περισσότερες φορὲς πλούσιοι Ἑβραῖοι ἢ Τοῦρκοι τῶν μεγάλων πόλεων¹. Μεγάλα ποσὰ ἐπίσης δανείζονταν τὰ χωριά ἀπὸ τὰ βακούφια, ὅπως ἀναγράφεται στὰ βιβλία ἰσολογισμῶν τῶν βακουφίων Θεσσαλονίκης². Ὑπῆρχαν ἀκόμη βακούφια, κληροδοτήματα δηλαδὴ γιὰ κάποιο θρησκευτικὸ ἢ ἀγαθοεργὸ μουσουλμανικὸ ἴδρυμα, καθαρὰ χρηματικά, ποὺ σκοπὸς τους ἦταν ἀκριβῶς ἡ δανειοδότηση τῶν χωριῶν ἀπὸ τοὺς τόκους τῶν κληροδοτημάτων αὐτῶν συντηροῦνταν τὰ ἱδρύματα. Τὸ ἐπιτόκιο στὶς περιπτώσεις αὐτὲς ἦταν ἀρκετὰ ὑψηλὸ, καὶ ἔφτανε ὥς τὸ 66% τὸ χρόνο.

Μὴ μπορώντας νὰ πληρώσουν οἱ χωρικοὶ ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά τοὺς βαρεῖς φόρους κι ἀπὸ τὴν ἄλλη τοὺς ὑπέρογκους αὐτοὺς τόκους, ἐγκατέλειπαν συνήθως τὰ χωριά τους ἢ ἀναγκάζονταν νὰ τὰ ἐκχωρήσουν στοὺς δανειστὲς τους ἢ σὲ ὅποιον πλήρωνε περισσότερα³. Τὸ κράτος ἀκόμη μπορούσε νὰ πάρει τὴ γῆ ἀπὸ τοὺς γεωργοὺς ποὺ δὲν μπορούσαν νὰ πληρώσουν τοὺς φόρους τους καὶ νὰ τὴν ἐκχωρήσει σὲ ὅποιον πλήρωνε τὸ ἀνάλογο ποσὸ γιὰ τὴν ἔκδοση τῶν τίτλων ἰδιοκτησίας, ποὺ ἀντιστοιχοῦσε συνήθως στοὺς φόρους ἐνὸς ἔτους.

Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ πολλὰ χωριά μεταβλήθηκαν κατὰ τὸν 18ο-19ο αἰ. σὲ μεγάλα τσιφλίκια: εἴτε δηλαδὴ οἱ κάτοικοι ἐνὸς χωριοῦ ἔφευγαν, εἴτε πουλοῦσαν τὰ χωράφια τους ὅλοι μαζί, εἴτε τὸ κράτος τὰ ἐκχωροῦσε συνολικὰ σὲ ἕναν ἢ περισσότερους πλούσιους γαιοκτῆμονες⁴.

Ἡ ἀντιμετώπιση ἐπομένως τῶν ραγιάδων ἀπὸ τὸ ὀθωμανικὸ κράτος κατὰ σύνολα, εἴτε χωριά ἦταν αὐτά, εἴτε ὁμάδες χωριῶν, εἴτε τέλος ὁλόκληρες διοικητικὲς περιοχές, δηλαδὴ ναχιγιέδες καὶ καζάδες (βλ. χάρτη 3, σ. 440-441), ἀσφαλῶς βοήθησε νὰ ἀναπτυχθεῖ ἡ κοινοτικὴ αὐτοδιοίκηση

1. Γιὰ τὴν τοκογλυφία κατὰ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰ. βλ. Β α σ δ ρ α β έ λ λ η, Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα Μακεδονίας, τ. Β', σ. 381-382.

2. Στὸ Ἱερ. τεφτ. 3, ὅπου καταγράφονται οἱ ἰσολογισμοὶ τῶν βακουφίων τῆς Θεσσαλονίκης γιὰ τὰ χρόνια 1696-1698, ὅλα σχεδὸν τὰ μεγάλα βακούφια φαίνονται νὰ ἔχουν δανείσει μεγάλα ποσὰ σὲ πλῆθος χωριῶν. Τὸ θέμα αὐτὸ χρειάζεται ἰδιαίτερη μελέτη.

3. Βλ. φερμάνι τοῦ 1728(1141), ποὺ διεκτραγωδεῖ τὴν κατάσταση αὐτὴ καὶ ἀπαγορεύει, χωρὶς φυσικὰ ἀποτελέσματα, τὴν ἐκμετάλλευση τῶν χωρικῶν στοῦ Ι. Β α σ δ ρ α β έ λ λ η, Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα Μακεδονίας, Β', Ἀρχεῖον Βεροίας-Ναούσης 1598-1886, Θεσσαλονίκη 1954, σ. 139. Βλ. ἐπίσης ἀπαγορευτικὸ φερμάνι τοῦ 1795, ὁ.π., σ. 237-239.

4. Ὁλόκληρη ἡ ἐξέλιξη αὐτὴ τῆς μετατροπῆς ἐνὸς χωριοῦ σὲ τσιφλίκι περιγράφεται σὲ ἓνα φερμάνι τοῦ 1723(1135) (βλ. Β α σ δ ρ α β έ λ λ η, ὁ.π., σ. 133 κ.έ.).

κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς τουρκοκρατίας¹: οἱ κάτοικοι κάθε χωριοῦ καὶ κάθε περιοχῆς προτιμοῦσαν βέβαια νὰ πληρώνουν τοὺς φόρους ὅλοι μαζί καὶ νὰ ἀποφεύγουν ἔτσι νὰ ἔρχονται σὲ ἄμεση ἐπαφὴ μὲ τοὺς διάφορους φοροεισπράκτορες, πράγμα ποὺ μόνον ἐξευτελισμοὺς καὶ καταπιέσεις μπορούσε νὰ τοὺς προκαλέσει. Ἡ κοινὴ ὁμως φορολογικὴ ὑποχρέωση τῶν ραγιάδων σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ οἱ φόροι γίνονταν ὅλο καὶ περισσότεροι καὶ ὅλο καὶ πιὸ δυσβάσταχτοι, εἶχε τελικὰ τὸ ἀντίθετο ἀποτέλεσμα: ἀντὶ νὰ προστατέψει τοὺς χωρικούς, ἢ τουλάχιστο μιὰ μερίδα τους, τοὺς πιὸ πλούσιους, ὁδήγησε ὁλόκληρὴ τὴν κοινότητα σὲ ἐξαθλίωση, σὲ μαρασμὸ καὶ τελικὰ σὲ διάλυση καὶ ἐξαφάνιση.

Ἡ ἐξέλιξη αὐτὴ δὲν ἦταν ἴδια σὲ ὅλες τὶς περιοχὰς τῆς Κεντρικῆς Μακεδονίας· στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰ. τὰ χωριά ποὺ εἶχαν μεταβληθεῖ σὲ τσιφλικία, εἶχαν δηλαδὴ χάσει τὴν αὐτοτελεία τους καὶ εἶχαν πέσει στὰ χέρια μεγάλων γαιοκτημόνων, ἐνῶ οἱ ἐλεύθεροι καλλιεργητὲς τοὺς εἶχαν γίνει μισακάρηδες ἢ μισθωτοὶ ἐργάτες στὰ ἴδια τους τὰ χωράφια, ἦταν πολὺ περισσότερα στὴν πεδιάδα τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἀνατολικά ἀπὸ τὴν πόλη, στὴν περιοχὴ τῆς Καλαμαριάς². Ἀντίθετα, τὰ χωριά τῶν Γιουρούκων εἶχαν ἐπιζήσει τὰ περισσότερα, παρόλο ποὺ ἀρκετὰ κι ἀπὸ αὐτὰ ἐξαφανίστηκαν ἢ ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοίκων τους εἶχε μειωθεῖ. Σὲ κάπως καλύτερη κατάσταση βρισκόνταν τὰ χριστιανικὰ χωριά στὴν ἀνατολικὴ Χαλκιδική, στὴ Σιθωνία καὶ στὴν Κασσάνδρα, παρόλο ποὺ καὶ αὐτὰ δὲν εἶχαν τὴν περασμένη τους ἀκμή.

Οἱ λόγοι τῆς διαφορᾶς αὐτῆς νομίζω πὼς πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν στὶς ἰδιαιτέρες συνθηκὲς τῆς κάθε περιοχῆς. Στὴν πεδιάδα δυτικὰ ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, ποὺ τὴ διασχίζουν οἱ μεγάλοι ποταμοὶ τοῦ Ἀλιάκμονα καὶ τοῦ Ἀξιοῦ, ἀπλωνόταν, ὅπως εἶδαμε, τὸ βακούφι τοῦ Γαζή Ἐβρενὸς Μπέη. Τόσο τὰ χωριά τοῦ βακουφίου, ὅσο καὶ τὰ χωριά ποὺ πλήρωναν τοὺς διάφορους φόρους χωρὶς νὰ προστατεύονται ἀπὸ ἰδιαίτερα προνόμια, δὲν μπόρεσαν νὰ ἀνταποκριθοῦν στὶς φορολογικὲς ἐπιβαρύνσεις ὥς τὸ τέλος καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ 18ου αἰ. ἢ κατὰ τὸ πρῶτο μισό τοῦ 19ου ἀναγκάστηκαν νὰ γίνουν τσιφλικία.

Ἡ μεταβολὴ αὐτὴ εἶναι φανερὴ σὲ μιὰ νέα καταγραφὴ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν σπιτιῶν ποὺ εἶχε κάθε χωριὸ τοῦ καζᾶ Θεσσαλονίκης κατὰ τὸ 1861-1862 (1278)³, ὅταν πιά μὲ τὶς μεταρρυθμίσεις τοῦ Τανζιμάτ οἱ φορολογικὲς δια-

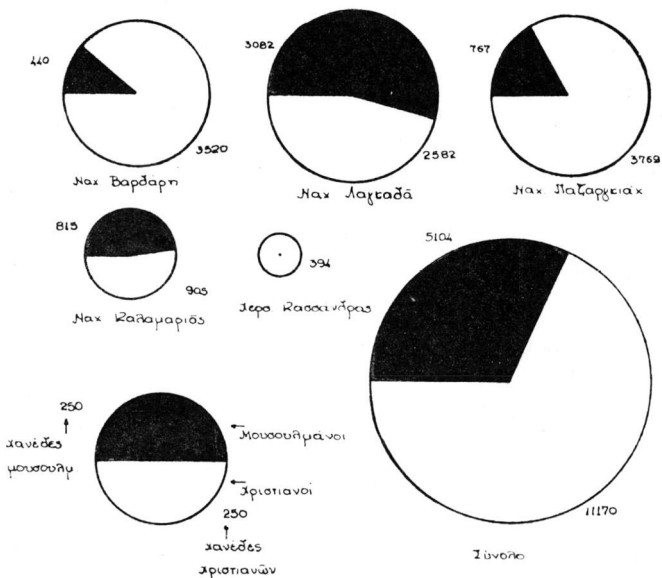
1. Γιὰ τὴν κοινοτικὴ ὁργάνωση τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν τουρκοκρατία βλ. Ἀ. π. Βακαλόπουλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. Β', Θεσσαλονίκη 1976, σ. 325-364. Παναγιώπουλου, Ἑλλήνων συσσωματώσεις, *passim*.

2. Σχετικὰ μὲ τὴ μορφή τῶν τσιφλικιῶν στὴν ὁθωμανικὴ αὐτοκρατορία βλ. Βεργόπουλου, Τὸ ἀγροτικὸ ζήτημα, σ. 64-97, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

3. Ἱερ. τεφτ. 270, σ. 11-14.

κρίσεις τῶν χωριῶν εἶχαν καταργηθεῖ. Τὸ ὠθωμανικὸ κράτος προσπάθησε τότε νὰ ὀργανώσει τὴ διοίκησή του σὲ νέες, συγχρονισμένες βάσεις. Ἐτσι μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ἡ καταγραφή αὐτὴ παρουσιάζει πραγματικὰ τὴν κατάσταση ποὺ ἐπικρατοῦσε στὴν περιοχή τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰ., καὶ νὰ δοῦμε ποιά χωριά εἶχαν γίνεи τσιφλίκια καὶ ποιά εἶχαν μείνει στὰ χέρια τῶν κατοίκων τους· βλέπουμε ἐπίσης σὲ ποιά χωριά ὁ πληθυσμὸς ἦταν μουσουλμανικὸς, χριστιανικὸς ἢ μικτὸς καὶ σὲ ποιά ἀναλογία¹.

Σύνθεση τῶν ναχιγιέδων τοῦ κατὰ Θεσσαλονίκη
κατὰ τὸ 1861-1862 σὲ χανε(οἰκογενεῖς)

Σελήμα 1

1. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ μετάφραση τῆς καταγραφῆς σημειώνεται ἐδῶ καὶ ἡ κατηγορία στὴν ὁποία ἀνήκε τὸ κάθε χωριὸ κατὰ τὸν 17ο-18ο αἰ., ἐφόσον φυσικὰ ἀναφέρεται στὶς σχετικὲς καταγραφές.

Ναχιγιές Βαριάη
μοναστηριανά χωριά καὶ τσιφλίκια

α/α	παλαιά ὀνομασία	σημερινή ὀνομασία	χωριό συννοικισμός ἢ τσιφλίκι	ἀριθμὸς σπατιῶν	κατηγορία κατὰ τὸν 17-18ο αἰ.
1	Pınar	Πουρνάρι	συννοικισμός	80	
2	Menteşeli	Ἑλλη	χωριό	22	βακ. Γαζή Ἑβρενός
3	Yahsilu	Ἀκροποταμιά	»	2	παραγωγοὶ νίτρου
4	Davudça	Ἑλεούσα	»	27	βακ. Γαζή Ἑβρενός
5	Musiataca	Nışo Βασιλικό	»	20	» »
6	Karaoğlu	Καστανάς	τσιφλίκι	19	παραγωγοὶ νίτρου
<i>Χριστιανικά χωριά καὶ τσιφλίκια τοῦ ἴδιου ναχιγιέ</i>					
1	Akbunar	Ἀσπρόβουση	τσιφλίκι	5	
2	Yeni-Köy		χωριό	76	
3	Harman-Köy	Ἑλευθέρια	»	35	καρβουνιάρηδες
4	Girdabor	Πεντάλοφος	»	79	βακ. Γαζή Ἑβρενός
5	Menare		τσιφλίκι	19	
6	Nariş	Φιλαδέλφειανὰ	χωριό	12	βακ. Γαζή Ἑβρενός
7	Gördine	Ξηροχώρι	τσιφλίκι	28	hanekeş
8	Bınarca	Καραβίας	χωριό	50	ἀλογάρηδες
9	Sarıca	Σάρτσινα	τσιφλίκι	19	παραγωγοὶ νίτρου
10	Kazıköy	Βαθύλακκος	χωριό	78	hanekeş
11	Durmuşlı	Κοίλωμα, Κιλκίς	τσιφλίκι	25	»
12	Kavaklu (Avo)	Ἄγιος Ἀθανάσιος	»	8	καρβουνιάρηδες
13	Yaylacı	Χαλκιδῶν	»	31	βακ. Γαζή Ἑβρενός
14	Kuşballu	Κουφάλα	»	88	παραγωγοὶ νίτρου
15	Hazırlı	Μεγ. Βρύση, Κιλκίς	»	15	βακ. Γαζή Ἑβρενός

α/α	παλαιά ονομασία	σημειωμένη ονομασία	χωριό συννοικισιάς ή ταφική	ἀριθμὸς σπιτιῶν	κατηγορία κατὰ τὸν 17-18ο αἰ.
16	Bozeç	Ἐθύρας, Γενιτσῶν	ταφική	34	hanekeş
17	Ağaç Ayak		»	9	καρβουνιάρδες
18	Süleymanlı		»	17	hanekeş
19	Pedrelü	Ἄγιος Πέτρος	»	67	»
20	Remil	Ραχλῶνα, Γενιτσῶν	χωριό	31	βακ. Γαζή Ἑβρενός
21	Suya Bakıcı	Αἰβαδεϊτσά, Γενιτσῶν	»	35	»
22	Alakisa	Ἄγιοι Ἀπόστολοι	ταφική	68	παρματωγοί νίτρου
23	Yeni-Köy		»	5	
24	Zorba	Μικρὸ Μοναστήρι	»	47	
25	İlhanlı		»	28	βακ. Γαζή Ἑβρενός
26	Plati (Μικρὸ καὶ Μεγάλο)		»	59	»
27	Nihor	Νεοχώρι, Γιῶα	»	43	»
28	Palyohor	Παλιολιχώρα	»	64	χάσι Λόγγου
29	Körfe	Κορυφή	»	56	βακ. Γαζή Ἑβρενός
30	Furnos	Φοῦρνος	»	9	»
31	Klidi	Κλαῖδι	»	37	»
32	Çinar Furnos	Τσιναφόρο	»	27	»
33	Trikala	Τρίκαλα	»	8	»
34	Kalyan	Ἄλωρος	»	28	
35	Karye	Καρυά	»	15	
36	Kayalu	Βραχιά	»	80	βακ. Γαζή Ἑβρενός
37	Cekre	Παραλίμνη, Γενιτσῶν	»	4	
38	Şitan Bucagi		»	2	
39	Kiremit	Κεραμίδι, Κατερίνης	χωριό	18	παρματωγοί νίτρου
40	Leftohor	Λεπτοκαρυά	»	27	hanekeş
41	Çulhalar	Παρθένιο	ταφική	31	βακ. Γαζή Ἑβρενός

α/α	παλαιά ονομασία	σημειωτή ονομασία	χωριό συννοικισμός ή ταφολίκι	άριθμός στατιών	κατηγορία κατά των 17-18ο αι.
42	Kircalar	*Αδεντρο	ταφολίκι	68	βακ. Γαζή 'Εβρενός
43	Sarıca	Βαλτοχόρι	»	39	»
44	Yundoglanı	*Αντολινικό	χωριό	112	»
45	Yuncilar	Κόμινα (τά)	»	109	βακ. Γαζή 'Εβρ. και αλογοτρόφοι
46	Köleke	Χαλάστρα	»	286	βακ. Γαζή 'Εβρενός
47	Kavaklı	*Άγιος 'Αθανάσιος	ταφολίκι	»	καρβουνιάρηδες
48	Kulupanca	»	»	29	βακ. Γαζή 'Εβρενός
49	Çalı	Κρήνη	»	27	»
50	Lapra	Λάπρα	»	16	»
51	Mahmud	»	»	15	»
52	Üç Hanlar	Τρία Χάνια	»	5	»
53	Araplı	Νέα Μαγνησία	»	8	»
54	Dudular	Διαβερά	»	34	καρβουνιάρηδες
55	Şamlı	Λαζανόκηπος	»	4	»
56	Vardaroğa	*Αξιοχόρι	»	29	παραιογοί νίτρου
57	Ahmađlı	Παλαιόκαстро	»	10	hanekeş
58	Doğancı	Πρόχωμα	»	7	»
59	Külbeler	Καλύβια	»	3	hanekeş
60	İzvor	Πηγή, Παιονίας	»	7	»
61	Gorgopik	Γοργώπη	»	62	»
62	Torsilovo	Στάθης	»	34	»
63	Çatferi	Ζάτφορο	»	24	»
64	Ramna	*Ομαλό	»	16	»
65	Libahovo	Φίλνριτά	»	25	hanekeş
66	Gümence	Γουμένιτσα	χωριό	256	»
67	Çernareka	Κάρπη, Παιονίας	»	47	»

α/α	παλαιά ονομασία	σημερινή ονομασία	χωριό συννοικισμός ή τσιφλίκι	άρθρος σπατιών	κατηγορία κατά τὸν 17-18ο αἰ.
68	Pravitca	Πράβι	χωριό	72	
69	Krayona	Δασερὸ	»	117	
70	Ormanovo		τσιφλίκι	4	hanekeş
71	Begina	Ἄγιος Σπυρίδων	»	23	
72	Litovo	Λιτοβί	»	15	παράγωγοι νίτρου
73	Doğanci	Πρόχωμα	»	36	»
74	Gurbeş	Ἀγριοσικτιά	»	51	»
75	Konikovo	Στίβα	»	12	»
76	Çeltik	Ρύζια	»	21	»
77	Tumba	Τούμπα, Ρυζίων	»	64	καρβουνιάρηδες-hanekeş
78	Valkat	Καμπόχωρο	»	17	βακ. Γαζή Ἑβρ.-hanekeş

Μετά χωριά καὶ τσιφλίκια τοῦ ἴδιου ναχιγιέ

		μονα. χεῖματ.			
1	Davud-Balı	τσιφλίκι	1	28	βακ. Γαζή Ἑβρ.-ἀλλογοτρόφοι
2	Ambar-Köy	Μάντρες	21	27	
3	Topci	Γέφυρα	5	23	hanekeş
4	Kurfallu	Κοφάλια	6	105	
5	Tekyeli	Σινδος	3	22	βακ. Γαζή Ἑβρ.-ἀλλογοτρόφοι
6	Virlanca	Ἀγιοπένρι	49	50	παράγωγοι νίτρου
7	Yahyalı	Ἀκροπόταμος	11	9	hanekeş
8	Boemtea	Ἀξιούπολη	61	74	»
9	Tanrı Virmişli	Ξερόρρεμα	3	6	καρβουνιάρηδες
10	Ikizler	»	5	8	hanekeş
11	Aşklar	»	97	17	παράγωγοι νίτρου
12	Baba-Köy	Μεστά	8	30	hanekeş

α/α	Παλαιά ονομασία	Σημερινή ονομασία	χωριό συννοικισμός ή ταυτλίσι	ἀριθμός σπιτιῶν	κατηγορία κατὰ τὸν 17-18ο αἰ.
<i>Ναγιές Λαγκαδᾶ</i>					
<i>μονσυλμανικά χωριά καὶ ταυτλίσι</i>					
1	Çarıyar	Χρυσωνή	συννοικισμός	73	
2	Nebi	Δαφνοῦντα	συνοικ.-ταυτλίσι	24	
3	Karaçalı	Κοδωνιά	συννοικισμός	11	
4	Çalı	Νυμφόπετρα	»	45	
5	Asprovalta	*Ασπροβάλτα	χωριό	14	καρβουνιάρηδες
6	Deliceli		συννοικισμός	30	
7	Kavak	Λευκοῦδα	»	23	
8	Nuda	Ξηροπόταμος	»	31	
9	Güvesça	Φυλαδέλφιο	»	27	
10	Lanca	Λίμνη	χωριό	10	καρβουνιάρηδες
11	Mavrovo	Μαυροῦδα	συννοικισμός	19	
12	Yaykin	*Ασκός	»	153	
13	Girmiş	Κρύα Νερά	χωριό	99	καρβουνιάρηδες
14	Bolaylı	Δρυμιά	συννοικισμός	56	
15	Çernovo		χωριό	14	
16	Kara Omarlı	Λοφίσκος	συννοικισμός	147	
17	Bolaslı	*Εξάλοφος	»	98	
18	Ötmanlı	Βαθειά	»	135	
19	Koçkar	Γαληνή	χωριό	8	hanekes
20	Uhlamur	Φλαμούρι	»	325	»
21	Saltıklı	Καλό Κάστρο	συννοικισμός	53	
22	Ayvalık	Κυδωνιά	»	153	

α/α	παλαιά ονομασία	σημειωτή ονομασία	χωριό συννοικισμός ή τσιφλίκι	ἀριθμός σπιτιών	κατηγορία κατά τὸν 17-18ο αἰ.
23	Lahana	Λαχανές	χωριό	75	hanekes
24	Haci Bayramlı	Θεοδόσια	συννοικισμός	98	
25	Çemal	Ἀρετή	»	251	
26	Arbori	Κορονούδα, Κιλκίς	»	54	hanekes
27	Lupniça	Σκρᾶ, Κιλκίς	συννοικισμός	153	
28	Istefania	Στεφάνια	χωριό	63	παραγωγοί νίτρου
29	Karaca-Köy	Καρτερὰ	συννοικισμός	105	»
30	Klepe	Λευκοχώρι	»	97	»
31	Köleli	Πυργωτό	»	24	
32	İbrahim kütü Nadirli	Ἀνύδρο, Γενιτσών	»	18	
33	Sarıçalı kütü Omurlu	»	»	12	
34	İçiler	»	»	14	
35	Berham Deresi	»	»	79	
36	İslatina	Ζλάτινα	»	8	παραγωγοί νίτρου
37	Yaylacık	Φύλληρος	χωριό	59	hanekes
Χριστιανικά χωριά καὶ τσιφλίκια τοῦ ναχιγιέ Λαγκαδά					
1	Hortias	Χορτιάτης	χωριό	129	Βακ. Ishak Paşa
2	Kireç-Köy	Ἀσβεστοχώρι	»	408	hanekes
3	Aynasil	Ἄγιος Βασίλειος	τσιφλίκι	35	καρβουνιάρηδες
4	Tunba	Τούμπα	»	5	» -hanekes
5	Luna	»	»	12	»
6	Istanova	(ἔχει καταστραφεί)	»	1	»
7	Bosnak	»	»	2	
8	Gölbasi	Ἀκρολύμνιά	»	4	καρβουνιάρηδες
9	Bambakes	Βαμβακιά	»	3	»

α/α	παλαιά ονομασία	σημερινή ονομασία	χωριό συννοικισμός ή τσιφλίκι	αριθμός σπιτιών	κατηγορία κατά τον 17-18ο αλ.
10	Vrasna	Βρασνά	τσιφλίκι	81	
11	Zarova	Νικόπολη	χωριό	98	καρβουνιάρηδες
12	Yanik-Köy	Βελισσάριος	τσιφλίκι	12	
13	Berova	Βερτίσκος	χωριό	67	καρβουνιάρηδες-hanekeş
14	Hoyrot	Χωροῦδα	»	14	»
15	Ayna Hanlı		συννοικισμός	4	
16	Sermelü	Φανάρι, Κιλικίς	τσιφλίκι	7	
17	Güneyna	(έχει καταστραφεί)	»	24	βακ. Γαζή Έβρεν.-καρβουνιάρ.
18	Yeni-Köy	Κριθιά (ή Βελισσάριος)	»	7	
19	Dirmil	Δρυμός	χωριό	199	» » » » »
20	Bağlica	Μελισσοχώρι	»	211	» » » » »
21	Ayvatlu	Λιητή	»	167	καρβουνιάρηδες
22	Layna	Λαγυνά, τὰ	»	57	»
23	Lenbet	Νέα Εύκαρπία	τσιφλίκι	4	»
24	Kara Hüseyin	Πολίχνη	»	7	»
<i>Μικτά χωριά και τσιφλίκια του ναχιγιέ Λαγκαδά</i>					
				μονα. χιουστ.	
1	Kavalar	Καβαλάρι	χωριό	8	42
2	Langaza	Λαγκαδός	χωριό-τσιφλίκι	32	108
3	Erikli	Ήράκλεια	τσιφλίκι	2	24
4	Saraçlu	Περβολάκι	χωριό-τσιφλίκι	4	10
5	Balaŋca	Κολχικό	»	3	66
6	Saray	Σχολάρι	συννοικ.-τσιφλίκι	16	5
7	Klisalı	Προφίτης	χωριό	1	55
					βακ. Γαζή Έβρενός χάσι Λόγγου hanekeş » καρβουνιάρηδες χάσι Λόγγου

α/α	παλαιά ὀνομασία	σημειωτή ὀνομασία	χωριό συννοικισμὸς ἢ ταφλίκι	ἀριθμὸς σπιτιῶν	κατηγορία κατὰ τὸν 17-18ο αἰ.
8	Beşik (Μεντάλο- Μικρό)	Βόλβη	χωριό	μυστ. χριστ. 56 49	
9	Istefanya	Στεφάνια	»	2 79	
10	Maslar	Ἀρεθοῦσα	»	34 46	καρβουνιάρηδες
11	Gölce ἢ Gölçük	Μικροκόμη	συννοικισμὸς	71 1	»
12	Suha	Σοχός	χωριό	85 177	hanekeş
13	Yeni-Mahale	Πετροτά	συννοικισμὸς	14 4	
14	Visoka	Ὅσσα		57 96	καρβουν.-hanekeş
15	Negovan ἢ Ligovan	Ἐυλόπολη	χωριό	25 149	hanekeş
16	Merava ἢ Mirava	Βερτίσκος	»	17 17	
17	Sulovo	Σκεπαστό	χωριό-ταφλίκι	26 14	
18	Cukallu	Περστέρι	»	20 2	
19	Güvezna	Ἀσσιπρός	χωριό	11 84	
20	Kulkallu		»	40 3	
<i>Ναγινές Παζαργιάχ</i>					
<i>μουνσουλμανικά χωριά καὶ ταφλίκια</i>					
1	Öğrek	Περσιτέρνας	συννοικισμὸς	45	
2	Alanlı	Πλατεία	»	43	
3	İsa Obası	Γερατιά	»	13	
4	Kapanlı		»	3	
5	Ak Toprak	Ἀσπρόχωμα	»	24	
6	Tanrı Virmişli	Ξηρόρρεμα	»	11	
7	Alçılı	Μεσοπόταμο	»	14	καρβουνιάρηδες
8	Hacılı	Ξηροκρήνη ;	»	33	
9	Eğri Bucak	N. Ἀπολλωνία	»	109	

α/α	παλαιά ονομασία	σημερινή ονομασία	χωριό συνοικισμός ή τσιφλίκι	αριθμός σπιτιών	κατηγορία κατά των 17-18ο αϊ.
10	Hamaclik		συνοικισμός	18	
11	Sofilar	*Άγιοελοχόρι	»	20	
12	Dere	Πατανοχόρι	»	18	
13	Kargi-Köy	Καλαμιάδ	»	33	
14	Giren	Μεσόκοιμο	»	27	άλλοι
15	Kızılı	Παρθένιο	»	42	
16	Kulakçılı	Χαρανή	»	10	
17	Kurballı	Κορφαλού	»	5	
Χριστιανικά χωριά και τσιφλίκια					
1	Resitnik	*Άγιος Πρόδρομος	χωριό	58	καρβουνιάρηδες
2	Kayacık	Παλαιόκαστρο	»	27	χάσι Λόγγου
3	Polyros	Πολύγυρος	»	300	»
4	Kiremit	Κεραμίδι	»	30	hanekeş
5	Toplik	Γεροπλάτανος	»	23	χάσι Λόγγου
6	Subatnik	Ριζά, τὰ	»	47	»
7	Palihor	Παλαιοχόρι	»	31	»
8	Tumba	Δουμπιά	»	29	καρβουνιάρηδες
9	Adam	*Αδάμ	»	80	»
10	Virenos	Νικοηρινό	τσιφλίκι	17	»
11	Vrasia (Μεγάλα)	Βραστιά	χωριό	195	»
12	Lokovo	Ταξιάρχη	»	70	»
13	Μετόχι Vatopit	Βατοπέδι	μετόχι	4	
14	Rumilya	*Ορμούλια	χωριό	156	χάσι Λόγγου
15	Partinona	Παρθενών	»	54	
16	Aya Nikola	*Άγιος Νικόλαος	»	92	χάσι Λόγγου-καρβουνιάρηδες

α/α	παλαιά ονομασία	σημερινή ονομασία	χωριό συννοικισμός ή ταφίκεν	ἀριθμός σπιτιῶν	κατηγορία κατὰ τὸν 17-18ο αἰ.
17	Μετόχι Birgardik	Πυργαδίκια	μετόχι	2	
18	Metangic	Μεταγκίτσι	χωριό	39	καρβουνιάρηδες
19	Komat	Γομάτι	»	63	Μαντεμοχώρι
20	Palihor	Παλαιαχώρι	»	90	
21	Mudya	Μόδι	»	40	Μαντεμοχώρι
22	Istavros	Σταυρός	»	17	
23	Istavronik		»	6	
24	Edremil	Ἀρδαμέρι	»	49	καρβουνιάρηδες
25	Pestriya	Περιστερά	»	63	»
26	Livadiç	Λιβάδι	»	157	βακ. Ἰσγὰκ Πασά
27	Nikit	Νικίτη	»	108	
28	Sikya	Συκιά	»	240	χάσι Λόγγου
29	Μετόχι Zograf	Ζωγράφου	μετόχι	1	
30	» Aya Pavli	Ἅγιος Παύλος	»	1	
31	» Simopetra		»	1	
32	Galaca	Γαλάτιστα	χωριό	240	βακ. Ἰσγὰκ Πασά
33	Vavdos	Βάβδος	»	177	» » »
34	Revenik	Μεγάλη Παναγιά	»	141	Μαντεμοχώρι
35	Erse	Ἰερισσός	χωριό	224	»
36	Izvor	Ἰσβορος	»	93	»
37	Kazganci	Στάγεια	συννοικισμός	31	»
38	Arnabud-Köy		χωριό	30	»
39	Bakır-Köy		»	70	»
40	Lârigova		»	178	»
41	Istane	Ἀρναία Στανά	»		
		(ἡ Στανός)	»	80	»
42	Varvara	Βαρβάρα	»	83	»

α/α	παλαιά ονομασία	σημερινή ονομασία	χωριό συννοικισμός ή ταυφλίδα	αριθμός σπιτιών	κατηγορία κατά τόν 17-18ο αί.
<i>Μετά χωριά και ταυφλίδια του ναγρινέ Παζαργιάς</i>					
			μον. χωστ.		
1	Pazargâh	Ἀπολλωνία	χωριό	19	καρβουνιάρηδες-hanekeş
2	Kokala	Kokaloû	συννοικισμός	17	»
3	Ölezik	Μελισσουριός	χωριό	24	»
4	Lanca	Λίμνη	ταυφλίδα	30	καρβουνιάρηδες-hanekeş
5	Ravna	Πετροκέρασα	χωριό	1	καρβουνιάρηδες
6	Sana	Σανά	»	8	»
7	Zagliver	Ζαγκλιβέρι	»	89	»
8	Gumeniç	Στίβος	»	57	»
9	Langokı	Ἅγιος Ἀντώνιος	χωριό-ταυφλίδα	14	»
10	Doğancı	»	»	36	»
			»	47	»
			»	15	»
			»	7	»
			»	9	»
			»	35	»
			»	9	-hanekeş
<i>Ναγρινέ Καλαμαριάς</i>					
<i>μοναστηριανά χωριά και ταυφλίδια</i>					
			σταύρια		
1	Kara Çovallı	Καρδιά	χωριό	25	hanekeş
2	Bahşlı	Σχολάρι	»	21	
3	Adalı	Κάτω Σχολάρι	»	51	
4	Atmacalı	Λάκκομα	συννοικισμός	29	
5	Senceli	Ξηροκόμη	»	8	
6	Çingâne	Νέα Γωνιά	»	18	
7	Çobanlı	(ἔχει καταστραφεί)	»	3	
8	Dobrolu	Ἑλαιοχώρια	»	11	
9	Davudlu	Μονόλοφο	»	25	
10	Kara Tepe	N. Τένεδος	»	10	
11	Pazarlı	Δίκωρφο	»	15	
12	Sofılar	N. Τριγύλα	»	5	
13	Baraklı	N. Κερυσιά	»	30	
14	Bozalan	Μικράλωνα	»	40	

α/α	παλαιὰ ὀνομασία	σημερινή ὀνομασία	χωριὸ συνοικισμὸς ἢ ταίφλεια	ἀριθμὸς σπιτιῶν	κατηγορία κατὰ τὸν 17-18ο αἰ.
10	Μετόχι Karaman	Νέα Πλάγια	μετόχι	2	
11	» Ayi Pavli	Ἱ. Αγ. Παύλος	»	5	
12	Mera (βοσκότοπος)		ταιφλίκια	1	
13	Μετόχι Çali	Ξενοφώντος	μετόχι	1	
14	» Bulgar	Χιλανδρίου	»	3	
15	» Zograf	Ζωγράφου	»	3	
16	» Kasiamonit	Κασταμονίτου	»	3	
17	» Yeni Şat		»	2	
18	» Vatopit	Βατοπέδι	»		
19	» Miryofita	Μυριόφυτο	»	31	
20	» Krina	Κρήνη	ταιφλίκι	30	
21	Kalarinos	Γαλαρινὸς	»	42	ἀλατάδες
22	Μετόχι Anastasi	Ἱ. Αγ. Ἀναστασία	»	1	
23	Vasilika	Βασιλικά	χωριὸ	151	ἀλατάδες
24	Manastir-i Cedid	Νέο Μοναστήρι	μετόχι	1	
25	Yeni-Köy	Κριθιά	χωριὸ	19	ἀλατάδες
<i>Μικτὰ χωριὰ καὶ ταίφλεια</i>					
			<i>μονε. χρεστ.</i>		
1	Kapucilar	Πυλαία	χωριὸ	1 111	hanekes
2	Zumbat	Τριλόφος	»	2 102	χάσι Λόγγου
3	Uzun 'Ali	Πλαγιάρι	»	17 2	ἀλατάδες
4	Mesmer	Μεσημέρι	χωριὸ-ταιφλίκι	14 22	
5	Üç Evler	Νεοχώρι	»	5 9	ἀλατάδες
6	Kılâhli	(ἐξαφανίστηκε)	» -συνοικ.	2 2	
7	Aya Mama	Ἱ. Ἄγιος Μάμας	ταιφλίκι	1 70	χάσι Λόγγου
8	Romosyrt	Βρωμοσύρτη	συνοικισμὸς	15 4	
9	Pisona	Πισώνα	χωριὸ-ταιφλίκι	8 8	ἀλατάδες
10	Turhanlı	Λακκιά	συνοικισμὸς	10 3	hanekes
11	Zagarci	Ταγαράδες	ταιφλίκι	1 10	
12	Suruklı		συνοικ.-ταιφλ.	4 2	

α/α	Παλαιά ονομασία	Σημερινή ονομασία	χωριό συνοικισμός ή ταχυόλι	ἀριθμός σπιτιῶν	κατηγορία κατὰ τὸν 17-18ο αἰ.
<i>Χερσόνησος Κασσάνδρας</i>					
1	Μετόχι Simopetra	Σιμωνόπετρας	μετόχι	1	
2	» Dyonisto	Διονυσίου	»	1	
3	» Meto		»	3	
4	» Istavronikita		»	3	
5	» Simonit		»	2	
6	» Karakal	Καρακάλου	»	1	
7	Valta	Κασσάνδρα	χωριό	74	
8	Μετόχι Lavriyon	Μεγ. Λαύρας	μετόχι		
9	» Miit		»	2	
10	Furka	Φούρκα	χωριό	34	
11	Μετόχι Bulgar		μετόχι	1	
12	Hasandrino	Κασσανδρινό	χωριό	12	
13	Μετόχι Karaman		μετόχι	2	
14	Kalandira	Καλάνδρα	χωριό	35	
15	Μετόχι Anastas		μετόχι	1	
16	Çebran	Τσαπράνι	χωριό	20	
17	Aya Paraskevi	*Αγ. Παρασκευή	»	44	
18	Palir	Παλιούρι	»	28	
19	Hanyot	Χανιώτη	»	7	
20	Karsohor	Καυτόχωρα	»	37	
21	Polihron	Πολύχρονο	»	15	
22	Pazaraki	Παζαράκι	»	17	
23	Atita	*Άθως	»	54	

Ἐκ τῶν κατάλογο αὐτὸν μποροῦμε νὰ δοῦμε ἐπίσης πόσα μουσουλμανικά καὶ πόσα χριστιανικά σπίτια ὑπῆρχαν σὲ κάθε ναχιγιέ τοῦ καζᾶ Θεσσαλονίκης κατὰ τὸ 1861-1862 (σχ. 1, σ. 453):

ναχιγιές	μουςουλμανικά	σπίτια χριστιανικά
Βαρδάρη	440	3520
Λαγκαδᾶ	3082	2582
Παζαργκιάχ	767	3769
Καλαμαριᾶς	815	905
Κασσάνδρας	—	394
σύνολο	5.104	11.170

Ὅπως βλέπουμε, οἱ χριστιανοὶ ὑπερτεροῦσαν μὲ μεγάλη διαφορὰ στοὺς ναχιγιέδες Βαρδάρη καὶ Παζαργκιάχ, ἐλαφρὰ στὸν ναχιγιέ Καλαμαριᾶς καὶ ἀποτελοῦσαν τὸ σύνολο τοῦ πληθυσμοῦ στὴ χερσόνησο τῆς Κασσάνδρας. Οἱ μουσουλμάνοι ὑπερτεροῦσαν μόνο στὸν ναχιγιέ τοῦ Λαγκαδᾶ καὶ αὐτὸ ὅχι μὲ μεγάλη διαφορὰ. Στὸ σύνολό του ὁ μουσουλμανικὸς πληθυσμὸς ἦταν 5104 οἰκογένειες, δηλαδὴ 25520 περίπου κάτοικοι, καὶ ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς 11170 οἰκογένειες, δηλαδὴ 55860 περίπου ἄτομα. Σὲ σύνολο δηλαδὴ 81.380 κατοίκων τῶν χωριῶν τοῦ καζᾶ Θεσσαλονίκης 68,64% ἦταν χριστιανοὶ καὶ 31,36% μουσουλμάνοι· οἱ χριστιανοὶ ἀποτελοῦσαν ἐπομένως περισσότερο ἀπὸ τὰ δύο τρίτα τοῦ συνολικοῦ πληθυσμοῦ.

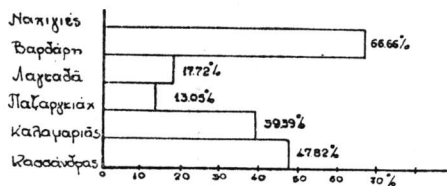
Μποροῦμε ἐπίσης νὰ δοῦμε σὲ τί ποσοστὸ εἶχαν μετατραπεῖ τὰ χωριά σὲ τσιφλίκια κατὰ περιοχὴ καὶ κατὰ τὴν ἐθνικότητα τῶν κατοίκων τους:

ναχιγιές	χωριά	σύνολο κατὰ %	
		τσιφλίκια	χωριά μὲ τσιφλ.
Βαρδάρη	26,04	66,66	7,29
Λαγκαδᾶ	75,94	17,72	6,32
Παζαργκιάχ	86,95	13,05	
Καλαμαριᾶς	56,06	39,39	4,54
χερσ. Κασσάνδρας	52,17	47,82	
	59,43	36,51	6,06

ναχιγιές	χωριά καὶ συνοικισμοὶ					
	μουσουλ.		χριστ.		μικτὰ	
	ἀρ.	%	ἀρ.	%	ἀρ.	%
Βαρδάρη	8	8,33	17	17,70		
Λαγκαδᾶ	37	46,83	11	13,92	12	15,18
Παζαργκιὰχ	17	24,63	36	52,17	7	10,14
Καλαμαριᾶς	29	43,93	2	3,03	6	9,09
χερσ. Κασσάνδρας			12			

ναχιγιές	τσιφλίκια καὶ μετόχια						χωριά μὲ τσιφλίκια μικτὰ	σύνολο	
	χριστ. ἀρ.	%	μικτὰ ἀρ.	%	μετόχια ἀρ.	%			
Βαρδάρη	62	64,58	2	2,08			7	7,29	96
Λαγκαδᾶ	14	17,72					5	6,32	79
Παζαρκιάχ	1	1,44	3	4,34	5	7,27			69
Καλαμαριᾶς	11	16,66	2	3,03	13	19,69	3	4,54	66
χερσ. Κασάνδρας					11				23
									333

Ποσοτὸ τῶν χωριῶν τοῦ κατὰ Θεσσαλονίκης
κατὰ ναχιγιὲ πού εἶχαν μετοχρῆστὶ βλότερη
ἐν τσιφλίκια ἢ μετόχια

Σχῆμα 3.

Ἡ ἀναλογία ὁμως τῶν καθαρὰ χριστιανικῶν χωριῶν ποὺ ἔγιναν τσιφλίκια εἶναι ἀκόμη μεγαλύτερη:

ναχιγιές	χωριά	%	τσιφλ. καὶ μετόχια	%
Βαρδάρη	17	21,52	62	78,48
Λαγκαδᾶ	11	44,00	14	56,00
Παζαργικιάχ	36	85,71	6	14,29
Καλαμαριάς	2	7,70	24	92,30
χερσ. Κασσάνδρας	12	52,17	11	47,82
			μέσος ὁρος	57,78

Ἀπὸ τὰ χωριά μὲ χριστιανικὸ μόνο πληθυσμὸ τοῦ ναχιγιέ Βαρδάρη τὸ 78,48% ἔγιναν τσιφλίκια, τοῦ Λαγκαδᾶ τὸ 56%, τοῦ Παζαργικιάχ τὸ 14, 12%, τῆς Καλαμαριάς, ὑπολογίζοντας καὶ τὰ μετόχια, τὸ 92,30% καὶ τῆς Κασσάνδρας τὸ 47,82%. (σχ. 4, σ. 457). Κατὰ μέσο ὁρο στὸν καζὰ Θεσσαλονίκης τὸ 57,78% τῶν χριστιανικῶν χωριῶν εἶχαν μετατραπεῖ σὲ τσιφλίκια ἢ μετόχια.

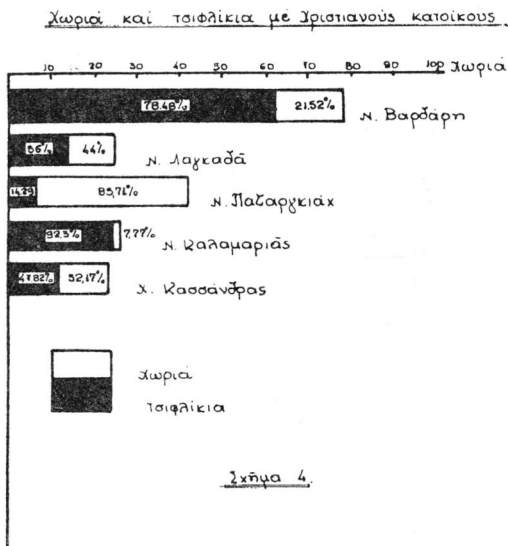
Ἄν ὑπολογιστοῦν ὡς ἓνα σύνολο οἱ ναχιγιέδες τοῦ Παζαργικιάχ καὶ τῆς Καλαμαριάς μαζί μὲ τὴ χερσόνησο τῆς Κασσάνδρας, ποὺ ἀποτελοῦν τὴ χερσόνησο τῆς Χαλκιδικῆς, τότε τὰ χριστιανικὰ χωριά εἶναι 50 καὶ τὰ τσιφλίκια καὶ μετόχια 41. Ἐπομένως μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι καὶ τὸ 45% περίπου τῶν χωριῶν τῆς Χαλκιδικῆς εἶχε μεταβληθεῖ σὲ τσιφλίκια καὶ μετόχια. Οἱ ἀριθμοὶ αὐτοὶ βέβαια δὲν ἀντιστοιχοῦν στὴν ἔκταση γῆς ποὺ καταλάμβαναν τὰ τσιφλίκια καὶ τὰ μετόχια ἢ τὰ χωριά ποὺ παρέμεναν ἐλεύθερα. Γιὰ νὰ βρεθοῦν οἱ ἀριθμοὶ αὐτοὶ πρέπει νὰ γίνῃ ἰδιαίτερη ἔρευνα στὰ βιβλία τοῦ τουρκικοῦ κτηματολογίου. Ὅπωςδήποτε ὁμως τὰ στοιχεῖα ποὺ ἔχουν ὡς τώρα συγκεντρωθεῖ δείχνουν τὴν ἔκταση ποὺ εἶχε πάρει ἡ ἐξάπλωση τῶν τσιφλικιῶν κατὰ τὸν 18ο-19ο αἰ. στὴν Κεντρικὴ Μακεδονία¹.

Ἡ μεταβολὴ ἐπίσης χωριῶν σὲ τσιφλίκια κατὰ κατηγορίες χωριῶν παρουσιάζει τοὺς ἑξῆς ἀριθμοὺς (σχ. 5, σ. 458):

κατηγορία χωριῶν	τσιφλίκια				σύνολο τσιφλ. μετόχια	τσιφλίκια	
	χριστ.	μουσ.	μικτὰ	μετόχια		χωριά	%
καρβουνιάρηδες	13	—	3	2	18	60	30
βακ. Ἰσχάκ Πασᾶ	—	—	1	—	1	6	16,66
φύλακες λιβαδιῶν	1	—	—	—	1	9	11,10
hanekes	16	—	6	—	22	49	44,89
ἀλατάδες	1	—	4	—	5	9	55,55
χάσι Λόγγου	1	1	1	—	3	14	21,42

1. Ἡ ἀναλογία ἐπομένως τῶν χωριῶν ποὺ μετατράπηκαν σὲ τσιφλίκια, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ἔρευνα τῶν τουρκικῶν ἀρχεῖων, εἶναι πολὺ μεγαλύτερη ἀπὸ αὐτὴ ποὺ ἀναφέρει ὁ Κ. Βεργόπουλος, Τὸ ἀγροτικὸ ζήτημα, σ. 97.

Ἀπὸ τῆ σύγκριση τῶν στοιχείων αὐτῶν βλέπουμε ὅτι περισσότερα ἀπὸ τὰ μισὰ χωριά τῶν ἀλατάδων καὶ σχεδὸν τὰ μισὰ χωριά ἀπὸ αὐτὰ ποὺ πλήρωναν τοὺς φόρους κατὰ ἡπνε εἶχαν γίνεи τσιφλίκια. Τὸ μικρότερο ποσοστὸ μετατροπῆς σὲ τσιφλίκια παρουσιάζουν τὰ χωριά τῶν φυλάκων λιβαδιῶν ποὺ ἔτρεφαν ἄλογα καὶ καμήλες, τοῦ βακουφίου Ἰσχάκ Πασᾶ καὶ αὐτὰ ποὺ

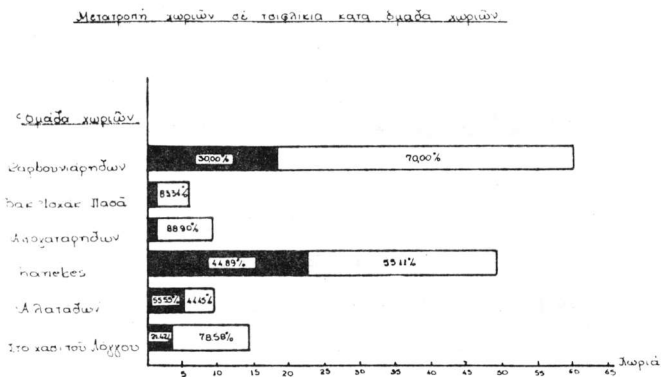
ἀνῆκαν στὸ χάσι τοῦ Λόγγου¹. Σὲ ἀριθμὸ ἐπίσης χωριῶν ποὺ ἔγιναν τσιφλίκια ὑπερτερεῖ καὶ πάλι ἡ κατηγορία τῶν φορολογούμενων κατὰ ἡπνε, καὶ ἀκολουθεῖ ἡ ὁμάδα τῶν χωριῶν τῶν καρβουνιάρηδων.

Ὅπως εἶδαμε, ἡ μεταβολὴ τῶν χωριῶν σὲ τσιφλίκια ὀφείλεται κυρίως στὴν ἐξαθλίωση τῶν χωρικῶν ἐξαιτίας τῶν δυσβάστακτων φόρων, διαπίστωση ποὺ ἔχει γίνεи καὶ ἀπὸ ἄλλους ἐρευνητές². Ἡ μεταβολὴ αὐτὴ ἄρχισε ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 17ου αἰ. καὶ συνεχίστηκε κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ 18ου. Ἡ κατάρ-

1. Ὅπως ἔχουμε ἀναφέρει πιὸ πάνω, ἡ μετατροπὴ τῶν χωριῶν τοῦ βακουφίου τοῦ Γαζή Ἐβρενὸς Μπέη σὲ τσιφλίκια ἐρευνᾶται σὲ ἰδιαιτέρη μελέτη μας.

2. Βλ. π.χ. Βακαλόπουλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. 2, σ. 32 κ.ε.

γηση των τιμαρίων τὸ 1831¹ ὄχι μόνο δὲν πρέπει νὰ ἐμπόδιζε τὴν τάση αὐτῇ, ἀλλὰ καὶ τὴ βοήθησε, ἀφήνοντας ἐλεύθερο τὸ κράτος νὰ διαθέσει τὰ χωριά τῶν τιμαρίων, ὅπως ἤθελε. Τὸ πρόβλημα τῆς τύχης τῶν τιμαριωτικῶν χωριῶν χρειάζεται ἰδιαίτερη μελέτη².

Γράφημα 5.

Ὅπωςδήποτε ἡ κατάργηση κατὰ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰ. τῶν ὑπηρεσιῶν ποὺ πρόσφεραν ὡς τότε τὰ χωριά τῆς Κεντρικῆς Μακεδονίας στὸ ὀθωμανικὸ κράτος μὲ ἀντάλλαγμα τὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ ὀρισμένους ἑκτακτοὺς φόρους καὶ ἡ πλήρης ἐνταξή τους στὸ σύστημα τῆς καταβολῆς χρηματικῆς φορολογίας, μαζὶ μὲ τὴν υποχρέωση τῶν κατοίκων τῶν χωριῶν γιὰ κοινὴ καὶ ἐνιαίᾳ ἐξόφληση τῶν φόρων καὶ τῶν χρεῶν τους, ὀδήγησε τελικὰ στὴν οἰκονομικὴ καταστροφὴ τῶν χωριῶν καὶ τὴ μεταβολὴ πολλῶν ἀπὸ αὐτὰ σὲ τσιφλικία· παράλληλα οἱ κάτοικοί τους εἶτε τὰ ἐγκατέλειψαν σκορπισμένοι σὲ ἄλλα μέρη καὶ κυρίως στὶς μεγάλες πόλεις, εἶτε μετατράπηκαν σὲ ἐργάτες τῶν κτημάτων ποὺ τοὺς ἀνῆκαν προηγουμένως, καὶ μοιράζονταν τὴν παραγωγὴ μὲ τοὺς νέους γαιοκτήμονες. Ἡ ἀνάπτυξη τῶν μεγάλων τσιφλικιῶν ἐνίσχυσε τὴ συσσώρευση μεγάλου κεφαλαίου καὶ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς μονο-

1. Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, σ. 384.

2. Βλ. καὶ Lewis, ὁ.π., σ. 448 κ.ε.

καλλιέργειας. Ἀποτέλεσμα ὅλων αὐτῶν ἦταν ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ἐξαγωγικοῦ ἐμπορίου πρὸς τὶς χώρες τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης κυρίως σιτηρῶν καὶ βαμβακιοῦ καὶ ἡ μετατροπὴ τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας σὲ ἡμιαποικιακὴ χώρα ὥς τὴν ἐποχὴ τῶν βαλκανικῶν πολέμων καὶ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν βαλκανικῶν χωρῶν ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Μακεδονίας

ΒΑΣΙΛΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ

SUMMARY

Vasilis Dimitriadis, Tax Categories of Villages in the Thessaloniki District during the Ottoman Rule.

The purpose of this article is to investigate the villages in the area (kaza) of Thessaloniki under the financial and administrative system of the Ottoman state. This research is based mainly on the Turkish documents kept in the Historical Archives of Macedonia, Thessaloniki.

During the 15th-16th centuries the "kaza" of Thessaloniki had been organized according to the Ottoman financial system of that time. A large number of villages became "timars" under Bayezid I. We do not possess adequate information to locate these villages, but we can use two "tahrir defterleri", containing the names of villages belonging to timars. Of these defters kept in the National Library at Sofia, Bulgaria, the first was written before December 1445 and the second at the end of the 15th century. Several entries are dated from the time of Bayezid I and Mehmed I.

Another large number of villages was inhabited by Turks, known as Yürüks (nomads) or Evlad-i Fatihan (children of the conquerors). Some of them had settled in villages abandoned by their Christian populations when the Turks were conquering Macedonia at the end of the 14th century; others had been later forced to emigrate there by Murad I and Bayezid I. These Yürüks were organized as auxiliary corps, serving in military campaigns. They were exempted from certain taxes and were given small areas to cultivate (chifliks). A catalogue of these villages has been published by M. T. Gökbilgin; several lists of the same villages appear in the books of the "kadis" of Thessaloniki (sidjils).

A large area west of Thessaloniki and between the great rivers Aliakmon (Kara-su) and Axios (Vardar), containing a considerable number of villages, belonged to the «wakf», i.e. the pious endowment of Gazi Evrenos Bey. He had founded the town of Yenidje Vardar about 1372 and thence he and his followers fought incessantly for the conquest of Macedonia and Southern Greece. Bayezid I and his successor were obliged to let Gazi Evrenos keep the area he had occupied; they did not distribute it to the sipahis as timars and Gazi Evrenos made it a vast wakf. The villagers, both Moslems and Christi-

ans, paid their taxes to the wakf. The number of the Christian inhabitants was very limited at the end of the 15th century, but it must have increased during the next two centuries.

During the 17th-18th centuries or even earlier the villagers were obliged to render certain services to the state or to give several taxes to it in kind. Early in the 18th century the Ottomans started demanding payment in cash, but services were still asked for on certain occasions. The villages were divided into categories, according to those services, although they belonged to the Gazi Evrenos wakf or to a timar as well. Thus there were the villages of the Kõmürkeşan, who gave charcoal to the state, of the hanekeşan, who gave saltpetre and paid the taxes «avariz» and «bedel-i nuzul», of the tuzcıyan, who worked at the salt-works, of the korucıyan, who took care of the state-owned pasture-lands and raised camels, horses and mares for the army; other categories were villages which belonged to the wakf of Ishak Paşa, or to the wakf of Gazanfer Ağa. This last one was Chief of the White Eunuchs in the Palace (Babü's Sa'adet Ağası) at the end of the 16th century; he had turned all the villages in the peninsula of Cassandra into a wakf. Another category consisted of the villages belonging to the «hass» of Langaza or Longoz (Sithonia), whose revenues were for the Chief of the Black Eunuchs of the Imperial Harem (Darü's-sa'adet Ağası or Kızlar Ağası). The third peninsula of Chalkidiki, Mount Athos, was a hass of the Chief-Gardener (Bostancı-başı), who was also the chief of the palace-guards and chief executioner. Among the villages of the Kõmürkeşan there were those of Sidrekapisi or Μαντεμοχώρια, whose inhabitants worked in the state-owned silver mines in Eastern Chalkidiki. Finally there were three villages, which cleaned and dyed the woollen clothes made in Thessaloniki for the janissaries.

Representatives of each village gathered together and decided how much of the total amount of a tax each village would pay, according to its population. All the inhabitants of a village were responsible for the payment of their dues to the state. We can say that in the 18th century the levied unit was not the family (hane) anymore as it was earlier, but the village. The onerous taxation obliged the villagers to borrow large sums of money from Turkish or Jewish money-dealers at high rates of interest. Later, the villagers, being unable to pay both the taxes and their debts, either abandoned their villages or sold them to their creditors. Thus a large number of previously free-owned villages became estates of great land-owners. We can follow this procedure in several documents. The situation created is clearer in a register of 1861, in which we can see that more than half of the Christian villages had become chiftliks. A great number of them belonged to the Gazi Evrenos wakf, while many villa-

ges in Chalkidiki had become possessions of the monasteries of Mount Athos (μετόχια).

These conditions encouraged the accumulation of large amounts of capital and the cultivation of one kind of crop, mainly a cereal or cotton, until the Balkan wars of 1912-1913 and the liberation of Macedonia from the Turks.